

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
УЖГОРОДСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія
**МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ
ТА СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО**

Випуск 48

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

- Головний редактор:** **Король Марина Михайлівна** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних економічних відносин ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
- Голова редакційної ради:** **Палінчак Микола Михайлович** – доктор політичних наук, професор, декан факультету міжнародних економічних відносин ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
- Відповідальний секретар:** **Дроздовський Ярослав Петрович** – кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародних економічних відносин ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
- Члени редколегії:** **Брензович Катерина Степанівна** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
- Верхоглядова Наталія Ігорівна** – доктор економічних наук, професор, академік АЕН України, директор навчально-наукового інституту менеджменту, економіки та фінансів ПрАТ ВНЗ «Міжрегіональна академія управління персоналом»
- Газуда Михайло Васильович** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки і підприємництва ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
- Гуменюк Володимир Володимирович** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри туризму Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу
- Заяць Олена Іванівна** – кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародних економічних відносин ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
- Кушнір Наталія Олексіївна** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин Ужгородського національного університету
- Лещук Галина Василівна** – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри обліку і аудиту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
- Пойда-Носик Ніна Никифорівна** – кандидат економічних наук, професор, професор кафедри фінансів і банківської справи ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
- Приходько Володимир Панасович** – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних економічних відносин ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
- Слава Світлана Степанівна** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки і підприємництва ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
- Сочка Катерина Андріївна** – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів та банківської справи ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
- Стежко Надія Володимирівна** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародної економіки Університету державної фіскальної служби України
- Химинець Володимир Васильович** – доктор економічних наук, завідувач відділу досліджень Західного регіону в місті Ужгороді центру регіональних досліджень Національного інституту стратегічних досліджень
- Цалан Мирослава Іванівна** – кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародних економічних відносин ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
- Гайек О.** – доктор економічних наук, професор факультету управління та економічних досліджень, Вища школа Ягеллонська в м. Торун (Чехія)
- Ліпкова Л.** – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних економічних відносин Братиславського економічного університету (Словаччина)

Науковий вісник Ужгородського національного університету.

Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»

включено до переліку наукових фахових видань України в галузі економічних наук (категорія «Б») на підставі Наказу МОН України від 2 липня 2020 року № 886 (Додаток № 4).

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus.

Галузь науки: економічні.

Спеціальності: 051 – Економіка; 071 – Облік і оподаткування; 072 – Фінанси, банківська справа та страхування; 073 – Менеджмент; 075 – Маркетинг; 292 – Міжнародні економічні відносини.

Затверджено до друку та поширення через мережу Інтернет відповідно до рішення Вченої ради Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет» (від 19 вересня 2023 року протокол № 1)

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого ЗМІ серія КВ № 21015-10815Р, видане Державною реєстраційною службою України 29.09.2014 р.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

*До 80-річчя
відомого українського
вченого-економіста,
доктора економічних наук,
професора, професора кафедри
світового господарства
і міжнародних економічних відносин
Навчально-наукового інституту
міжнародних відносин
Київського національного
університету
імені Тараса Шевченка*

**Філіпенка
Антон Сергійовича**

Антон Сергійович народився 09.08.1943 р. на Одещині. У 1972 р. закінчив економічний факультет КДУ ім. Т.Г. Шевченка. У 1976 р. захистив кандидатську, а в 1987 р. – докторську дисертацію. У 1984–1988 рр. – заступник декана факультету міжнародних відносин і міжнародного права КДУ ім. Т.Г. Шевченка; у 1988–1990 рр. – декан цього факультету; з 1989 р. – завідувач кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка; з 2008 р. – професор кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Навчально-наукового інституту міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка.

Автор понад 350 наукових публікацій, серед яких монографії та підручники: “Економічні стратегії України” (у співавторстві, 1998); “Міжнародна торгівля та інвестиції” (у співавторстві, 1999); “Економічний розвиток сучасної цивілізації” (2000); “Цивілізаційні виміри економічного розвитку” (2002); “Основні проблеми економіки розвитку” (у співавторстві, 2003); “Міжнародні економічні відносини: історія” (2006); “Глобальні форми економічного розвитку: історія і сучасність” (2007); “Міжнародні економічні відносини: теорія” (2008); “Теорія міжнародної економічної політики” (2013); “Міжнародні економічні відносини: політика” (2016); “Основи філософії та методології економічної теорії” (2018); “Міжнародні економічні відносини: історія, теорія, політика” (2019); “Міжнародна політична економія” (2021). Підготував розділи та здійснив редакту-

вання монографій у британському видавництві Cambridge Scholar Publishing “A Social and Solidarity Economy: The Ukrainian Choice” (2017) та “Productivity of Contemporary Economies: Theory and Evidence” (2021). Підготував 14 докторів та 25 кандидатів економічних наук. Коло наукових інтересів: теорія, методологія, логіка розвитку економіки і міжнародних економічних відносин. Засновник наукової школи “Теорія та методологія світового господарства і міжнародних економічних відносин”.

З 1990 р. по 2021 рр. – голова спеціалізованої ради із захисту докторських і кандидатських дисертацій за спеціальністю “Світове господарство і міжнародні економічні відносини”. Член редакційних колегій наукових часописів “Актуальні проблеми міжнародних відносин”, “Економічна теорія”, “Економічний часопис”, “Вісник Академії наук Грузії (серія економічна)”, “Журнал Європейської економіки”, “Науковий вісник Ужгородського національного університету серія: Світове господарство і міжнародні економічні відносини”, член наукової ради британського видавництва “Cambridge Scholar Publishing”.

Брав участь у наукових конференціях, проходив науково-педагогічне стажування та виступав з лекціями в університетах і наукових установах Австралії, Австрії, Бельгії, Великобританії, В’єтнаму, Греції, Данії, Індії, Ірану, Ірландії, Італії, Канади, Китаю, Куби, Німеччини, Норвегії, Польщі, Росії, Румунії, США, Туреччини, Фінляндії, Франції, Чехії, Швейцарії, Швеції.

Був радником Прем'єр-міністра України та науковим консультантом Президента України.

Президент Української асоціації економістів-міжнародників, віце-президент Академії наук вищої школи України, член міжнародних асоціацій і наукових товариств: регіональних досліджень, науковий економічний метод, неортодоксальна економіка та світова міждисциплінарна мережа інституційних досліджень, експерт Європейської економічної комісії ООН.

Заслужений професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Заслужений діяч науки і техніки України, Заслужений працівник народної освіти України, нагороджений Почесною грамотою Верховної Ради України, Почесною грамотою Кабінету Міністрів України, Лауреат премії імені Тараса Шевченка Київського національного університету імені Тараса Шевченка за підручник "Міжнародні економічні відносини: історія, теорія, політика", Лауреат Нагород Ярослава Мудрого та Святого Володимира

АН ВШ України, Почесний професор Ужгородського національного університету та Почесний професор Вісконсінського міжнародного університету (США) Україна.

У нашій країні та за її межами Антона Сергійовича Філіпенка знають як авторитетного вченого, який пройшов великий творчий шлях викладача, науковця, вченого із значними здобутками в розв'язанні економічних проблем незалежної України, у дослідженні актуальних проблем світового господарства і міжнародних економічних відносин.

У день славного ювілею від науковців, колег та учнів лунають найщиріші вітання та побажання мирного неба, успіхів, здоров'я, благополуччя, великого людського щастя, натхнення в праці на майбутні роки, подальших творчих звершень на благо розвитку вітчизняної науки!

ЗМІСТ

Баришполь С. Ю. ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ	7
Гавадзин Н. О., Запухлий Р. І., Григорська Н. М., Гребенюк Н. В. ЦИФРОВІЗАЦІЯ СТРАХУВАННЯ.....	14
Заваженко А. О. СУПЕРЕЧЛИВИЙ ВПЛИВ ІНСТИТУЦІЙНИХ ЗМІН НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКИЙ РЕГІОНУ.....	18
Заяць О. І., Ярема Т. В., Черномаз М. М. ІННОВАЦІЙНА СИЛА ТА СТАТУС УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.....	25
Кальний С. В., Степанова А. А. ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ ІНСТИТУТІВ СПІЛЬНОГО ІНВЕСТУВАННЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ.....	30
Klius Yuliia, Arsentieva Olena, Syvochka Vasyl INCLUSIVE CULTURE AS A FACTOR OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE EDUCATIONAL SPHERE.....	37
Кобеля-Звір М. Я. ГРАНТОВІ ІНСТРУМЕНТИ ДЛЯ РОЗВИТКУ ЖІНОЧОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА.....	41
Король М. М., Лапа І. В., Фізеші Й. Й. АНАЛІЗ ТРАНСФОРМАЦІЇ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ З ВИКОРИСТАННЯМ СИСТЕМИ ДИСТАНЦІЙНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ.....	46
Музиченко М. В., Ханова О. В. РИНОК СКРАПЛЕНОГО ПРИРОДНОГО ГАЗУ АВСТРАЛІЇ: ІСТОРІЯ, ШЛЯХИ ТА ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ.....	52
Петрашевська А. Д., Колонтай С. М., Смелянська В. В. ВПЛИВ ВІЙНИ НА КРЕДИТНИЙ РИНОК УКРАЇНИ.....	57
Сандул М. С. СОЦІАЛЬНІ ТА ЕТИЧНІ АСПЕКТИ ГЛОБАЛЬНИХ ЛАНЦЮГІВ ПОСТАЧАННЯ: РИЗИКИ І МОЖЛИВОСТІ.....	61
Сочка К. А., Палінчак М. М. МИТНІ ПЛАТЕЖІ ЯК ФІСКАЛЬНИЙ ІНСТРУМЕНТ ДЕРЖАВИ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ВИКЛИКИ ПОТОЧНОГО ПЕРІОДУ.....	65
Стебляк Д. М., Панас К. М. ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ COVID-19 НА МІЖНАРОДНИЙ БІЗНЕС.....	73
Стрілець В. Ю., Гаращенко Б. В., Соколовський В. Р. ЗЕЛЕНІ ІННОВАЦІЇ ЯК КАТАЛІЗАТОР ІННОВАЦІЙНИХ ЗМІН В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ.....	76
Циганкова Т. М., Гордєєва Т. Ф., Шарова А. А. ПРОГРЕСИВНІ МАРКЕТИНГОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ПІВДЕННОКОРЕЙСЬКИХ АВТОВИРОБНИКІВ НА СВІТОВОМУ РИНКУ.....	82
Шинкар В. А., Теплова Л. І. ФОРМУВАННЯ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОЇ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ МОДЕЛІ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ.....	90

CONTENTS

Baryshpol Stefan REGULATION PECULIARITIES OF UKRAINE FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY IN WAR TIMES.....	7
Havadzyn Nataliia, Zapukhlyi Rostyslav, Hryhorska Nataliia, Grebeniuk Nadiia DIGITIZATION OF INSURANCE.....	14
Zavazhenko Andrii THE CONTRADICTIONARY IMPACT OF INSTITUTIONAL CHANGES ON THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE EUROPEAN REGION COUNTRIES.....	18
Zayats Olena, Yarema Tomash, Chornomaz Mykola INNOVATIVE POWER AND STATUS OF THE UKRAINIAN ECONOMY.....	25
Kalnyi Serhii, Stepanova Alla TRANSFORMATION OF THE SYSTEM OF JOINT INVESTMENT INSTITUTIONS IN THE CONDITIONS OF GLOBAL CHALLENGES.....	30
Klius Yuliia, Arsentieva Olena, Syvochka Vasyl INCLUSIVE CULTURE AS A FACTOR OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE EDUCATIONAL SPHERE.....	37
Kobelya-Zvir Maryana GRANT INSTRUMENT FOR THE DEVELOPMENT OF WOMEN'S ENTREPRENEURSHIP.....	41
Korol Maryna, Lapa Ihor, Fizeshi Yosyp ANALYSIS OF THE TRANSFORMATION OF BANKING SERVICES BY USING A REMOTE SERVICE SYSTEM.....	46
Muzychenko Mykola, Khanova Olena AUSTRALIA'S LIQUEFIED NATURAL GAS MARKET: HISTORY, WAYS AND CHALLENGES OF MODERN DEVELOPMENT.....	52
Petrashevska Angelina, Kolontai Svitlana, Smelyanska Viktoria IMPACT OF THE WAR ON THE CREDIT MARKET OF UKRAINE.....	57
Sandul Mariia NAVIGATING ETHICAL AND SOCIAL DIMENSIONS OF GLOBAL SUPPLY CHAINS: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES	61
Sochka Kateryna, Palinchak Mykola CUSTOMS PAYMENTS AS A FISCAL TOOL OF THE STATE: TRENDS AND CHALLENGES OF THE CURRENT PERIOD.....	65
Stebalak Diana, Karina Panas IMPACT OF THE COVID-19 PANDEMIC ON INTERNATIONAL BUSINESS.....	73
Strilets Viktoriia, Harashchenko Bohdan, Sokolovskyi Vladyslav GREEN INNOVATIONS AS CATALYSTS FOR INNOVATIVE CHANGES IN ENTERPRISE MANAGEMENT SYSTEM.....	76
Tsygankova Tetiana, Gordieieva Tamara, Sharova Anastasiia PROGRESSIVE MARKETING TECHNOLOGIES OF SOUTH KOREAN AUTOMAKERS ON THE WORLD MARKET.....	82
Shynkar Viktor, Teplava Liudmyla THE FORMATION OF THE EUROPEAN INTEGRATION MACROECONOMIC MODEL OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF RUSSIAN MILITARY AGGRESSION.....	90

Баришполь С. Ю.

аспірант кафедри міжнародного менеджменту
Державного торговельно-економічного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3226-9509>

Baryshpol Stefan

Postgraduate Student of International Management Department
State University of Trade and Economics

ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація. В умовах воєнного стану торгівля товарами в Україні потребує внесення ряду змін в цілях захисту національних інтересів та внутрішнього ринку. Мета статті полягала в ідентифікації ключових особливостей регулювання ЗЕД в Україні в умовах війни. Для проведення дослідження та аналізу регулювання ЗЕД України використано базу даних Global Trade Alert за період дослідження 2009–2023 роки. Результати вказують на суттєве зростання частки експорту та імпорту України до країн Європи, зокрема до країн ЄС, до країн Азії, що потребувало коригування політики регулювання ЗЕД у 2011–2021 роках. В досліджуваній період торговельна політика була спрямована на впровадження лібералізаційних та протекціоністських заходів водночас, які характеризувалися середнім рівнем ефективності для окремих груп товарів. У період дії воєнного стану протягом 2022 року було впроваджено 10 заходів лібералізації та 9 заходів протекціонізму торгівлі товарами, зокрема для певних країн Європи. Обмежувальні заходи стосувалися РФ, країн Європи, Канади, США та інших країн, та спрямовані на захист внутрішнього ринку. Ключовими секторами лібералізації в 2022 році були зернові, вироби з полімерних матеріалів, певні види обладнання та устаткування, устаткування для розподілу електроенергії, деякі види тканин. Правові зміни в період дії воєнного стану визначаються внутрішнім попитом та зовнішньою пропозицією на окремі групи товарів. Ключовими заходами регулювання торгівлі товарами в Україні є тарифні, зокрема вимоги щодо ліцензування експорту та імпорту; експортні квоти та податки; імпорتنі тарифи; внутрішнє оподаткування імпорту. В цілому частина заходів регулювання дискримінує іноземні комерційні інтереси, частина – забезпечує лібералізацію на недискримінаційній основі. Нетарифні заходи, пов'язані з експортом та імпортом, в основному включають санітарні та фітосанітарні заходи, технічні бар'єри в торгівлі, запобіжні заходи.

Ключові слова: регулювання зовнішньоекономічної діяльності, торгівля товарами, лібералізація, протекціонізм, торгівля України в умовах війни.

Вступ та постановка проблеми. В умовах воєнного стану України та зростання ризиків, пов'язаних зі скороченням обсягів експортно-імпорتنих операцій, зростання попиту на окремі групи товарів через скорочення пропозиції та обмеження на їх ввезення з країни-агресора, актуальним є дослідження регулювання зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) в Україні. Ключовими проблемами впливу на ЗЕД виступають зростання цін на енергоресурси, зростання витрат на логістику та постачання, руйнування виробництва та інфраструктури, зміна ланцюгів постачання, блокування морських портів тощо. В таких умовах потребує змін правове, організаційне, адміністративне регулювання торгівлі України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В науковій літературі в ряді останніх досліджень виявлено особливості, тенденції, механізми, проблеми, перспективи регулювання ЗЕД в Україні на глобальному, національному, локальному рівнях [2–10].

Зелінська О. виділяє фактори зовнішнього та внутрішнього середовища для активізації ЗЕД в Україні: економічні, організаційні, соціально-психологічні [2]. Матвеев М., Лебедченко В., Гайдай Г. роблять висновок, що в умовах війни в Україні в ЗЕД впроваджуються нові заходи регулювання через обмеження з боку держави, втрату частини надходжень до бюджету у вигляді податків, акцизів та митних платежів. Автори виявили скорочення обсягів експорту та імпорту, особливо в секторі сільськогосподарської продукції та вивозі металів [3]. Автори пропонують заходи щодо відновлення ЗЕД в умовах воєнного часу та правові зміни регулювання, наприклад, реформування митного оформлення, валютний контроль щодо

термінів розрахунків у ЗЕД тощо [3]. Микуляк О. виділяє такі інструменти зовнішньоекономічної підтримки України світовою спільнотою у міжнародних відносинах: скасування мит з боку провідних країн світу, прискорення процедур спільного контролю у пунктах пропуску через кордон, приєднання України до митних конвенцій (Конвенції про процедуру спільного транзиту і Конвенції про спрощення формальностей у торгівлі товарами) та міжнародного застосування системи NCTS, масштабна міжнародна допомога [4].

Остапенко В.М. та Шевченко Д.О. виявили, що експортні обмеження скоротили світову пропозицію, а заходи з лібералізації імпорту та субсидії збільшили попит. З початку війни в Україні було запроваджено або оголошено 53 нові торгові політики, включаючи субсидії [6]. Автори також відмічають наступні проблеми, пов'язані з війною в Україні: погіршення стану регіональної логістики та ланцюгів постачання через розірвання сполучення з європейськими портами, обмеження експорту товарів за різними напрямками, блокування чорноморських портів України, в результаті – скорочення експорту, взаємне закриття повітряного простору України з 36 країнами, в результаті – зростання цін на маршрути та перевезення між Європою та Східною Азією, впровадження додаткових процедур перевірки дотримання санкцій, впровадження квот та ліцензування окремих груп товарів при експорті [6].

Скрипник С., Процевят О. та Воронова О. відмічають потребу використання правових інструментів регулювання ЗЕД в умовах війни, водночас зазначаючи складність їх застосування через постійні зміни зовнішнього

середовища, які ведуть до трансформації регуляторних механізмів [9]. Сохацька О. показує зміну ролі України на світовому ринку зерна як організатора глобальної ініціативи «Зерно з України» для вирішення продовольчої безпеки світу, недопущення голоду та соціального хаосу в окремих країнах Африки [10]. Автор доводить, що вітчизняні зернотрейдери та виробники продовольства, зокрема зерна, мають брати активну участь у процесах формування справедливих світових біржових цін на цей стратегічний ресурс, який завдяки діям агресора перетворився у інструмент геополітичного тиску [10].

В цілому в науковій літературі відсутні комплексні дослідження щодо змін торговельної політики в Україні в умовах війни. Науковці проводять аналіз динаміки обсягів експортно-імпортних операцій, характеризують загальні тенденції ЗЕД та проблеми в цій сфері, пов'язані зі змінами зовнішнього середовища. Проте відсутній повноцінний кількісний аналіз запроваджених заходів лібералізації та протекціонізму в умовах війни, а також відсутній аналіз нормативно-правових змін в Україні в умовах дії воєнного стану у 2022 році.

Мета статті полягає в ідентифікації ключових особливостей регулювання ЗЕД в Україні в умовах війни.

Результати дослідження. В умовах дії воєнного стану нормативно-правова база економіки України потребувала внесення ряду змін з метою захисту національних інтересів та внутрішнього ринку. Через відсутність даних щодо стану регулювання ЗЕД України у 2022 році на сайті СОТ для дослідження використано базу даних Global Trade Alert, що координується Університетом Сент-Галлена [11], в якій містяться дані щодо торговельної політики різних країн світу: кількості протекціоністських та лібералізаційних заходів урядів, інструментів регулювання ЗЕД (тарифні та нетарифні, зокрема квоти, субсидії, експортно-орієнтовані та імпортоно-орієнтовані інструменти тощо), структура інструментів ЗЕД за країнами, галузями, продуктами, ключові нормативно-правові акти, прийняті урядами різних країн для регулювання ЗЕД. Обраний період дослідження – 2009–2023 роки. Ключовими експортними та імпортоними інструментами регуляторної політики є: заборона експорту, вимоги щодо ліцензування експорту, експортна квота, експортна субсидія, експортна

тарифна квота, експортний податок, експортний податковий стимул, нетарифні заходи, пов'язані з експортом, тощо; заборона на імпорт, стимулювання імпорту, вимоги до ліцензування, моніторинг імпорту, імпортні квоти, тарифи на імпорт, тарифні квоти на імпорт, нетарифні заходи, пов'язані з імпортом, внутрішнє оподаткування імпорту, правила щодо оплати.

За даними Державної служби статистики України, за період 2011–2021 роки суттєво зростає частка експорту України до країн Європи – з 27% до 50%, зокрема до країн ЄС – з 25% до 39%, до країн Азії – з 26% до 36%. Подібна висхідна динаміка характерна для імпорту, частка якого зросла: з країн Європи – з 33% до 61%, зокрема з країн ЄС – з 29% до 40%, з країн Азії – з 16% до 31%. Таким чином, для експортно-імпортоних операцій України в цілому характерною є плідна співпраця з країнами ЄС та Азії.

У 2009–2023 роках в Україні торговельна політика була спрямована на впровадження лібералізаційних та протекціоністських заходів водночас (рис. 1). У період дії воєнного стану протягом 2022 року було впроваджено 10 заходів лібералізації торгівлі товарами, зокрема для певних країн Європи (Албанія, Австрія, Бельгія, Болгарія, Хорватія, Чехія, Данія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція тощо), Канади, Китаю та Республіки Корея. Обмежувальні заходи стосувалися РФ, країн Європи (Польщі, Німеччини, Італії), Канади, США та інших країн.

Варто відмітити, що в період дії воєнного стану введені заходи лібералізації не були достатньо ефективними. Так, під час торгівлі товарами, на які поширювалися впроваджені лібералізаційні заходи, лише 38,85% з них забезпечили отримання вигоди. Частка товарів, при торгівлі якими отримано користь від дії лібералізаційних втручань, становить лише 4,07% за 2022 рік. Ключовими секторами лібералізації в 2022 році були зернові, виробництво полімерних матеріалів, певні види обладнання та устаткування, устаткування для розподілу електроенергії, деякі види тканин.

За період 2009–2023 років найбільше заходів лібералізації прийнято відносно Туреччини, Китаю, Росії, Великобританії, Німеччини, Польщі, Італії, Болгарії, Кореї, Румунії (рис. 2).

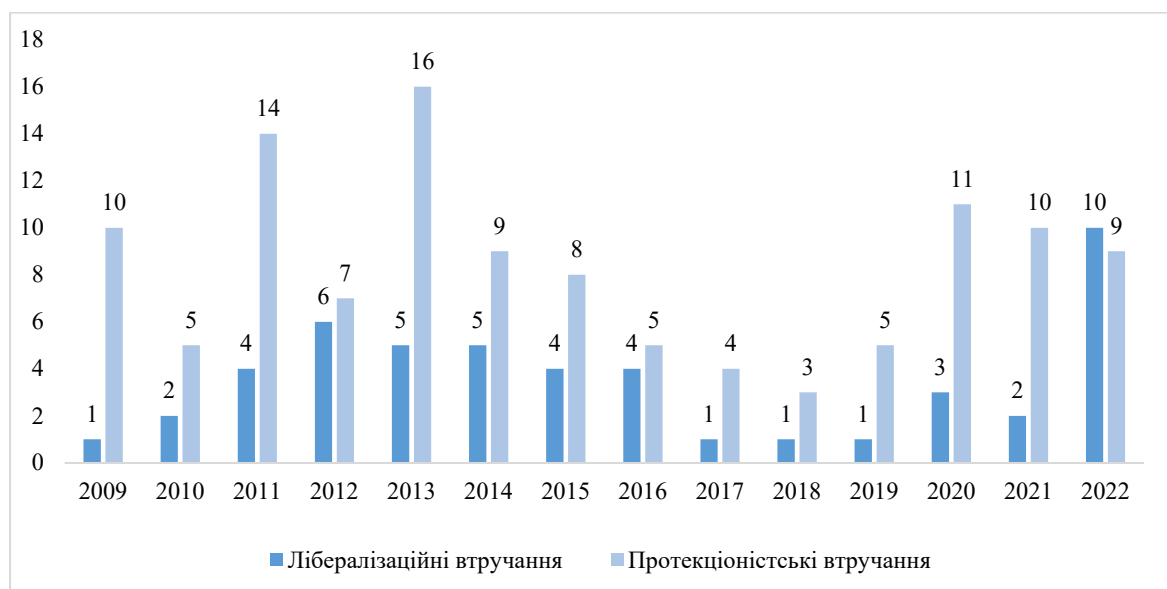

Рис. 1. Динаміка регуляторних заходів у торгівлі товарами прийнятих в Україні у 2009–2022 роках, одиниць
Джерело: побудовано автором на основі [11]

Серед усіх прийнятих регуляторних заходів з лібералізації торгівлі товарами у 2009–2023 роках 79,17% діють до сьогодні. При торгівлі товарами, на які поширювалися впроваджені лібералізаційні заходи, лише завдяки 39,6% з них було отримано вигоду. Таким чином, політика лібералізації в Україні потребує вдосконалення та перегляду введених регуляторних актів. Частка товарів, на які поширювалася дія лібералізаційних втручань та при торгівлі якими отримано вигоду, становила лише 8,09%. Частка тарифних лібералізаційних втручань (скорочення тарифів) становила 54,17%. Частка всіх втручань, що впроваджуються з листопада 2008 року, пов'язаних з лібералізацією, становила 31,17%.

За період 2009–2023 років найбільше заходів протекціонізму було прийнято відносно Росії, Білорусії, Німеччини, Польщі, Китаю, Туреччини, Угорщини, Франції, Нідерландів, Великобританії (рис. 3).

Частка чинних протекціоністських заходів в Україні становить 63,21%. Питома вага товарів, на які поширювалася дія впроваджених протекціоністських заходів та які негативно вплинули на торгівлю ними, складає 34,56%. Частка товарів, на які негативно впливають діючі протекціоністські заходи, становить 18,14%. Частка протекціоністських заходів, що впроваджуються з листопада 2008 року, складає 68,83%. В аналізованому періоді основними секторами, щодо яких впроваджено лібералізаційні заходи, були: інше обладнання загального призначення та його частини (9), зернові (8), металеві відходи або скрапи (8), автомобілі, причепа та напівпричепа (8), внутрішня техніка та її частини (8). За аналізований період основними секторами, щодо яких впроваджено протекціоністські заходи, були: добрива та пестициди (12), зернові (11), продукція з заліза або сталі (11), інші виготовлені металеві вироби (10), двигуни, турбіни та частини до них (8).

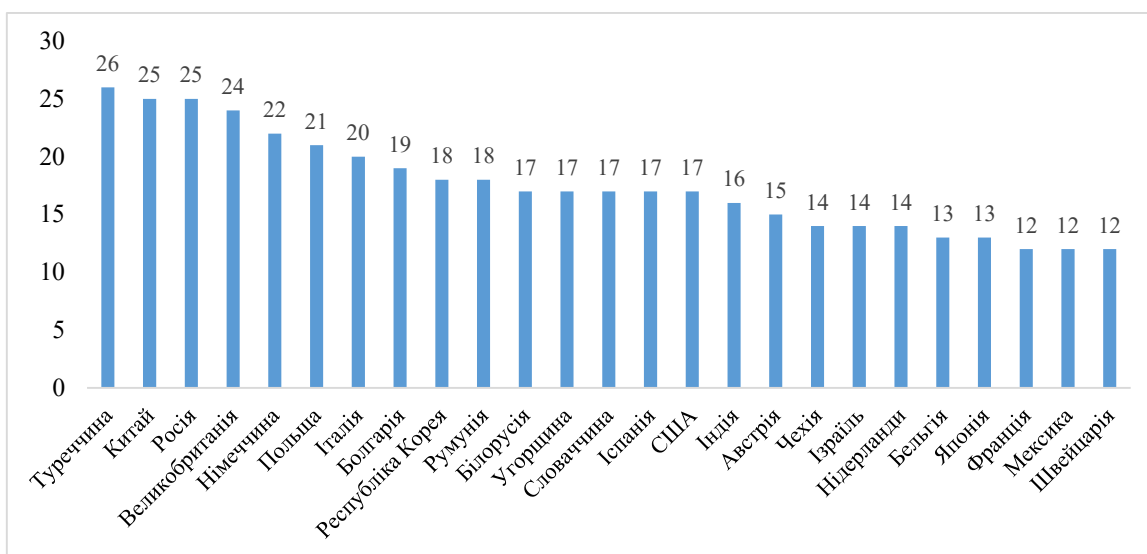

Рис. 2. Кількість лібералізаційних регуляторних заходів, прийнятих Україною в розрізі інших країн у період 2009–2023 років, одиниць

Джерело: побудовано автором на основі [11]

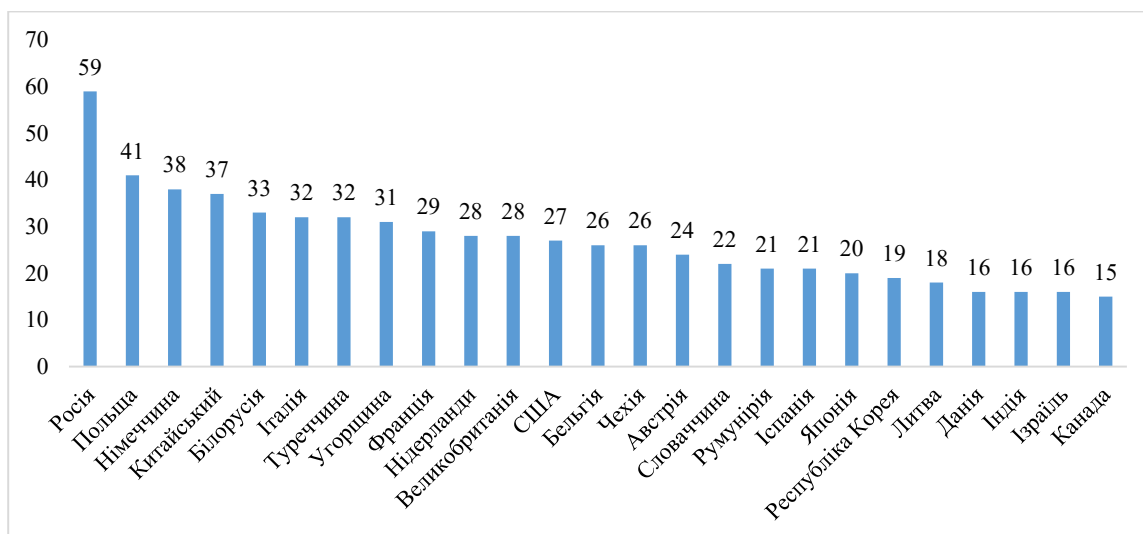

Рис. 3. Кількість протекціоністських регуляторних заходів, прийнятих Україною відносно інших країн у період 2009–2023 років, одиниць

Джерело: побудовано автором на основі [11]

Ключовими заходами регулювання торгівлі товарами в Україні є тарифні (Таблиця 1), зокрема:

- 1) вимоги щодо ліцензування експорту;
- 2) експортні квоти та податки;
- 3) вимоги щодо ліцензування імпорту;
- 4) імпорتنі тарифи;
- 5) внутрішнє оподаткування імпорту.

Частина вказаних заходів регулювання дискримінує іноземні комерційні інтереси, частина – забезпечує лібералізацію на недискримінаційній основі.

Нетарифні заходи, пов'язані з експортом та імпортом, в основному включають санітарні та фітосанітарні заходи, технічні бар'єри в торгівлі, запобіжні заходи. Для прикладу, за даними Світової організації торгівлі (СОТ) [12] за період 2011–2021 років в Україні запроваджено 75 нових санітарних та фітосанітарних заходів (загалом їх діє 93), було оголошено 186 заходів – технічних бар'єрів, з яких, на сьогодні, лише 27 діючих, 8 нових антидемпінгових заходів, (загалом їх діє 31), 10 запобіжних заходів, з яких 4 діючих, а також 4 кількісні обмеження.

В цілому 647 впроваджених тарифних та нетарифних заходів забезпечили лібералізацію з різними країнами на основі політики недискримінації. Тоді як 859 заходів зумовили дискримінацію іноземних комерційних інтересів (Таблиця 2). Варто відмітити, що такі заходи були спрямовані на захист національних інтересів України в сфері торгівлі товарами. Найбільше в ході впровадження заходів були дискриміновані комерційні інтереси Росії, Китаю, Польщі, Німеччини, Білорусі та Туреччини.

Серед нормативно-правових актів прийнятих за період дії воєнного стану в Україні необхідно виділити наступні [11]:

1. 02 березня 2022 року в Україні оголошено повне економічне ембарго проти Росії, заборонено експорт та імпорт. Після вторгнення Росії Уряд України розірвав дипломатичні відносини з державою-агресором, вирішив запровадити ембарго та більше не застосовувати угоди СОТ у відносинах з Російською Федерацією.

2. 05 березня 2022 року в Україні введено заборону на експорт зерна та м'яса, вимоги щодо ліцензування експорту соняшникової олії, м'яса птиці та яєць. Такі зміни внесені до постанови Кабінету Міністрів України (КМУ) № 1424 «Про затвердження переліків товарів, експорт та

імпорт яких підлягає ліцензуванню, та квот на 2022 рік», якими запроваджено вимоги до ліцензування експорту товарів за такими нормами: тарифні підпозиції: пшениця та меслін (HS 1001), кукурудза (HS 1005), птиця (HS 020711, 020712, 020713, 020714), яйця (HS 040721), соняшникова олія (HS 151291). Згідно з постановою КМУ, експортери зазначеної продукції повинні надавати уряду України відповідну інформацію, а для експорту потрібна ліцензія, видана урядом. Цей захід було введено через російську збройну агресію проти України та дефіцит внутрішньої пропозиції основних сільськогосподарських товарів. Україна також ввела заборону на експорт інших сільськогосподарських товарів.

3. 12 березня 2022 року в Україні введена заборона експорту добрив. Відповідні зміни внесені до постанови КМУ № 1424 «Про затвердження переліків товарів, експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню, та квот на 2022 рік», якими вводиться заборона на експорт добрив шляхом встановлення експортних квот до нуля тонн до кінця 2022 року. Зокрема, це стосувалося експортних квот на продукцію за такими підпозиціями: азотні мінеральні або хімічні добрива (HS 3102), фосфорні мінеральні або хімічні добрива (HS 3103), калійні мінеральні або хімічні добрива (HS 3104), мінеральні або хімічні добрива, що містять два або три добривні елементи, азот, фосфор і калій (HS 3105).

4. 20 березня 2022 року в Україні введено тимчасове скасування імпорتنих мит на всі товари, встановлено імпорتنі тарифи. КМУ прийняв постанову №330 «Деякі питання митного контролю та митного оформлення товарів, у тому числі транспортних засобів, в умовах воєнного стану», якою тимчасово скасовано ввізне мито для підприємств на більшість товарів. Заходи набрали чинності 25 березня 2022 року з прийняттям Закону № 7190 «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства на період воєнного стану». Зміни діятимуть, на період дії в Україні воєнного стану. Зокрема, скасовуються імпорتنі тарифи на всі товари, крім сигарет та інших тютюнових виробів, електронних сигарет та алкогольних напоїв, шляхом запровадження спрощеного способу оформлення митних декларацій. При спрощеному способі необхідно надіслати попередню митну декла-

Таблиця 1

Види тарифних та нетарифних заходів, пов'язаних з торгівлею товарами в Україні, за період 2009–2023 років, одиниць

Вид тарифних та нетарифних заходів	Жовті	Зелені	Червоні	Всього
Експортна заборона			28	28
Вимога щодо ліцензування експорту		82	108	190
Експортна квота		12	93	105
Експортний податок	39	16	52	107
Нетарифні заходи, пов'язані з експортом			42	42
Імпорт заборони			5	5
Вимоги щодо ліцензування імпорту			113	113
Імпортні квоти		3	1	4
Імпортні тарифи	1	406	374	781
Нетарифні заходи, пов'язані з імпортом	2	5	1	8
Внутрішнє оподаткування імпорту		122		122
Заходи щодо оплати торгівлі		1		1
Всього	42	647	817	1506

* Червоний: втручання майже напевно дискримінує іноземні комерційні інтереси. Жовтий: втручання, ймовірно, передбачає дискримінацію іноземних комерційних інтересів. Зелений: втручання забезпечує лібералізацію на недискримінаційній основі або покращує прозорість відповідної політики.

Джерело: розраховано автором на основі [11]

Кількість впроваджених тарифних та нетарифних заходів, пов'язаних з торгівлею товарами в Україні за країнами щодо яких стосуються заходи, за період 2009–2023 років, одиниць

Країна	Жовті	Зелені	Червоні	Всього
Росія	4	19	42	65
Китай	5	21	29	55
Польща	1	16	26	43
Німеччина	1	16	23	40
Білорусія	3	13	22	38
Туреччина	3	17	18	38
Італія	1	15	21	37
Великобританія	1	14	20	35
Нідерланди	1	13	20	34
США	4	14	16	34
Угорщина		15	18	33
Іспанія	1	13	18	32
Австрія	1	13	17	31
Франція	1	12	18	31
Індія	2	14	15	31
Чехія		15	15	30
Румунія	1	15	14	30
Бельгія	1	11	17	29
Республіка Корея		14	15	29
Японія		13	13	26
Інші країни	29	354	462	845
Всього	60	647	859	1566

Джерело: розраховано автором на основі [11]

рацію, але митний огляд чи фітосанітарний контроль не проводиться. Крім того, винятко стосується товарів, що походять з Російської Федерації.

5. 24 березня 2022 року в Україні скасовано вимоги щодо ліцензування експорту кукурудзи та соняшникової олії. Уряд вніс зміни до постанови КМУ № 1424 «Про затвердження переліків товарів, експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню, та квот на 2022 рік», якими вилучено ліцензійні вимоги щодо експорту кукурудзи (ГС 1005) та соняшникової олії (HS 151291).

6. 10 травня 2022 року в Україні скасовано заборону на експорт цукру та пшона, введено вимоги ліцензування експорту.

7. 10 червня 2022 року в Україні введена заборона на експорт деяких видів товарів. Зокрема, експортні квоти на певні продукти нафти, вугілля та природного газу встановлено на нульовому рівні (повна заборона на експорт). 16 вересня 2022 року Україна оголосила про зняття заборони на експорт вугільної продукції.

8. 09 липня 2022 року в Україні скасовано вимогу щодо ліцензії на експорт пшениці та меслину, лібералізаційний захід оголошено Міністерством аграрної політики та продовольства України. Таким чином, було скасовано запроваджену в березні вимогу щодо ліцензування експорту пшениці та меслину.

9. 19 липня 2022 року в Україні відбулося скасування ПДВ на імпорт деяких медичних товарів, внутрішнє оподаткування імпорту.

10. 26 липня 2022 року в Україні запроваджено лібералізаційні вимоги щодо ліцензування експорту замість заборони на експорт жита та мінеральних добрив у вигляді нульових квот. Крім того, уряд запровадив вимогу ліцензування експорту відповідних товарів (код HS 1002 для жита та коди HS 3102, 3103, 3014 та 3015 для мінеральних добрив).

11. 27 липня 2022 року в Україні тимчасово скасовано ввізне мито на деякі товари, які використовуються для зберігання та транспортування зернових та олійних культур, встановлено імпортні тарифи. Постанова № 2445-IX про тимчасове скасування ввізного мита на деякі товари, що використовуються для зберігання та транспортування зернових та олійних культур, передбачає, що лібералізаційний захід стосується таких кодів ТН ЗЕД на 6-значному рівні: 391731, 391732, 391739, 392321, 392329, 392390, 540720, 540720, 630532, 871620. Захід діє до 30 днів після закінчення воєнного стану.

12. 16 вересня 2022 року в Україні оголошено зняття заборони на експорт вугілля, встановлено квоти на експорт в обсязі 100 000 тон.

13. 27 вересня 2022 в Україні оголошено вимоги щодо ліцензування імпорту певних радіоелектронних пристроїв, постанова КМУ №1087 відповідно до якого захід поширюється на наступні товари на рівні чотиризначного коду ТН ЗЕД: 8517, 8525, 8526, 8527, 8528, 8529, 8531. Дозволи на імпорт видає Генеральний штаб ЗСУ. Закон набрав чинності 1 жовтня 2022 року.

14. 10 жовтня 2022 року в Україні оголошена заборона на експорт електроенергії до Європейського Союзу.

15. 02 листопада 2022 року в Україні введено тимчасове скасування спеціального мита на імпорт ПВХ сировини для виробництва віконних профілів, що передбачає впровадження імпортних тарифів. Відповідно до системи тарифів СОТ, застосовані мита коливаються від 3,3% до 6,5%. У цьому контексті варто зазначити, що в Україні було впроваджено мито на користь національного виробника «Карпатнафтохім». Після початку війни це підприємство припинило діяльність. Враховуючи великий попит на віконну продукцію, було запропоновано тимчасово призупинити дію цього спеціального мита на час війни. Це дозволить наситити ринок віконною продукцією.

Якщо національний виробник відновить виробництво, то спеціальне мито буде відновлене.

16. 11 листопада 2022 року в Україні оголошено тимчасове скасування вимог стосовно локальних операцій щодо певних генераторів, акумуляторів та пов'язаного обладнання, визначено вимоги до локальних операцій.

17. 25 листопада 2022 року в Україні оголошена заборона на експорт дров.

До торгівлі послугами в аналізованому періоді було застосовано 4 заходи, що обмежували торгівлю з РФ у 2015 та 2022 році у сферах радіомовлення, програмування та розповсюдження програм, Інтернету, сфері надання торговельних послуг, рекламних послуг, місцевих послуг з транспорту, вантажних послуг, галузях повітряного та космічного транспорту.

Висновки. Проведене дослідження вказує на суттєве зростання частки експорту та імпорту України до країн Європи та Азії, що зумовлено відповідними змінами в регулюванні ЗЕД у 2011–2021 роках. Такі тенденції зумовлені зростанням рівня регіональної торговельної співпраці України та процесами євроінтеграції. У 2009–2023 роках в Україні торговельна політика була спрямована на впровадження лібералізаційних та протекціоністських заходів водночас, які характеризувалися середнім рівнем ефективності для окремих груп товарів. У період дії воєнного

стану впродовж 2022 року було впроваджено 10 заходів лібералізації та 9 заходів протекціонізму торгівлі товарами, зокрема для певних країн Європи. Обмежувальні заходи стосувалися РФ, країн Європи, Канади, США та інших країн та спрямовані на захист внутрішнього ринку. Торговельна політика України змінюється залежно від умов зовнішнього середовища. Серед ключових змін варто виділити впровадження повного торговельного ембарго на операції з РФ. Ключовими секторами лібералізації в 2022 році були зернові, вироби з полімерних матеріалів, виробництво певних видів обладнання та устаткування, устаткування для розподілу електроенергії, деякі види тканин. Нормативно-правові зміни з питань регулювання ЗЕД в період дії воєнного стану визначаються внутрішнім попитом та зовнішньою пропозицією на окремі групи товарів. Ключовими заходами регулювання торгівлі товарами в Україні є тарифні, зокрема вимоги щодо ліцензування експорту та імпорту; експортні квоти та податки; імпорتنі тарифи; внутрішнє оподаткування імпорту. В цілому частина заходів регулювання дискримінує іноземні комерційні інтереси, в той час як інша частина – забезпечує лібералізацію на недискримінаційній основі. Нетарифні заходи, пов'язані з експортом та імпортом, в основному включають санітарні та фітосанітарні заходи, технічні бар'єри в торгівлі, запобіжні заходи.

Список використаних джерел:

1. Динаміка географічної структури зовнішньої торгівлі товарами (1996–2021). URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/zd/zd_rik/zd_u/g_s_rik_96-20ue.xls
2. Зелінська О. Механізм активізації зовнішньоекономічної діяльності регіону в умовах євро регіонального співробітництва. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 44. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-44-32>
3. Матвеев М., Лебедченко В., Гайдай Г. Регулювання ЗЕД в умовах війни. *Наукові перспективи*. 2022. Вип. 5 (23). С. 23–32.
4. Микуляк О. Митні відносини України та світу в умовах війни. *Grail of Science*. 2022. Вип. 17. С. 109–114. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.22.07.2022.016>
5. Онешко С., Башлай С., Короленко О. Особливості збереження та підтримання економічного потенціалу України в умовах війни. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 40.
6. Остапенко В.М., Шевченко Д.О. Основні тенденції регулювання зовнішньоекономічної діяльності в умовах воєнного стану (Doctoral dissertation). 2022. 243 с.
7. Пашкуда Т., Афенді А. Напрями розвитку торгівлі в Україні в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 43. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-43-73>
8. Платонова І.О. Розвиток механізмів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні. Дисертація на здобуття ступеня кандидата наук з державного управління. Харків, 2020. 253 с. URL: <https://nuczu.edu.ua/images/topmenu/science/spetsializovani-vcheni-rady/disPlatonova.pdf>
9. Скрипник С., Процевят О., Воронова О. Особливості регулювання зовнішньоекономічної діяльності в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 38. С. 56–62.
10. Сохачька О. Глобальний біржовий ринок зерна: нові завдання для України в умовах війни з Росією. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 45. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-95>
11. Global Trade Alert. Ukraine. URL: https://www.globaltradealert.org/country/218/period-from_20220101/period-to_20230101/area_goods
12. I-TIP Goods: Integrated analysis and retrieval of notified non-tariff measures. URL: <http://i-tip.wto.org/goods/Forms/GraphView.aspx?period=y&scale=lg>

References:

1. Dynamika heohrafichnoyi struktury zovnishnoyi torhivli tovaramy (1996–2021). Available at: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/zd/zd_rik/zd_u/g_s_rik_96-20ue.xls
2. Zelinska O. (2022) Mekhanizm aktyvizatsii zovnishnoekonomichnoyi diyalnosti rehionu v umovakh yevrorehionalnoho spivrobitnytstva. *Ekonomika ta suspilstvo*, vyp. 44. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-44-32>
3. Matveyev M., Lebedchenko V., Hayday H. (2022) Rehulyuvannya ZED v umovakh viyny. *Naukovi perspektyvy*, vyp. 5 (23), pp. 23–32.
4. Mykulyak O. (2022) Mytni vidnosyny Ukrayiny ta svitu v umovakh viyny. *Grail of Science*, vyp. 17, pp. 109–114. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.22.07.2022.016>
5. Oneshko S., Bashlay S., Korolenko O. (2022) Osoblyvosti zberezheniya ta pidtrymannya ekonomichnoho potentsialu Ukrayiny v umovakh viyny. *Ekonomika ta suspilstvo*, vyp. 40.
6. Ostapenko V.M., Shevchenko D.O. (2022) Osnovni tendentsiyi rehulyuvannya zovnishnoekonomichnoyi diyalnosti v umovakh voyennogo stanu (Doctoral dissertation). 243 p.
7. Pashkuda T., Afendi A. (2022) Napyamy rozvytku torhivli v Ukrayini v umovakh voyennogo stanu. *Ekonomika ta suspilstvo*, vyp. 43. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-43-73>
8. Platonova I.O. (2020) Rozvytok mekhanizmiv derzhavnogo rehulyuvannya zovnishnoekonomichnoyi diyalnosti v Ukrayini. Dysertatsiya na zdobuttya stupenya kandydata nauk z derzhavnogo upravlinnya. Kharkiv. 253 p. Available at: <https://nuczu.edu.ua/images/topmenu/science/spetsializovani-vcheni-rady/disPlatonova.pdf>

9. Skrypnyk S., Protsyevyat O., Voronova O. (2022) Osoblyvosti rehulyuvannya zovnishnoekonomichnoyi diyalnosti v umovakh voyennogo stanu. *Ekonomika ta suspilstvo*, vyp. 38, pp. 56–62.
10. Sokhatska O. (2022) Hlobalnyy birzhovyy rynek zerna: novi zavdannya dlya Ukrainy v umovakh viyny z Rosiyeu. *Ekonomika ta suspilstvo*, vyp. 45. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-95>
11. Global Trade Alert. Ukraine. Available at: https://www.globaltradealert.org/country/218/period-from_20220101/period-to_20230101/area_goods
12. I-TIP Goods: Integrated analysis and retrieval of notified non-tariff measures. The World Trade Organization (WTO). Available at: <http://i-tip.wto.org/goods/Forms/GraphView.aspx?period=y&scale=lg>

REGULATION PECULIARITIES OF UKRAINE FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY IN WAR TIMES

Summary. In the context of martial law, trade in goods in Ukraine requires a number of changes to protect national interests and the domestic market. The purpose of the article is to identify the key features of foreign economic activity regulation in Ukraine during the war. The Global Trade Alert database for the period of research 2009-2023 was used to conduct the study and analyze the regulation of Ukraine's foreign trade. The results indicate a significant increase in the share of Ukraine's exports and imports to European countries, particularly to the EU, and to Asian countries, which required adjustments to the foreign trade regulation policy from 2011 to 2021. During the period under study, trade policy was aimed at implementing liberalization and protectionist measures simultaneously, which were characterized by an average level of efficiency for certain product groups. During the period of martial law in 2022, 10 liberalization measures and 9 protectionist measures were introduced in trade in goods, particularly for certain European countries. The restrictive measures concerned Russia, European countries, Canada, the United States, and other countries, and were aimed at protecting the domestic market. The key sectors of liberalization in 2022 were cereals, products made of polymeric materials, certain types of equipment and machinery, equipment for electricity distribution, and certain types of fabrics. Legal changes during martial law are determined by domestic demand and external supply for certain groups of goods. The key measures regulating trade in goods in Ukraine are tariff measures, including export and import licensing requirements; export quotas and taxes; import tariffs; and domestic import taxation. In general, some of the regulatory measures discriminate against foreign commercial interests, while others ensure liberalization on a non-discriminatory basis. Non-tariff measures related to exports and imports mainly include sanitary and phytosanitary measures, technical barriers to trade, and precautionary measures.

Keywords: regulation of foreign economic activity, trade in goods, liberalization, protectionism, Ukraine's trade in times of war.

Гавадзин Н. О.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри управління та адміністрування
Закладу вищої освіти «Університет Короля Данила»*

Запухлий Р. І.

*магістр
Закладу вищої освіти «Університет Короля Данила»*

Григорська Н. М.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри управління та адміністрування
Закладу вищої освіти «Університет Короля Данила»*

Гребенюк Н. В.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри управління та адміністрування
Закладу вищої освіти «Університет Короля Данила»*

Havadzyn Nataliia

*Ph.D. in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of Management and Administration Department*

King Danylo University

Zapukhlyi Rostyslav

Master's

King Danylo University

Hryhorska Nataliia

*Ph.D. in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of Management and Administration Department*

King Danylo University

Grebeniuk Nadiia

*Ph.D. in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of Management and Administration Department*

King Danylo University

ЦИФРОВІЗАЦІЯ СТРАХУВАННЯ

Анотація. Страхова індустрія знаходиться на порозі великих технологічних змін. Цифрове страхування, InsurTech, об'єднує в собі традиційне розуміння страхування з технологіями XXI століття. Штучний інтелект (ШІ), технології blockchain, Internet of Things (IoT)-пристрої можуть надавати реальні дані для допомоги в оцінці ризиків та контролю за страховими випадками. Перевагами цифровізації страхування є: підвищення ефективності та продуктивності; покращення обслуговування клієнтів; доступ до нових ринків; проактивне управління ризиками; зменшення шахрайства. Перспективами для розвитку цифрового страхування в Україні є: розвиток цифрової інфраструктури; розвиток фінтех-індустрії; законодавчі ініціативи; пов'язане страхування. Викликами є: проблеми з приватністю даних; кібербезпека; регулювання; виклики інтеграції; зміна корпоративної культури та навичок.

Ключові слова: страхування, цифровізація, штучний інтелект (ШІ), переваги, перспективи, виклики.

Вступ та постановка проблеми. Цифрові технології глибоко змінюють спосіб роботи бізнесу, і сфера страхування не є винятком. Страхові компанії застосовують інноваційні цифрові технології для розширення діяльності і задоволення потреб клієнтів. Цифрові моделі страхування забезпечують швидкість, гнучкість, легкий доступ і зручний для користувача інтерфейс. Цифрове страхування має значний потенціал для росту та перспективи для розвитку. Водночас, для успішного функціонування цифрового страхування в Україні потрібно подолати деякі виклики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Роль цифрової трансформації у підвищенні конкурентоспроможності страхових компаній досліджено у праці Базиловича В., Приказюк Н., Лобової О.М., Денисенко М. та Коргун О. досліджували інновації на страховому ринку. Інноваціями як фактором ефективності страхового бізнесу займалися Пікус Р. та Заколюдажний В.

Про використання цифрових і інтернет-технологій в страховій галузі, які надають нові можливості в страхуванні як для страхувальників, так і для страховиків писали праці Заволока Ю., Єфременко А., Малащенко Ю. Ринок страхових послуг на сучасному етапі та в умовах диджиталізації і застосування найновіших технологій досліджували Чуницька І. та Яценюк А., Чвертко Л., Корнієнко Т. та Вінницька О. досліджували процеси трансформації страхового бізнесу як дієвий важіль управління ризиками.

Мета статті. Страхова індустрія знаходиться на порозі великих технологічних змін, відтак цілями, які поставлено у даній статті є: визначити сутність цифрового страхування та його переваги; охарактеризувати тренди та перспективи розвитку; описати виклики та стратегії оптимізації цифрового прогресу у страхуванні.

Результати дослідження. Цифрове страхування – це комп'ютеризація традиційних страхових послуг. Цифрове страхування означає цифровізацію всіх страхових опера-

цій та заміну фізичної присутності страхування онлайн-контактом, ліквідуючи потребу споживача відвідувати філію.

Цифрове страхування дає клієнтам доступ до різноманітних страхових продуктів і послуг через електронну або онлайн-платформу. Ці платформи використовують комбінацію онлайн-обслуговування клієнтів та цифрових алгоритмів для написання та ціноутворення полісів. Більшість страхових компаній мають окреме цифрове крило свого бізнесу для цифрових страхових платформ, дотримуючись при цьому традиційних практик.

Цифрове страхування, відоме як InsurTech, яке об'єднує в собі традиційне розуміння страхування з технологіями XXI століття. В контексті Закону України «Про страхування» [1] страхування визначається як фінансова система взаємовідносин, формованих в процесі збору коштів для відшкодування можливих збитків або непередбачених витрат. Цифрове страхування застосовує технології для удосконалення цього процесу. Так, штучний інтелект (ШІ) може використовуватися для аналізу великих обсягів даних, щоб краще оцінити ризики та встановити страхові премії. Технології blockchain можуть використовуватися для створення безпечних і прозорих контрактів страхування. Internet of Things (IoT)-пристрої, такі як розумні годинники або автомобілі, можуть надавати реальні дані для допомоги в оцінці ризиків та контролю за страховими випадками. Мобільні додатки і веб-платформи можуть надавати зручний доступ до послуг страхування та інформації для клієнтів.

Найбільш помітні *переваги* цифровізації страхування проявлятимуться в наступному [2]:

1. Підвищення ефективності та продуктивності: Цифрові технології можуть автоматизувати рутинні і трудомісткі процеси, що дозволяє страховикам зосередитися на більш складних аспектах своєї діяльності. ШІ та машинне навчання можуть прискорити процес обробки вимог, роблячи його більш точним і ефективним. Також, це забезпечує оптимізацію роботи з ризиками, завдяки глибокому аналізу даних.

2. Покращення обслуговування клієнтів: Цифрові платформи можуть надати клієнтам більше контролю та зручності у використанні страхових послуг. Клієнти можуть з легкістю порівняти страхові плани, купувати поліси, відправляти вимоги, отримувати виплати та отримувати підтримку в режимі онлайн. Це підвищить рівень задоволеності клієнтів і приведе до зростання рівня їх лояльності.

3. Доступ до нових ринків: Цифрові технології також відкривають доступ до нових ринків, що раніше були недоступні. Наприклад, страхування на основі використання (Usage-Based Insurance – UBI), що використовує IoT технології для відстеження користування страховим покриттям в реальному часі, дозволяє страховикам пропонувати більш персоналізовані плани страхування.

4. Проактивне управління ризиками: Цифрові технології, такі як Big Data та ШІ, дозволяють страховикам краще розуміти і прогнозувати ризики. Вони можуть аналізувати великі обсяги даних для виявлення шаблонів і тенденцій, що можуть вказувати на потенційні ризики або можливості.

5. Зменшення шахрайства: ШІ і аналітика даних можуть допомогти виявляти шахрайство в страхуванні, що є серйозною проблемою для цієї галузі. Системи можуть навчитися визначати ознаки шахрайства на основі аналізу попередніх випадків.

Поточні *тренди* в цифровому страхуванні включають використання технологій Big Data, ШІ та IoT [2; 3].

Big Data: Технологія Big Data дозволяє обробляти великі обсяги неструктурованих даних, що допомагає страховим компаніям в аналізі поведінки своїх клієнтів, оцінці ризиків та прогнозуванні можливих випадків страхування. Це значно підвищує ефективність процесів прийняття рішень, робить їх більш точними та дозволяє надавати більш персоналізовані послуги.

Штучний інтелект: ШІ знаходить своє застосування в страховому секторі через автоматизацію рутинних завдань, таких як відповіді на запитання клієнтів, обробка вимог, і т.д. ШІ може зменшити витрати на операційні процеси, підвищити швидкість обробки вимог та покращити загальний досвід користувача.

Інтернет речей: Технологія IoT особливо актуальна в автомобільному страхуванні, де сенсори та інтелектуальні пристрої можуть збирати детальну інформацію про поведінку водія, стан автомобіля, умови дорожнього руху та ін. Це дозволяє страховикам краще оцінювати ризики та встановлювати більш точні тарифи на страхування.

Цифрове страхування має великий потенціал для росту. Подивимося на деякі конкретні *перспективи для розвитку* цифрового страхування в Україні [3].

1. Розвиток цифрової інфраструктури: З ростом цифрової економіки Україна продовжує розширювати свою інтернет-інфраструктуру, включаючи швидкісний інтернет та мобільний зв'язок. Це відкриває нові можливості для страхових компаній надавати свої послуги в режимі онлайн.

2. Розвиток фінтех-індустрії: Фінтех-сектор в Україні показує вражаючі темпи росту, з великими інвестиціями та інноваціями. Це створює середовище, сприятливе для розвитку InsurTech стартапів і розробки нових цифрових продуктів та сервісів у сфері страхування.

3. Законодавчі ініціативи: Уряд України активно сприяє цифровізації економіки. Наприклад, програма «Цифрова Україна», яка передбачає реформування державного управління за допомогою використання цифрових технологій. Ці ініціативи можуть підтримувати розвиток цифрового страхування.

4. Пов'язане страхування (Usage-based Insurance): Із розвитком IoT технологій, появляється можливість впровадження страхування, що базується на використанні (UBI). Наприклад, автострахування, яке враховує дистанцію та час доби, в якій водій використовує автомобіль, та навіть стиль водіння.

Водночас, для успішного розвитку цифрового страхування в Україні потрібно подолати деякі виклики, серед яких:

– Проблеми з приватністю даних: Згідно з ЗУ «Про захист персональних даних» [4], компанії, що збирають і обробляють персональні дані, повинні вживати відповідні заходи для їх захисту. Це особливо важливо в контексті цифрового страхування, де обсяги збору даних зростають.

– Кібербезпека: Зростання кількості даних та цифрових технологій збільшує ризики кібератак. Страхові компанії повинні вкладати значні ресурси в захист своїх систем від таких атак.

– Регулювання: Страховий сектор є одним з найбільш регульованих і цифрова трансформація привносить нові виклики в цьому контексті. Нові технології та моделі бізнесу можуть не підпадати під дію регулювання, що створює юридичну нестабільність.

– Виклики інтеграції: Інтеграція нових цифрових технологій з існуючими системами може бути складною задачею. Це може включати питання сумісності систем, використання старих даних у нових форматах та внесення змін у бізнес-процеси.

– Зміна корпоративної культури та навичок: Цифрова трансформація вимагає не лише впровадження нових технологій, а й зміни корпоративної культури та навичок працівників. Вона вимагає підтримки на всіх рівнях організації та значних інвестицій в навчання та розвиток.

Дослідження PwC [5; 6] визначає три ключові *стратегії* для оптимізації цифрового прогресу у страховій сфері. Перш за все, страховики усвідомлюють критичну важливість цифрової трансформації для успіху своєї діяльності, але ще борються з розкриттям її повного потенціалу. Втім, в контексті постійних пандемічних викликів, їхнє стимулювання до впровадження цифрових рішень буде лише зростати.

Другою стратегією є успішні інвестиції в цифрові платформи самообслуговування та роботизовану автоматизацію процесів (RPA), що спонукало перерозподіл бюджетів на користь нових можливостей штучного інтелекту і додаткового використання аналітики даних, особливо у сферах автоматизації та прискорення процесів обробки претензій та обслуговування клієнтів. За підрахунками, 5 з 6 страхових компаній очікують, що штучний інтелект стане відокремленою частиною їхнього послугопостачання протягом наступних 3-5 років.

Третім напрямом є розуміння страховиками необхідності нового підходу до реорганізації робочої сили, яка б сприяла поширенню справжнього цифрового мислення в організації. Незважаючи на успішне впровадження

новітніх технологій, вони відмічають, що не приділяють достатньо уваги пристосуванню своєї організаційної структури до цих технологічних змін.

Головною перешкодою для страховиків у становленні як цифрової організації виступає управління змінами. Слід здійснити структурні трансформації так, щоб забезпечити стійкий вплив нових технологій та вдосконалити кваліфікацію робочої сили, часто через заповнення цифрових прогалів у співпраці з технологічними компаніями.

Висновки. У сучасному світі цифрові технології змінюють практично всі сфери нашого життя, включаючи страхування. Цифровізація сфери страхування надає великі можливості для розвитку цього виду підприємницької діяльності, забезпечуючи переваги як для страхових компаній, так і для клієнтів.

Страховий та фінансовий сектори швидко змінюються завдяки технологіям нового покоління. У сучасному конкурентному світі компанії повинні враховувати постійно змінювані потреби клієнтів, а цифрова платформа є ключем до досягнення цієї мети. Впровадження відповідних цифрових трендів дозволяє покращити операційну діяльність, забезпечити швидкість та прозорість бізнесу. Тому підключення до цифрової платформи є дуже ефективним варіантом. Щоб залишатися конкурентоспроможними, страхові компанії повинні слідкувати за трендами і бути готовими використовувати цифрові рішення та розвиваючі технології.

Список використаних джерел:

1. ЗУ «Про страхування» від 07.03.1996 № 85/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 10.07.2023).
2. Top 6 Business Benefits of Digital Insurance. URL: <https://www.cigniti.com/blog/top-six-business-benefits-digital-insurance/> (дата звернення: 15.07.2023).
3. Insurance 2030 – The impact of AI on the future of insurance. URL: <https://www.mckinsey.com/industries/financial-services/our-insights/insurance-2030-the-impact-of-ai-on-the-future-of-insurance#/> (дата звернення: 12.07.2023).
4. ЗУ «Про захист персональних даних» від 01.06.2010 № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (дата звернення: 11.07.2023).
5. Цифрова трансформація страхової галузі. Чи достатньо швидко діють страховики? URL: <https://forinsurer.com/news/22/08/10/41610> (дата звернення: 12.07.2023).
6. Insurance Digital Full-Funnel Marketing: Key Essentials & Stages. URL: <https://beinsure.com/key-essentials-stages-of-insurance-digital-full-funnel-marketing/> (дата звернення: 17.07.2023).

References:

1. ZU «Pro strakhuvannja» vid 07.03.1996#85/96-VR. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80#Text> (accessed July 10, 2023).
2. Top 6 Business Benefits of Digital Insurance. Available at: <https://www.cigniti.com/blog/top-six-business-benefits-digital-insurance/> (accessed July 15, 2023).
3. Insurance 2030 – The impact of AI on the future of insurance. Available at: <https://www.mckinsey.com/industries/financial-services/our-insights/insurance-2030-the-impact-of-ai-on-the-future-of-insurance#/> (accessed July 12, 2023).
4. ZU «Pro zakhyst personaljnykh danykh» vid 01.06.2010 № 2297-VI. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (accessed July 11, 2023).
5. Cyfrova transformacija strakhovoji ghaluzi. Chy dostatjno shvydko dijutj strakhovyky. Available at: <https://forinsurer.com/news/22/08/10/41610> (accessed July 10, 2023).
6. Insurance Digital Full-Funnel Marketing: Key Essentials & Stages. Available at: <https://beinsure.com/key-essentials-stages-of-insurance-digital-full-funnel-marketing/> (accessed July 17, 2023).

DIGITIZATION OF INSURANCE

Summary. Digital technologies are fundamentally transforming the way businesses operate. Digital insurance holds significant growth potential and promising prospects for development. The insurance industry is on the cusp of significant technological changes. Therefore, the objectives outlined in this article are to define the essence of digital insurance and its advantages, characterize trends and development prospects, and describe the challenges and strategies for optimizing digital progress in insurance. Digital insurance entails the digitization of all insurance operations and replacing physical presence in insurance with online interactions. Digital insurance, known as InsurTech, combines traditional understanding of insurance with 21st-century technologies. Artificial intelligence (AI) can be used to analyze large volumes of data for better risk assessment and setting insurance premiums. Blockchain technologies can be used to create secure and transparent insurance contracts. Internet of Things (IoT) devices, such as smartwatches or vehicles, can provide real-time data to aid in risk assessment and insurance claim monitoring. Mobile applications and web platforms can provide convenient access to insurance services and information for customers. The most significant advantages of insurance digitalization will manifest in the following ways: Increased

efficiency and productivity; Improved customer service ;Access to new markets; Proactive risk management; Reduction of fraud. Current trends in digital insurance include the utilization of Big Data, Artificial Intelligence (AI), and the Internet of Things (IoT) technologies. Digital insurance has significant growth potential. The prospects for the development of digital insurance in Ukraine include: Development of digital infrastructure; Development of the fintech industry; Legislative initiatives; Connected insurance. However, for successful development of digital insurance in Ukraine, it is necessary to overcome certain challenges, including: Data privacy issues; Cybersecurity; Regulation; Integration challenges; Change of corporate culture and skills. Three key strategies have been identified to optimize digital progress in the insurance sector: The importance of digital transformation for business success, yet the fear of fully unleashing its potential. Successful investments in digital self-service platforms and robotic process automation. Understanding the necessity for insurers to adopt a new approach to workforce reorganization that promotes genuine digital thinking within the organization. The main obstacle for insurers in becoming digital organizations is change management. Digitalization of the insurance industry provides significant opportunities for the development of this type of entrepreneurial activity, offering advantages for both insurance companies and clients.

Keywords: insurance, digitization, Artificial Intelligence (AI), advantages, perspectives, challenges.

Заваженко А. О.

*аспірант кафедри економічної теорії макро- і мікроекономіки
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Zavazhenko Andrii

*PhD Student of the Department of Economic Theory
of Macro- and Microeconomics
Taras Shevchenko National University of Kyiv*

СУПЕРЕЧЛИВИЙ ВПЛИВ ІНСТИТУЦІЙНИХ ЗМІН НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКИЙ РЕГІОНУ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню суперечливого впливу інституційних змін на економічний розвиток країн європейського регіону. Проаналізовано теоретичне підґрунтя зближення та розходження траєкторій розвитку економічних систем в контексті реалізації інституційного реформування. У результаті проведеного теоретичного аналізу була обґрунтована гіпотеза щодо суперечливого впливу інституційних чинників на соціально-економічний розвиток господарських систем. Описано ключові інституційні чинники, які можуть впливати на економічний розвиток. За результати проведеного економетричного аналізу інституційних показників економічного розвитку країн європейського регіону емпірично встановлено, що існує конвергентно-дивергентний вплив інституційних чинників на економічний розвиток країн європейського регіону.

Ключові слова: інституції, інституційні зміни, інституційне середовище, інституційні дисфункції, економічний розвиток, сучасні економічні систем.

Вступ та постановка проблеми. Інституційна стратегія країн європейського регіону орієнтована передусім на створення ефективної ринкової господарської системи, яка б сприяла сталому економічному розвитку, глобальній конкурентоспроможності та підвищенню суспільного добробуту. При цьому складність і нелінійність трансформаційних процесів справляє суперечливий вплив на інституційні зміни зазначених країн. Йдеться про те, що окремі з них досягли стійких результатів інституційного реформування, що позитивно позначилось на темпах їхнього економічного розвитку, а в інших й дотепер не втрачає нагальності завдання формування цивілізованого ринкового середовища.

Важливо зауважити, що досвід ринкового реформування постсоціалістичних країн засвідчив, що інституційні зміни, спрямовані на заміщення існуючих інституцій новими, не завжди призводять до позитивних соціально-економічних результатів. У цьому контексті суперечливість інституційного розвитку може проявлятися в тому, що ринково-підприємницькі відносини набувають ознак квазіринкового інституційного середовища та укорінюються як дефектні неформальні взаємодії, пов'язані з тінізацією, корупцією, неплатежами тощо. Усвідомлення того, що в процесі здійснення інституційних перетворень можуть виникати неефективні норми, привернуло увагу дослідників до феномену інституційних дисфункцій, з'ясування механізмів їх виникнення і подолання.

Зазначені проблеми є актуальними на сучасному етапі інституційної модернізації європейських економік, зокрема постсоціалістичних, інституційне середовище яких перебуває в стані якісних системних трансформацій ще з кінця минулого століття. Наукове осмислення причин та наслідків суперечливого впливу інституційних змін та розробка на цій основі рекомендацій щодо формування ефективного інституційного дизайну в Україні має важливе теоретичне і практичне значення для повоєнного відновлення, забезпечення сталого економічного розвитку та покращення добробуту населення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Як відомо, концептуально-методологічні засади дослідження інституційного розвитку розроблені представниками інституційної економічної теорії. Найбільш плідними результатами досліджень в цій сфері є напрацювання засновника теорії інституційних змін Норта Д., який зробив вагомий внесок у категоріальне визначення поняття «інституції» як встановлених у суспільстві обмежувальних рамок людських взаємодій, увів у науковий вжиток поділ інституцій на неформальні та формальні, обґрунтував розмежування інституцій (правил) та організації (гравців), які функціонують та взаємодіють між собою [1].

Значний науковий інтерес становить розмежування вченим дивергентних векторів розвитку соціально-економічних систем, здійснене на основі типологізації інституційних порядків за критерієм домінуючого способу доступу до економічних та політичних ресурсів, а саме: порядку обмеженого доступу та альтернативного йому відкритого порядку конкурентного доступу. Формування останнього є стратегічною метою реалізації інституційної трансформації країн європейського регіону [2; 3].

Теоретичний феномен розбіжності інституційних змін досліджувався також Херрманн-Пілламом К. [4]. У працях інших зарубіжних дослідників була порушена теоретична проблема визначення умов, за яких інституційні зміни штовхають економіку до гомогенізації чи розбіжностей, виявлено як спільні загальні закономірності (конвергентні тенденції), так і зростаючі розбіжності (ознаки дивергентності) їхнього інституційного розвитку [5].

У цьому контексті вагоме науково-практичне значення має дослідження інституційного змісту, особливостей реалізації, проблем і суперечностей економічних реформ з погляду становлення, функціонування і розвитку ринків у перехідних економіках [11]. Зокрема, науковий інтерес становить проведене порівняльне дослідження дивергенції шляхів реалізації трансформаційних процесів у Польщі та Україні, здійснене на основі аналізу відмінностей політичних та економічних інституцій [6].

Заслужує на увагу також низка наукових публікацій, присвячених проблемам інституційного реформування, в яких зарубіжні вчені досліджують інституційні зміни в окремих постсоціалістичних країнах [7] та аналізують значення формальних і неформальних інституцій для формування ефективних економічних відносин [8], зокрема розкривають вплив інституцій на інноваційну діяльність [9], виділяючи в цьому контексті провідну роль інноваційної модернізації в економічному розвитку господарських систем [10].

Водночас подальшої наукової розробки потребує виявлення і конкретизація каузальних чинників недостатньої соціальної та економічної результативності інституційної трансформації європейських країн, без чого неможливе здійснення ефективної корекції стратегії і тактики інституційного реформування економіки України.

Незважаючи на наявні численні теоретичні розвідки в цій царині до невирішених до цього часу аспектів зазначеної проблеми належить з'ясування передумов, чинників та наслідків інституційних дисфункцій ринкових трансформацій, що обумовлюють суперечливість інституційних змін і як результат – відмінності у темпах економічного зростання європейських країн.

Метою статті є обґрунтування та підтвердження гіпотези щодо суперечливого впливу інституційних чинників на економічний розвиток країн європейського регіону і розробка на цій основі практичних рекомендацій щодо реалізації пріоритетних напрямів вдосконалення інституційного реформування національної економіки.

Результати дослідження. Як відомо, інституційні зміни є процесом трансформації інституційного середовища, яке автоматично не створює підґрунтя для економічного розвитку. Досить часто ринкові реформи супроводжувалися виникненням інституційних дисфункцій, пов'язаних з порушенням функціонування інституційних систем [11].

Складність та суперечливість процесу інституційних змін знаходить втілення у постановці таких теоретичних проблем: інституційних ризиків, інституційних дисфункцій, інституційної адаптації, ринку інституційних інновацій та запозичень тощо. Це обумовлює орієнтацію дослідників на пошук більш органічних шляхів інституційного проектування. З огляду на це науковці порушують питання не про запозичення (імпорт) інституцій, а про їхнє вирощування на власному етно-національному та соціо-культурному ґрунті.

Як засвідчує досвід реалізації ринкових трансформацій, задача пристосування інституційних рамок до національно-історичних та соціально-економічних особливостей господарської системи є надзвичайно. Результативність інституційного реформування обумовлена ступенем взаємовідповідності або конгруентності пануючого в країні неформального інституційного середовища із здійсненими інституційними новаціями.

Важливо зауважити, що інституційна структура економіки формується сукупністю успадкованих та продукованих реформуванням формальних та неформальних інституцій. Останні представляють собою традиції, усталені звичаї, неписані кодекси поведінки, моральні та етичні норми, господарську етику, ментальність тощо. Саме неформальні інституції надають інституційному середовищу національних якостей, забезпечуючи спадкоємність історичного та національно-культурного розвитку соціальних спільнот.

Таким чином, для економічних систем є важливим, в якій мірі нові інституційні рамки є сумісними з існуючими неформальними інституціями. При цьому можливі такі варіанти їхньої взаємодії:

– сходження, зближення старих та нових інституційних норм, що зумовлює позитивну еволюційну конвергенцію національних економік;

– часткову інституційну несумісність старих та нових інституційних норм, наслідком якої є негативна еволюційна конвергенція національних економік;

– дивергенцію, тобто розходження, несумісність траєкторій інституційного розвитку національних економік.

У цьому контексті суперечливість наслідків ринкової трансформації постсоціалістичних економік коріниться у неконгруентності неформального інституційного фону та запозичених чи імпортованих формальних ринкових інституцій. Суттєвим ускладнюючим та гальмуючим фактором на цьому шляху є взаємодія нових інституційних утворень із укоріненими традиціями, звичаями, рисами економічної ментальності населення зазначених країн.

Таким чином, інституційні чинники відіграють вирішальну роль у процесі економічного розвитку господарських систем, що в свою чергу сприяє розгортанню конвергентно-дивергентних процесам між різними регіонами чи країнами. Нині дослідниками ідентифіковано низку інституційних чинників соціально-економічного розвитку, що зумовлюють розходження векторів еволюції країн та регіонів. До найбільш поширених серед них слід віднести:

– права власності. Захищені права власності створюють сприятливе середовище для економічного розвитку, заохочуючи інвестиції, інновації та підприємництво;

– доступ до капіталу. Доступність капіталу в т.ч. через фінансові організації, такі як банки, може сприяти економічному розвитку, надаючи підприємствам та приватним особам доступ до коштів, необхідних для інвестицій та зростання;

– людський капітал. Кваліфікований людський капітал є вирішальними факторами економічного розвитку. Регіони або країни з добре розвиненими системами освіти та кваліфікованою робочою силою мають більше шансів на економічний розвиток, оскільки вони можуть залучати інвестиції, стимулювати інновації та ефективніше адаптуватися до мінливих економічних умов;

– корупція. Високий рівень корупції може перешкоджати економічному розвитку, спотворюючи ринкові механізми, підриваючи довіру інвесторів та суспільства;

– соціальна нерівність. Соціальна нерівність, що проявляється через нерівність у доходах, у доступі до інформації, гендерну нерівність тощо, може перешкоджати економічному розвитку;

– економічна політика. Економічна політика, зокрема протекціоністські заходи, торговельні бар'єри та нерівномірний розподіл ресурсів, можуть суттєво впливати на соціально-економічний розвиток.

Для реалізації мети теоретичного дослідження було висунуто гіпотезу щодо наявності суперечливого впливу інституційних чинників на економічний розвиток країн європейського регіону. З метою доведення або спростування висунутої гіпотези було вирішено застосувати реалізацію логіт моделі на основі даних щодо економічного та інституційного розвитку 39 країн європейського континенту за 2019 рік (табл. 1), де:

V_1 – *Corruption Perception Index* – індекс сприйняття корупції (межі 0-100);

V_2 – *Fragile State Index* – індекс крихкості держави (межі 0-100);

V_3 – *Property Rights Index* – індекс прав власності (межі 0-10);

V_4 – *Economic Freedom Index* – індекс економічної свободи (межі 0-100);

V_5 – *Internet users* – кількість користувачів інтернету у % від загальної кількості населення (межі 0-100);

V_6 – *Gender Inequality Index* – індекс гендерної рівності (межі 0-1)

V_7 – *GDP per capita (constant 2015 US\$)* – показник ВВП на одну особу;

V_8 – *GDP group* – група країни за рівнем ВВП на одну особу (межі 0-1).

Як уже зазначалося, для здійснення дослідження було обрано 2019 рік. Обрання саме цього часового інтервалу обумовлено низкою міркувань, а саме: 2019 рік – це останній рік стабільного економічного розвитку перед початком глобальної пандемії Covid-19 та подальшої глобальної Covid-кризи. Остання є специфічним екзогенним чинником, який негативно позначився на економічному розвитку, вплив якого бажано елімінувати у дослідженні.

У ході дослідження було проаналізовано дані з погляду відповідності логнормальному та нормальному розподілу (табл. 2).

За результатами аналізу відповідності показників логнормальному та нормальному розподілу можна констатувати, що змінна V_2 (індекс крихкості держави) не відповідає умовам логнормального розподілу. Водночас показник V_7 (ВВП на одну особу) не відповідає умовам нормального розподілу.

На основі отриманих даних було застосовано процедуру логістичної регресії. Отримані результати дають можливість зробити попереднє припущення щодо хороших розпізнавальних здібностей моделі – $p=0,0$ (табл. 3).

У цій моделі кожна зі змінних V_1, V_3, V_4, V_5 та V_6 є фактором, який впливає на ймовірність того, що країна належить до групи з високим рівнем економічного

Таблиця 1

Статистична вибірка даних для дослідження

	V_1	V_2	V_3	V_4	V_5	V_6	V_7	V_8
Україна	33	69	4,47	54,9	71,0	0,234	3115,9	0
Молдова	34	66	4,33	62	78,3	0,204	3250,4	0
Албанія	36	58,8	4,29	66,9	72,2	0,181	4424,3	0
Грузія	56	71,2	5,24	77,1	72,5	0,331	4486,8	0
Боснія та Герцеговина	35	70,2	4,33	62,6	73,2	0,149	5367,0	0
Білорусь	47	65,8		61,7	85,1	0,118	6222,3	0
Чорногорія	45	55,5	4,95	61,5	81,4	0,109	6522,6	0
Сербія	38	66,1	4,82	66	78,4	0,132	6533,2	0
Болгарія	44	49,2	5,72	70,2	70,2	0,206	8049,8	0
Румунія	44	46,7	5,88	67	78,5	0,276	10830,1	0
Російська Федерація	30	72,6	5,00	61	85,0	0,225	11786,6	0
Туреччина	40	79,1	5,40	64,4	77,7	0,306	12035,0	0
Хорватія	47	46,1	5,23	62,2	78,3	0,116	12694,4	0
Угорщина	44	47,6	6,25	66,4	84,8	0,233	14328,1	0
Польща	56	41	5,66	69,1	86,8	0,115	14588,1	0
Латвія	57	42,3	6,03	71,9	88,9	0,176	15487,9	0
Литва	60	36,5	6,52	76,7	83,1	0,124	17033,0	0
Словаччина	49	38,2	6,37	66,8	89,9	0,191	17251,7	0
Греція	50	52,1	5,23	59,9	78,1	0,116	17436,0	0
Чехія	54	35,7	7,01	74,8	81,3	0,136	18983,7	0
Естонія	75	38,5	7,18	77,7	89,1	0,086	19735,7	0
Португалія	61	23,5	6,94	67	78,3	0,075	19897,3	0
Словенія	60	25,8	6,15	67,8	86,6	0,063	22915,1	0
Іспанія	62	40,4	6,60	66,9	93,2	0,07	24935,4	0
Італія	53	42,4	6,15	63,8	77,3	0,069	29287,1	1
Кіпр	57	56,1	6,36		90,8	0,086	30438,5	1
Франція	69	30,5	7,21	66	84,3	0,049	35765,4	1
Бельгія	76	27,1	7,71	68,9	91,5	0,043	39959,5	1
Німеччина	80	23,2	7,74	73,5	89,8	0,084	41259,2	1
Велика Британія	77	38,3	7,68	70,2	94,8	0,118	41811,4	1
Австрія	76	24,1	8,15	73,3	87,5	0,069	43610,5	1
Фінляндія	85	14,6	8,65	75,7	92,2	0,047	44773,2	1
Нідерланди	82	22,9	8,28	77	91,3	0,043	46327,7	1
Швеція	85	18,2	8,19	74,9	94,5	0,039	51620,7	1
Ісландія	75	18	7,62	77,1	99,0	0,058	53193,6	1
Данія	88	17,2	8,21	78,3	96,5	0,038	56202,2	1
Норвегія	84	16,2	8,25	73,4	97,0	0,045	75059,3	1
Ірландія	72	19,9	7,53	80,9	92,0	0,093	78558,3	1
Швейцарія	85	17,1	8,53	82	93,8	0,025	85682,0	1

Джерело: [12–18]

Таблиця 2

Відповідність змінних розподілу

Змінна	Логнормальний розподіл (p-value)	Статус	Нормальний розподіл (p-value)	Статус
V_1	0,12	✓	0,08	✓
V_2	0,04	✓	0,08	✓
V_3	0,34	✓	0,29	✓
V_4	0,24	✓	0,18	✓
V_5	0,22	✓	0,22	✓
V_6	0,67	✓	0,09	✓
V_7	0,22	✓	0,01	×

Джерело: власні розрахунки

Таблиця 3

Оцінки логістичної регресії

Модель: Логістична регресія Число 0: 23 1: 14. Зал. змінна: V_8 Втрати: максимальна правдоподібність Фінальні втрати: 5,186449520 $\chi^2(5)=38,709$ p=,00000						
	B0	V_1	V_3	V_4	V_5	V_6
Оцінка	-16,5043	-0,056013	5	-0,140071	0,010439	-42,0618
Відношення шансів	0,0000	0,945527	108	0,869296	1,010494	0,0000
Відношення шансів (розмах)		0,038822	741680300	0,022462	1,351268	0,0000
Середнє		59,37838	6,47268	69,61622	84,81701	0,12632

Джерело: власні розрахунки

розвитку. Крім того, кожен фактор має відповідний коефіцієнт, який вказує на те, наскільки сильно цей фактор впливає на ймовірність.

Отже, у наведеній моделі коефіцієнти для кожного фактору є такими:

- коефіцієнт -0,056013 для V_1 (індекс сприйняття корупції);
- коефіцієнт 5 для V_3 (індекс прав власності);
- коефіцієнт -0,140071 для V_4 (індекс економічної свободи);
- коефіцієнт 0,010139 для V_5 (кількість користувачів інтернету у % від загальної кількості населення);
- коефіцієнт -42,0618 для V_6 (індекс гендерної рівності).

Крім того, у моделі є константа -16,5043, яка відображає базову ймовірність того, що країна належить до групи з високим рівнем економічного розвитку.

За допомогою цієї моделі можна прогнозувати ймовірність належності країни до групи з високим рівнем ВВП на одну особу на основі значень вказаних факторів. Чим вище значення цієї ймовірності, тим більша ймовірність того, що країна належить до групи з високим рівнем соціально-економічного розвитку. Для більш детального аналізу:

1) розрахуємо z – значення логіт моделі як лінійну комбінацію вигляду:

$$Z = -16,5043 - 0,056013 * 59,37838 + 5 * 6,47268$$

$$0,140071 * 69,61622 + 0,010139 * 84,81701 - 42,0618 * 0,12632 = -1,671;$$

2) обчислимо $f(z)$ за формулою:

$$f(Z) = e^{1,671} / (1 + e^{1,671})^2 = 0,1332;$$

3) граничний ефект становитиме:

$$\beta_1 = -0,056013 \times 0,1332 = -0,007460932 \text{ (-0,7 п.п.);}$$

$$\beta_2 = 5 \times 0,1332 = 0,666 \text{ (66 п.п.);}$$

$$\beta_3 = -0,140071 \times 0,1332 = -0,018657457 \text{ (-1,9 п.п.);}$$

$$\beta_4 = 0,010439 \times 0,1332 = 0,001390475 \text{ (0,14 п.п.);}$$

$$\beta_5 = -42,0618 \times 0,1332 = -5,60263176 \text{ (-560 п.п.);}$$

Таким чином, збільшення індексу сприйняття корупції на 1 зменшує ймовірність потрапляння в групу країн з високим рівнем економічного розвитку на 0,007460932 (або 0,7 в.п.), збільшення індексу прав власності на 1 збільшує

ймовірність потрапляння в групу країн з високим рівнем економічного розвитку на 0,666 (або 66 в.п.), збільшення індексу економічної свободи на 1 зменшує ймовірність потрапляння в групу країн з високим рівнем економічного розвитку на 0,018657457 (або 1,9 в.п.), збільшення кількості користувачів інтернету на 1 збільшує ймовірність потрапляння в групу країн з високим рівнем економічного розвитку на 0,001390475 (або 0,14 в.п.) та збільшення індексу гендерної рівності на 1 зменшує ймовірність потрапляння в групу країн з високим рівнем економічного розвитку на 5,60263176 (або -560 в.п.).

Результати моделі можуть бути представлені у вигляді скорінгу (табл. 4), який надає можливість створити більше ніж дві групи аналізованих країн, наприклад: найменш розвинені економіки (I); середньорозвинені економіки (II); високорозвинені економіки (III). Точки відсічення – 0,1 та 0,5 відповідно.

Для оцінювання розпізнавальних здібностей моделі було проведено ROC аналіз результатів моделювання на базі таблиці 5.

Частка істинно позитивних прикладів (True Positives Rate):

$$TPR = \frac{TP}{TP + FN} \cdot 100\% \quad (13/22=0,9285 \text{ (92,85\%)})$$

Частка хибно позитивних прикладів (False Positives Rate):

$$FPR = \frac{FP}{TN + FP} \cdot 100\% \quad (1/23=0,0434 \text{ (4,34\%)})$$

Зауважимо, що для аналізу результатів класифікації необхідно також розрізнати поняття чутливості і специфічності моделі, оскільки ними визначається об'єктивна цінність бінарного класифікатора. При цьому чутливість (Sensitivity) – це частка істинно позитивних випадків:

$$S_s = TPR \text{ (92,85\%)}$$

Водночас специфічність (Specificity) – це частка істинно негативних випадків, які були правильно ідентифіковані моделлю:

$$S_p = \frac{TN}{TN + FP} \cdot 100\% \quad (22/23=0,9565 \text{ (95,65\%)})$$

Скорінг результатів моделювання

	Отримані* результати	Очікувані результати	Групи за результатами
Україна	0,000000	0,000001	I
Молдова	0,000000	0,000000	I
Албанія	0,000000	0,000000	I
Грузія	0,000000	0,000000	I
Боснія та Герцеговина	0,000000	0,000004	I
Чорногорія	0,000000	0,000279	I
Сербія	0,000000	0,000044	I
Болгарія	0,000000	0,000048	I
Румунія	0,000000	0,000009	I
Російська Федерація	0,000000	0,000007	I
Туреччина	0,000000	0,000000	I
Хорватія	0,000000	0,000606	I
Угорщина	0,000000	0,000372	I
Польща	0,000000	0,001184	I
Латвія	0,000000	0,000335	I
Литва	0,000000	0,011986	II
Словаччина	0,000000	0,002757	I
Греція	0,000000	0,000706	I
Чехія	0,000000	0,112954	II
Естонія	0,000000	0,342049	II
Португалія	0,000000	0,701557	III
Словенія	0,000000	0,090345	III
Іспанія	0,000000	0,398112	II
Італія	1,000000	0,155391	II
Франція	1,000000	0,951733	III
Бельгія	1,000000	0,992037	III
Німеччина	1,000000	0,915145	III
Велика Британія	1,000000	0,791751	III
Австрія	1,000000	0,994115	III
Фінляндія	1,000000	0,999523	III
Нідерланди	1,000000	0,997637	III
Швеція	1,000000	0,997356	III
Ісландія	1,000000	0,940366	III
Данія	1,000000	0,995782	III
Норвегія	1,000000	0,998089	III
Ірландія	1,000000	0,608523	III
Швейцарія	1,000000	0,999197	III

*) 1 – економічно розвинуті; 0 – економічно нерозвинуті (провал)

Джерело: власні розрахунки

Модель з високою специфічністю частіше дає істинний результат при наявності негативного результату (виявляє негативні приклади).

$$ROCI = (TP + TN)/n, = 35/37 = 0,9459 (94,59\%).$$

Таблиця 6

Розпізнавальні здібності моделі

Показник	Значення показника
Чутливість (Sensitivity), %	92,85
Специфічність (Specificity), %	95,65
Правильно класифіковані (ROCI), %	94,59
Відношення шансів	286

Джерело: власні розрахунки

Таблиця 5

ROC аналіз результатів моделювання

Фактичний результат	Передбачений результат		Разом
	FAILURE	SUCCESS	
FAILURE	22	1	23
SUCCESS	1	13	14
Разом	23	14	37

Джерело: власні розрахунки

Розпізнавальні здібності logit моделі було оцінено за допомогою ROC-індексу (ROCI) як частки правильно класифікованих випадків у загальній кількості випадків (табл. 6):

Таким чином, специфічність відображає відсоток правильно класифікованих «негативних» випадків, тобто тих, які насправді не належать до цільового класу. У наведеній моделі специфічність дорівнює 95,65%. Це означає,

що 95,65% «негативних» випадків були правильно ідентифіковані. Чутливість відображає відсоток правильно класифікованих «позитивних» випадків, тобто тих, які насправді належать до цільового класу. У цій моделі чутливість дорівнює 92,85%. Це означає, що 92,85% «позитивних» випадків були правильно ідентифіковані. Правильно класифіковані (ROCI) відображає загальну точність моделі, тобто відсоток правильно класифікованих випадків. У цій моделі ROCI дорівнює 94,59%. Це означає, що загалом 94,59% випадків були правильно ідентифіковані. Відношення шансів (odds ratio) є мірою зв'язку між змінною та ймовірністю належати до цільового класу. У представленій моделі відношення шансів дорівнює 286. Це означає, що ймовірність належати до цільового класу збільшується в 286 разів при збільшенні значення вхідних змінних на одиницю. Загалом розпізнавальні здібності моделі з урахуванням чутливості та специфічності можна вважати високими, проте модель краще класифікує негативні випадки (наслідки). Тобто описана модель дозволяє підтвердити гіпотезу, відповідно до якої виокремлені інституційні чинники здійснюють суперечливий вплив на економічний розвиток країн європейського регіону.

Висновки. Представлене дослідження дозволяє дійти таких висновків:

1) у результаті проведеного теоретичного аналізу була обґрунтована гіпотеза щодо суперечливого впливу інституційних чинників на соціально-економічний розвиток господарських систем;

2) з метою підтвердження зазначеної гіпотези було проведено економетричний аналіз ключових інституційних показників економічного розвитку країн європейського регіону для яких необхідні статистичні дані були у відкритому доступі;

3) в результаті дослідження було підтверджено розпізнавальні здібності розробленої моделі. Тобто описана

модель дозволяє підтвердити припущення щодо суперечливого впливу зазначених інституційних чинників на соціально-економічний розвиток країн європейського регіону.

Зокрема, можна констатувати конвергентно-дивергентний вплив інституційних чинників на економічний розвиток країн європейського регіону. При цьому конвергентними ознаками соціально-економічних трансформацій зазначених країн є ринкова спрямованість проведених реформ та спільна стратегія реалізації системних змін, які пов'язані з їхньою територіальною близькістю та їхнім членством в регіональних об'єднаннях. Водночас дивергентний вплив інституційних чинників обумовлений ступенем конгруентності існуючого та пануючого в країні неформального інституційного середовища із здійсненими інституційними новаціями, що знаходиться відображення в різного роду інституційних дисфункціях. За цих обставин інституційні середовища зазначених країн формують власні унікальні траєкторії розвитку, що відображають складні та суперечливі конвергентно-дивергентні процеси, коли накопичені елементи системи утворюють неповторну цілісність, яка різниться від країни до країни.

На наш погляд, подальше дослідження зазначеної проблематики має важливе теоретичне та науково-практичне значення для подолання системних інституційних вад, які перешкоджають позитивній соціально-економічній динаміці України та її подальшій ефективній інституційній модернізації. Йдеться про напрями реформування у контексті реалізації європейської інтеграції України сфер захисту прав власності, як фізичної, так й інтелектуальної, модернізації економічної політики у сфері оподаткування, сприяння зменшенню гендерної нерівності та забезпечення вільного доступу суспільства до ресурсів мережі інтернет тощо. Реалізація заходів з інституційного реформування в даних напрямках має стати основою довготривалої стратегії модернізації вітчизняної економіки.

Список використаних джерел:

1. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки. Київ : Основи, 2000. 198 с.
2. North D.C., Wallis J.J., Webb S.B., Weingast B.R. (eds.) In the Shadow of Violence: Politics, Economics, and the Problems of Development. Cambridge: Cambridge University Press, 2013. 378 p.
3. North D.C., Wallis J.J., Weingast B.R. Violence and Social Orders: A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. 308 p.
4. Herrmann-Pillath C., Joachim Zweynert (Eds.) Time, Style and Institutions: An Evolutionary Approach to Institutional Diversity. Economic Styles in the Process of EU Eastern Enlargement. 2009. P. 13–54. DOI: <https://doi.org/10.5771/9783845217758-13>
5. Beckert J. Institutional Isomorphism Revisited: Convergence and Divergence in Institutional Change. *Sociological Theory*. 2010. Vol. 28. Issue 2. P. 150–166. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9558.2010.01369.x>
6. Hartwell Ch.A. Institutional Reform: Irresistible Forces and Immovable Objects. Palgrave Macmillan Books / in: Hölscher J. & Tomann H. (eds). Palgrave Dictionary of Emerging Markets and Transition Economics. Palgrave Macmillan UK. 2015. Chapter 8. P. 153–169. DOI: https://doi.org/10.1007/978-1-137-37138-6_9
7. Romaniuk J., Sznajderska A. Institutional Changes in Financial Systems of Poland and the Czech Republic. *Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe*. 2013. № 16(1). P. 123–142. DOI: <https://doi.org/10.2478/cer-2013-0008>
8. Godlewska M., Pilewicz T. The Impact of Interplay Between Formal and Informal Institutions on Corporate Governance Systems: a Comparative Study of CEECs. *Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe*. 2018. № 21(4). P. 85–104. DOI: <https://doi.org/10.2478/CER-2018-0028>
9. Ervits I., Żmuda M. Comparative Study of the Role of Institutions in Shaping Inventive Activity in Mid-Range Emerging Economies. *Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe*. 2016. № 19(4). P. 85–105. DOI: <https://doi.org/10.1515/cer-2016-0031>
10. Koblianska I., Kalachevska L. Problems of the Institutional-Legal and Organizational Provision of Systemic Innovation Policy: the Case of Ukraine. *Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe*. 2019. № 22(1). P. 53–73. DOI: <https://doi.org/10.2478/cer-2019-0004>
11. Grazhevska N., Gaidai T., Mostepaniuk A., Zavazhenko A. Institutional dysfunctions as a factor of convergent-divergent institutional development of post-socialist countries. *Access to science, business, innovation in digital economy*. 2021. № 2(3). P. 290–308. DOI: [https://doi.org/10.46656/access.2021.2.3\(7\)](https://doi.org/10.46656/access.2021.2.3(7))
12. Corruption Perception Index. URL: <https://www.transparency.org/en/cpi/2022> (дата звернення: 14.07.2023).
13. Economic Freedom Index. URL: <https://www.heritage.org/index/> (дата звернення: 14.07.2023).
14. Fragile State Index. URL: <https://fragilestatesindex.org/> (дата звернення: 14.07.2023).

15. Gender Inequality Index. URL: <https://hdr.undp.org/data-center/thematic-composite-indices/gender-inequality-index> (дата звернення: 14.07.2023).
16. Property Rights Index. URL: <https://www.internationalpropertyrightsindex.org/> (дата звернення: 14.07.2023).
17. Statista. URL: <https://www.statista.com> (дата звернення: 14.07.2023).
18. World Bank Open Data. URL: <https://data.worldbank.org/> (дата звернення: 14.07.2023).

References:

1. North D.C. (2000) *Institutional change and economic performance*. Kyiv: Osnovy, 140 p.
2. North D.C., Wallis J.J., Webb S.B., Weingast B.R. (eds.) (2013) *In the Shadow of Violence: Politics, Economics, and the Problems of Development*. Cambridge: Cambridge University Press, 378 p.
3. North D.C., Wallis J.J., Weingast B.R. (2009) *Violence and Social Orders: A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History*. Cambridge: Cambridge University Press, 308 p.
4. Herrmann-Pillath C., Joachim Zweynert (Eds.) (2009) Time, Style and Institutions: An Evolutionary Approach to Institutional Diversity. *Economic Styles in the Process of EU Eastern Enlargement*. P. 13–54. DOI: <https://doi.org/10.5771/9783845217758-13>
5. Becker J. (2010) Institutional Isomorphism Revisited: Convergence and Divergence in Institutional Change. *Sociological Theory*, vol. 28, issue 2, pp. 150–166. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9558.2010.01369.x>
6. Hartwell Ch.A. (2015) *Institutional Reform: Irresistible Forces and Immovable Objects*. Palgrave Macmillan Books / in: Hölscher J. & Tomann H. (eds). *Palgrave Dictionary of Emerging Markets and Transition Economics*. Palgrave Macmillan UK. Chapter 8. P. 153–169. DOI: https://doi.org/10.1007/978-1-137-37138-6_9
7. Romaniuk J., Sznajderska A. (2013) Institutional Changes in Financial Systems of Poland and the Czech Republic. *Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe*, no. 16(1), pp. 123–142. DOI: <https://doi.org/10.2478/cer-2013-0008>
8. Godlewska M., Pilewicz T. (2018) The Impact of Interplay Between Formal and Informal Institutions on Corporate Governance Systems: a Comparative Study of CEECs. *Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe*, no. 21(4), pp. 85–104. DOI: <https://doi.org/10.2478/CER-2018-0028>
9. Ervits I., Žmuda M. (2016) Comparative Study of the Role of Institutions in Shaping Inventive Activity in Mid-Range Emerging Economies. *Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe*, no. 19(4), pp. 85–105. DOI: <https://doi.org/10.1515/cer-2016-0031>
10. Koblianska I., Kalachevska L. (2019) Problems of the Institutional-Legal and Organizational Provision of Systemic Innovation Policy: the Case of Ukraine. *Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe*, no. 22(1), pp. 53–73. DOI: <https://doi.org/10.2478/cer-2019-0004>
11. Grazhevskaya N., Gaidai T., Mostepaniuk A., Zavazhenko A. (2021) Institutional dysfunctions as a factor of convergent-divergent institutional development of post-socialist countries. *Access to science, business, innovation in digital economy*, no. 2(3), pp. 290–308. DOI: [https://doi.org/10.46656/access.2021.2.3\(7\)](https://doi.org/10.46656/access.2021.2.3(7))
12. Corruption Perception Index. Available at: <https://www.transparency.org/en/cpi/2022> (accessed July 14, 2023).
13. Economic Freedom Index. Available at: <https://www.heritage.org/index/> (accessed July 14, 2023).
14. Fragile State Index. Available at: <https://fragilestatesindex.org/> (accessed July 14, 2023).
15. Gender Inequality Index. Available at: <https://hdr.undp.org/data-center/thematic-composite-indices/gender-inequality-index> (accessed July 14, 2023).
16. Property Rights Index. Available at: <https://www.internationalpropertyrightsindex.org/> (accessed July 14, 2023).
17. Statista. Available at: <https://www.statista.com> (accessed July 14, 2023).
18. World Bank Open Data. Available at: <https://data.worldbank.org/> (accessed July 14, 2023).

THE CONTRADICTIONARY IMPACT OF INSTITUTIONAL CHANGES ON THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE EUROPEAN REGION COUNTRIES

Summary. The article describes the contradictory impact of institutional changes on the economic development of the European region countries. The article's topic is a relevant theoretical problem within the framework of research into the new institutional theory, as it substantiates ways of realizing the negative impact of inefficient institutions on the process of economic systems development. The theoretical basis of the convergence and divergence of the development trajectories of economic systems in the context of the implementation of institutional reform is analyzed. The author notes that the process of institutional changes is not uniform and its result can be both effective and ineffective institutions, which become the basis of divergent trajectories of the development of economic systems. As a result of the theoretical analysis, the author substantiated the hypothesis regarding the contradictory influence of institutional factors on the socio-economic development of economic systems. The key institutional factors that can influence economic development are described such as property rights defence, access to capital, human capital, level of corruption, social inequality, economic policy etc. According to the results of the conducted econometric analysis of institutional indicators of economic development of the European region countries that is based on statistical data from recent years, it was empirically established that there is a convergent-divergent influence of institutional factors on the economic development of the European region countries. It can be explained because the institutional environments of analyzed countries have unique development trajectories that reflect complex and other convergent-divergent processes when the accumulated elements of the system create an individual unique integrity that differs from country to country. The author also warns that the described directions of Ukraine's institutional reforming should not be carried out as an exception but purposefully in the form of implementing a long-term strategy for reforming all areas of social life.

Keywords: institutions, institutionalism, institutional changes, institutional environment, institutional dysfunctions, economic development, modern economic systems.

Заяць О. І.

*доктор економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин
Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»*

Ярема Т. В.

*доктор філософії,
викладач кафедри міжнародних економічних відносин
Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»*

Чорномаз М. М.

*магістр
Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»*

Zayats Olena

*Doctor of Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of International Economic Relations
Uzhorod National University*

Yarema Tomash

*Doctor of Philosophy,
Teacher of the Department of International Economic Relations
Uzhorod National University*

Chornomaz Mykola

*Master
Uzhorod National University*

ІННОВАЦІЙНА СИЛА ТА СТАТУС УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Анотація. Стаття присвячується аналізу інноваційної сили та статусу української економіки в контексті євроінтеграційних процесів. Визначено, що інноваційна активність в українських компаніях наразі є низькою порівняно з міжнародним рівнем та у порівнянні із середнім показником для Європейського Союзу. Наголошується, що більшість інновацій є “новими для фірми”, найчастіше через придбання обладнання, а не “новими для світу”. Виявлено, що українські компанії, які прагнуть до інновацій, стикаються зі складним екстернальним середовищем. Ідентифіковано ключові позитивні та негативні чинники, які визначають потенційну інноваційну силу української економіки. Проаналізовано міжнародно-правові угоди, які становлять правову основу співробітництва між Україною та ЄС у сфері досліджень та інновацій. Зазначено, що Україна є новим інноватором за даними європейського інноваційного табло. У статті виокремлено структурні відмінності України від Європейського Союзу, які впливають на інноваційний статус та силу української економіки.

Ключові слова: інновації, інноваційна сила, інноваційний статус, Європейський Союз, міжнародне економічне співробітництво.

Вступ та постановка проблеми. Інноваційна сила України є важливою характеристикою її економіко-конкурентного розвитку. Зважаючи на євроінтеграційний вектор розвитку національної економіки України та набуття нею статусу країни-кандидата на вступ до ЄС постає необхідність ідентифікації її інноваційного статусу. В сучасних економічних реаліях надважливим є пошук ефективної інноваційної політики нашої держави як країни-кандидата на вступ до Європейського Союзу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значну увагу питанням як інновацій та інноваційної сили України, так і її інноваційному статусу у контексті євроінтеграції приділено у роботах провідних вітчизняних дослідників, зокрема Антонюк Л., Булатової О., Вергуна В., Заяць О., Лук'яненко Д., Морозова С., Поручник А., Приятельчук О., Соболева Т., Чугаєва О., Філіпенка А., Шниркова О., Яковець Ю. та багатьох інших.

Метою статті є аналіз інноваційної сили України в контексті євроінтеграційних процесів.

Результати дослідження. Інноваційна активність в українських компаніях наразі є низькою порівняно з міжнародним рівнем – лише 17% компаній є інноваційними у порівнянні із середнім показником для Європейського Союзу на рівні 49% [1]. Більшість інновацій є “новими для фірми”, найчастіше через придбання обладнання, а не “новими для світу”. Інновації в українських компаніях є низькими через кілька структурних причин, зокрема, промисловість зосереджена в секторах, які зазвичай характеризуються як сектори з низьким рівнем НДДКР (металургія та важке машинобудування), а сам український ринок не забезпечує мотивацію для інновацій через низький конкурентний тиск.

Українські компанії, які прагнуть до інновацій, стикаються зі складним екстернальним середовищем. Хоча кожен промисловий сектор має свій власний набір проблем, їх об'єднує низька ефективність державних інституцій, що серйозно обмежує їх інноваційну динаміку. Суттєвими перепонами розвитку інноваційної сили

Україні також є суперечливість нормативно-правового регулювання, повільна видача дозволів і погоджень, затримки на митниці та погану роботу державних підприємств (від залізниць до банків крові). Науково-дослідні установи недостатньо ефективно підтримують інновації в українських компаніях, так як вони створені для обслуговування старої економіки, яка була ще до здобуття незалежності, і потребує серйозних реформ, щоб адаптуватися до нових реалій приватного сектора.

На фоні загальних проблем в сфері інновацій в Україні, значною мірою виділяється успішне функціонування та динамічне зростання індустрії IT-сектору, зокрема, IT-аутсорсингу, який надає послуги з розробки програмного забезпечення для міжнародних клієнтів. Більшість IT-аутсорсингових фірм використовують окремих осіб як самозайнятих підрядників. Модель послуг аутсорсингу дозволяє уникнути багатьох проблем слабого ділового та політичного середовища, а використання самозайнятих контактних осіб заохочується податковою політикою України.

В 2022 році Україна посідала 57 місце серед 132 економік, представлених у глобальному індексі інновацій. Дана позиція є відчутно нижчою ніж у попередні роки, коли вона варіювалась в межах 45–49 позицій у 2019–2021 рр. [2]. Таке падіння цілком очевидно в першу чергу обумовлено прямими та опосередкованими наслідками широкомасштабного військового вторгнення Росії в Україну в 2022 році. Водночас, Україна і надалі утримує 4 місце серед 36 країн з рівнем доходу нижче середнього поступаючись лише Індії (40 місце), В'єтнаму (48 місце) та Ірану (53 місце). При цьому навіть в довоєнному рейтингу 2021 року [3] серед 39 країн Європи Україна займала лише 32 місце.

В табл. 1 зведено ключові позитивні та негативні чинники, які визначають потенційну інноваційну силу української економіки.

Україна є ключовою країною-партнером у рамках Європейської політики сусідства та Східного партнерства. Угода про науково-технічне співробітництво між Україною та ЄС, підписана у 2002 році, створила правову основу для науково-технічного співробітництва між дослідницькими організаціями ЄС та українськими інститутами, а також державними органами. Угода, підписана

4 липня 2002 року, регулярно оновлюється. Останнє оновлення було завершено у 2022 році. Завдяки створенню Спільного комітету угода також пропонує рамки для діалогу для обговорення розвитку політики досліджень та інновацій, обміну найкращими практиками та розширення співпраці [4].

Правову основу співробітництва між Україною та ЄС у сфері досліджень та інновацій закладено в таких міжнародно-правових угодах:

- Угода про співробітництво в галузі науки і технологій між ЄС та Україною (з 2002 року);
- Угода про асоціацію між Україною та ЄС (з 2014 року);
- Угода між Україною та Європейською Комісією про асоційовану участь України в Рамковій програмі ЄС з досліджень та інновацій “Horizon 2020” (з 2015 року);
- Угода між Урядом України та Європейським співтовариством з атомної енергії про науково-технічне співробітництво та асоційовану участь України в Програмі досліджень і навчання Євратому (2014–2018), автоматично пролонгована до 2020 року [5].

З 2016 року Україна була повністю асоційована до програм ЄС “Horizon 2020” і “Євратом” з досліджень і навчання (2014–2020 рр.). У рамках Horizon 2020 Україна взяла участь у 230 проєктах із залученням 323 учасників із загальним запитом на фінансування 45,5 млн. євро.

Україна була особливо сильною у мобільності дослідників (MSCA), енергетиці, кліматі та транспорті. Яскраві приклади історій успіху включають: DIABOLO (розробка узгодженої інформації для управління лісовими екосистемами), SENSKIN (пропонує нові методи обслуговування транспортної інфраструктури), RESPONSE (зосереджується на еко-рішеннях для енергопостачання міст майбутнього), і EURAD, (займається поведінням з радіоактивними відходами).

Прикладами проєктів міжнародного співробітництва ЄС та України можуть виступати: **PELICO (2016–2019)** розробляє пептидоміметики, які можуть перемикатися між двома формами: або біологічно неактивними, або біологічно активними під впливом світла певної довжини хвилі. Дослідники PELICO вважають, що цей новий підхід є справжнім проривом у розробці, синтезі та застосуванні пептидних аналогів. Початкове тестування було проведено з особливим наголосом на протимікробні засоби

Таблиця 1

Сильні та слабкі сторони інноваційної сили України

Сильні сторони		Слабкі сторони	
Індикатор інновацій	Позиція в рейтингу	Індикатор інновацій	Позиція в рейтингу
Корисні моделі відносно ВВП	1	Глобальні корпоративні інвестори в дослідження та розробки	41
Зайняті жінки з високим рівнем освіти, %	2	Ринкова капіталізація, % ВВП	73
Державне фінансування середньої освіти	7	Мікрофінансування валових кредитів, % ВВП	79
Співвідношення учень/викладач в середній освіті	7	Одержувачі венчурного капіталу, угоди/ВВП	93
Експорт послуг ІКТ, % від загальної торгівлі	9	Угоди про спільне підприємство/стратегічний альянс/ВВП	116
Торгові марки відносно ВВП	10	Легкість вирішення неплатоспроможності	117
Промислові зразки відносно ВВП	15	ВВП/одиниця споживання енергії	120
Витрати на програмне забезпечення, % ВВП	17	Валові інвестиції	120
Створення мобільних додатків відносно ВВП	17	Політична та операційна стабільність	123
Зарахування до вищої школи, % від валової кількості випускників середньої освіти	18	Загальна інфраструктура	124
		Валове накопичення капіталу, % ВВП	125

Джерело: складено авторами на основі [3]

та лікування раку; *ENGIMA (2017–2021)*, консорціум, який включає малі та середні підприємства з України. Він визначив дослідницьку мету дослідження наноструктур у формі прив'язаних магнітних 1-D/п'єзоелектричних наноструктур і магнітних/п'єзоелектричних наддроток для отримання нових фероїдних матеріалів з гігантськими магнітоелектричними та багатокалорійними функціями. Вони мають потенціал застосування як магнітоелектричні датчики та телекомунікаційні пристрої; *SeaDataCloud (2106–2020)* об'єднує 111 центрів обробки даних, у тому числі Український науковий центр екології моря, для розробки стандартизованої інфраструктури для управління, збору та організації морських даних у пан'європейській інфраструктурі.

Від програми Євроатому (2014–2020 рр.) українські організації отримали приблизно 4,9 млн. євро. У 2016 році Україна також скористалася рекомендаціями Horizon 2020 Policy Support Facility щодо досліджень та інновацій в Україні, що дало початок серії структурних реформ для модернізації національної системи досліджень.

В червні 2022 року набула чинності угода про приєднання України до науково-навчальних програм Horizon Europe (2021–2027 рр.) та Дослідницько-тренувальної програми Євроатому (2021–2025 рр.), яку було підписано 12 жовтня 2021 року. Дослідники з України та ЄС, а також заклади вищої освіти, бізнес, зокрема і малі та середні підприємства, мають можливість співпрацювати для досягнення спільних цілей та вирішення критичних завдань на тих же правах, що і резиденти країн-членів ЄС.

Зважаючи на війну Росії проти України, ЄС надає підтримку українській дослідницькій спільноті. На сьогодні Україна безоплатно братиме участь у програмах Horizon Europe та Євроатому без фінансового внеску, який протягом 2022 року оцінювався приблизно на рівні 20 млн. євро. Ця підтримка доповнює діючі ініціативи “Європейський дослідницький простір для України” (ERA4Ukraine), Horizon4Ukraine та Європейська дослідницька рада для України, а також спеціальну схему стипендій до 25 млн. євро в рамках заходів Марії Складовської Кюрі для переміщених дослідників з України [6]. Схема, яка впроваджується досвідченим консорціумом, який підтримує дослідників у групі ризику, дозволить академічним і неакадемічним організаціям у державах-членах і країнах, асоційованих з Horizon Europe, приймати дослідників від шести місяців до двох років. Схема створена, щоб допомогти видатним ученим продовжувати свою роботу в будь-якій галузі досліджень та інновацій в якісних умовах і доступу до навчання, навичок і можливостей для розвитку кар'єри. Схема також спрямована на сприяння реінтеграції дослідників в Україні, коли

дозволяють умови, з метою відновлення дослідницького та інноваційного потенціалу країни та нарощення інноваційної сили [7].

Отримання статусу кандидата на членство в ЄС може стати довгостроковим каталізатором інноваційного розвитку України. В квітні 2022 року Європейська комісія започаткувала проєкт підтримки української інноваційної спільноти в розмірі 20 млн. євро [6]. Завдяки внесенню цільової поправки до робочої програми Європейської ради з інновацій (EIC) на 2022 рік ця ініціатива підтримає близько 200 українських стартапів глибоких технологій на суму до 60 тис. євро кожен. Також EIC запровадив нефінансову підтримку, зокрема, бізнес-консультації та підбір партнерів. Це збільшить спроможність інноваторів з України по взаємодії з інноваційною екосистемою ЄС, а також надасть можливості по виходу на нові ринки і здобуттю додаткових переваг від використання нових європейських інструментів фінансування наукових досліджень.

Україна є новим інноватором, з показником інновації на рівні 31,0% від середнього показника ЄС за даними *European Innovation Scoreboard 2022*. Ефективність інновацій в Україні є нижчою за середню серед нових інноваторів, де середній показник складає 50,0%. Крім того, результативність інноваційного процесу навіть знижується на 0,5%, в той час як в ЄС середнє зростання в 2015–2022 рр. складало 9,9% (табл. 2). Отже, розрив інноваційної продуктивності між Україною і ЄС стає лише більшим [8]. Хоча в короткостроковому періоді (2021–2022 рр.) і спостерігалось зростання даного показника в Україні.

Починаючи з 2015 року ключовими сегментами, які позитивно впливали на інноваційну силу виступали витрати венчурного капіталу, державно-приватні спільні публікації, а також формування нових заявок на торгові марки. Натомість, основними позиціями, які погіршували інноваційну продуктивність України в цей період були низькі витрати на НДДКР як у державному, так і в приватному секторі економіки, проблеми з експортом середньо- та високотехнологічних товарів. Очевидно, що позитивні чинники інновативності носять більшою мірою фрагментований, кастомізований характер, в той час як негативні – системний і довгостроковий.

На рис. 1 показано зміну ефективності інноваційної сили в динаміці порівняно з показниками країни в 2015 роком. З рисунку можна побачити, що результативність інноваційної сили знизилася між 2015 і 2019 роками та зростала з 2019 року. Незважаючи на покращення інноваційної сили за останні 3 роки, загальна зміна між 2015 і 2022 рр. була мінімально негативною. Зважаючи на

Таблиця 2

Окремі показники ефективності інноваційної сили України щодо ЄС

Інновативний сегмент в Україні	Показники відносно ЄС у 2022 р.	Зміна продуктивності в 2015–2022 рр.	Зміна продуктивності в 2021–2022 рр.
СУМАРНИЙ ІННОВАЦІЙНИЙ ІНДЕКС	31,0	-0,5	1,6
Людські ресурси	36,0	-10,8	0,0
В т.ч. випускники докторантури	33,1	-8,5	0,0
Привабливі дослідницькі системи	14,8	3,6	1,5
Фінанси та підтримка	33,2	1,6	9,2
Інвестиції підприємств	31,2	-5,3	0,1
Використання інформаційних технологій	31,3	-3,9	0,0
Інтелектуальні активи	20,8	6,3	1,9
Екологічна стійкість	75,9	-10,4	-3,0

Джерело: складено на основі [9]

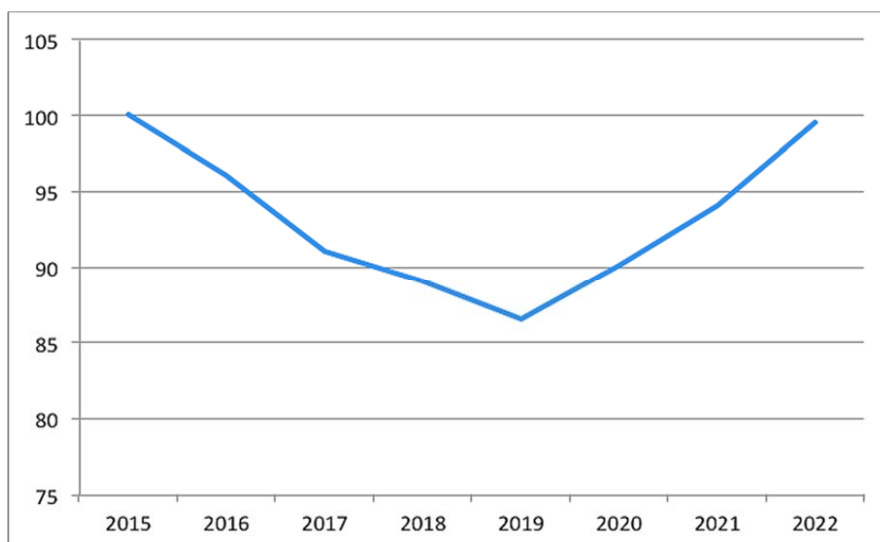

Рис. 1. Динаміка інноваційної сили України в 2015–2022 рр.

Джерело: складено автором на основі [8]

Таблиця 3

Окремі показники ефективності інноваційної сили України щодо ЄС

Показник, що впливає на інноваційний потенціал	Україна	ЄС
ВВП на душу населення (за ПКС, дол. США)	6 530	31 200
Чистий приплив ПІІ (% від ВВП)	2,6	1,0
Підприємства, які найбільше витрачають на НДДКР на 10 млн. Населення	0,1	18,3
Легкість відкриття бізнесу (від 0 (мін.) до 100 (макс.))	69,1	76,5
Урядові закупівлі передових технічних продуктів	3,0	3,5
Верховенство права (від -2,5 (мін.) до 2,5 (макс.))	-0,7	1,1

Джерело: складено на основі [9]

російсько-українську війну в 2022 році можна очікувати нового різкого скорочення інноваційної сили в коротко-строковій перспективі.

В табл. 3 показано структурні відмінності України від ЄС, які впливають на інноваційний статус та силу української економіки: 1) Україна має нижчий дохід на душу населення; 2) і виробництво, і бізнес-послуги займають меншу частку в структурі економіки; 3) чистий приплив ПІІ позитивно впливає на інноваційний клімат, однак загальний обсяг витрат на дослідження та розробки – негативно; 4) не має достатньої інформації щодо інноваційного профілю України для потенційних інноваційних інвесторів; 5) показники системи управління системною досліджень та інновацій в Україні є нижчими за середні показники ЄС; 6) в Україні немає достатньої інформації про показники, пов'язані зі зміною клімату, що є вагомим для країн-членів ЄС.

Українські дослідники характеризуються високою схильністю до міжнародної співпраці: 35% публікацій наших вчених є міжнародними спільними публікаціями і 62% з них – з дослідниками з ЄС. Переважними сферами спеціалізації є галузі інформації та комунікацій, а також фізика та астрономія, математика і статистика. Українські винахідники активно працюють у сферах енергетики та транспорту, а найбільша частка України в патентних заявках у світі припадає на екологічні технології (0,25%),

аналіз біологічних матеріалів (0,22%) та спеціальну техніку (0,27%) [10].

Висновки. Україна має великий потенціал для розвитку економіки, заснованої на інноваціях, завдяки своїм величезним талантам і підприємницьким здібностям. Вона має багато рис, які є визначальними для завоювання сильних конкурентних позицій на високотехнологічних ринках завдяки інноваційним процесам. В країні є добре освічена й талановита робоча сила, давні традиції наукових і технологічних досліджень, значні природні ресурси та потужності сільськогосподарського виробництва, успішна галузь інформаційних технологій, перспективним є розширення доступу до єдиного ринку ЄС, а також наявність великої та успішної діаспори, яка може надати знання та сприяти просуванню українських інтересів в Європі. Однак, інноваційний потенціал України не повною мірою знаходить своє відображення в інноваційній динаміці, а військові дії на території України сформувавши новий екзистенційний ризик для інноваційної сфери нашої держави. Він може бути подолано лише у ефективному залученні державно-приватного партнерства, значному збільшенню фінансування наукової сфери в Україні, а також використання нових можливостей, в тому числі фінансових, які відкриває для нас набуття статусу кандидата в члени ЄС, зокрема, через приєднання до Європейського дослідницького простору.

References:

1. The World Bank Group Ukraine Innovation and Entrepreneurship Ecosystem Diagnostic. Available at: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/28831/2-11-2017-14-55-6-UkraineInnovationandEntrepreneurshiEcosystemDiagnostic.pdf> (accessed April 1, 2023).

2. Dutta S., Lanvin B., Rivera L. & Wunsch-Vincent S. (2022) Global Innovation Index 2022. WIPO. Available at: <https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo-pub-2000-2022-section1-en-gii-2022-at-a-glance-global-innovation-index-2022-15th-edition.pdf> (accessed April 29, 2023).
3. Global Innovation Index 2021. Ukraine. WIPO. Available at: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2021/ua.pdf (accessed April 30, 2023).
4. European Commission Research and innovation. Available at: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/strategy/strategy-2020-2024/europe-world/international-cooperation/ukraine_en (accessed May 25, 2023).
5. Mission of Ukraine to the European Union Science and Technologies, Cooperation in the Field of Space. (2021) Available at: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/en/2633-relations/galuzeve-spivrobotnictvo/nauka-i-tehnologiyi-cpivrobotnictvo-u-sferi-kosmosu> (accessed April 30, 2023).
6. European Commission EU sets up €20 million support for Ukrainian start-ups through European Innovation Council. (2022) Available at: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_22_3533 (accessed April 29, 2023).
7. European Commission Commission launches call for displaced researchers from Ukraine. (2022) Available at: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_22_5792 (accessed April 29, 2023).
8. European Union European Innovation Scoreboard 2022. Ukraine. Available at: https://ec.europa.eu/assets/rtd/eis/2022/ec_rtd_eis-country-profile-ua.pdf (accessed April 29, 2023).
9. European Commission European Innovation Scoreboard 2022. (2022) Available at: <https://euagenda.eu/upload/publications/ec-rtd-eis-2022-main-report.pdf> (accessed April 29, 2023).
10. European Commission EU Research and innovation and the invasion of Ukraine. (2022) Available at: https://apre.it/wp-content/uploads/2022/05/KIBD22004ENN.en_.pdf (accessed April 28, 2023).

INNOVATIVE POWER AND STATUS OF THE UKRAINIAN ECONOMY

Summary. The innovative power of Ukraine plays a vital role in driving its economic growth and competitiveness, primarily as the country aims to integrate with Europe and works towards attaining candidate status for EU membership. To accurately assess Ukraine's innovative status and identify areas for improvement, it is imperative to evaluate critical indicators and factors. Given the current economic realities, pursuing an effective innovation policy for our country is of utmost importance, considering its status as a candidate for European Union membership. The article aims to analyze the innovative power and status of the Ukrainian economy within the framework of European integration processes. It has been determined that the level of innovative activity in Ukrainian companies is currently below the international standard and needs to catch up to the average benchmark set by the European Union. Emphasis is placed on the fact that most innovations are primarily "new to the firm," often achieved through equipment acquisition, rather than "new to the world" innovations. The study revealed that Ukrainian companies encounter a challenging external environment in their pursuit of innovation. Consequently, critical positive and negative factors that significantly influence the potential innovative power of the Ukrainian economy have been identified. The article analyzes the international legal agreements that serve as the foundation for cooperation between Ukraine and the EU in research and innovation. Furthermore, it highlights that Ukraine is classified as a new innovator according to the European Innovation Scoreboard 2022. The article emphasizes the structural disparities between Ukraine and the European Union, which significantly impact the innovative status and strength of the Ukrainian economy. The research concluded that Ukraine has substantial potential for cultivating an innovation-driven economy, owing to its large talent pool and entrepreneurial aptitude. Nevertheless, the innovative potential of Ukraine has yet to be fully realized, and the military conflicts on Ukrainian territory have introduced a new existential risk to the country's innovation sphere. Overcoming this challenge necessitates the effective engagement of public-private partnerships, a substantial increase in scientific funding within Ukraine, and the utilization of new opportunities, including financial ones, presented by the candidate status for EU membership. Particularly, joining the European research area holds promise in this regard.

Keywords: innovation, innovative power, innovative status, European Union, international economic cooperation.

Кальний С. В.

кандидат економічних наук, доцент,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Степанова А. А.

кандидат економічних наук, доцент,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Kalny Serhii

*PhD in Economics, Associate Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv*

Stepanova Alla

*PhD in Economics, Associate Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv*

ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ ІНСТИТУТІВ СПІЛЬНОГО ІНВЕСТУВАННЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

Анотація. Стаття присвячена комплексному аналізу сутності, специфіки та інструментів спільного інвестування в умовах трансформації економічних відносин, спричиненої інтернаціоналізацією та глобалізацією міжнародного економічного середовища. Досліджено основні етапи становлення та сучасний стан ринку спільного інвестування. Визначено сутність інститутів спільного інвестування, а також виокремлено форми організації та механізми формування і використання фінансових ресурсів. Охарактеризовано типи інвестиційних компаній. Визначено особливості інвестиційних стратегій та їх вплив на формування інвестиційного портфеля. Окрему увагу приділено новим формам та типам інвестиційних інститутів, таким як хедж-фонди та біржові фонди. Висвітлено історію їх становлення та етапи розвитку, в тому числі зазначені особливості їх функціонування та недоліки такого типу інститутів. Важливими складовими статті є аналіз панельних аналітичних даних по роках та країнах світу, наведений на підтвердження основних тез, а також визначення основних трендів розвитку спільного інвестування.

Ключові слова: інститут спільного інвестування, хедж-фонд, інвестиційний портфель, інвестиційна стратегія, інституційний інвестор.

Вступ та постановка проблеми. Розвиток економічних відносин характеризується інтенсифікацією трансформаційних процесів та ускладненням економічних систем за рахунок посилення різноманітності забезпечуючих механізмів. Стимулювання економічного розвитку відбувається в тому числі за рахунок інвестиційних інститутів як одного із видів перерозподілу фінансових ресурсів від одних економічних контрагентів до інших. Важливу роль в інвестиційних процесах відіграють інститути спільного інвестування (ІСІ), роль яких виконують різноманітні інвестиційні фонди.

Враховуючи суттєві технологічні прориви останнього часу, особливої актуальності набуває питання вдосконалення інвестиційних процесів, збільшення варіативності інструментарію та операційних складових, формалізація досвіду функціонування інвестиційних фондів та прогнозування трендів розвитку нових їх форм та типів.

Аналіз даних останніх років свідчить про суттєві зміни в структурі інвестиційних портфелів, залучення нових інструментів, а також посилення негативних зовнішніх ефектів від функціонування ІСІ внаслідок непрозорості організації бізнес-процесів та спекулятивної інфляційної складової.

Усе це перетворює дослідження інститутів спільного інвестування в умовах інтернаціоналізації та глобалізації економічних процесів на актуальне питання економічної науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню ролі інститутів спільного інвестування в глобальних інвестиційних процесах, вивченню специфіки функціонування окремих типів інвестиційних фондів присвячені праці багатьох науковців. Серед вітчизняних

науковців, зокрема, це Бражник Л.В., Дорошенко О.О., Скоморович І.Г., які дослідили основні етапи розвитку, стан, проблеми функціонування та місце ІСІ на вітчизняному ринку фінансових послуг [1; 7]. Камінський А.Б. здійснив теоретичне обґрунтування, ґрунтовний аналіз і практику реалізації інформаційної прозорості у діяльності ІСІ [2]. Носова Є.А., Діденко Л.В., Єрьоміна М.А. дослідили сучасний стан, особливості функціонування венчурних інвестиційних фондів в Україні, їх роль у забезпеченні інноваційного розвитку України [3; 4]. Белоусова С.В. розглянула специфіку та розвиток міжнародних пайових та корпоративних фондів в Україні [5], а Шкура І.С., Вініченко, М.А. дослідили можливості використання потенціалу хедж-фондів для українських інвесторів [6]. Моргачов І.В. сконцентрував увагу на методах забезпечення функціонування інвестиційних фондів, на їх фінансовій стійкості, прибутковості, ефективному управлінні портфелем цінних паперів шляхом диверсифікації та ребалансування [8].

Водночас, питання, пов'язані із системним дослідженням еволюції інститутів спільного інвестування, змін у їх функціонуванні, викликаних трансформацією економічних відносин, інтернаціоналізацією та глобалізацією міжнародного економічного середовища, на наш погляд, не отримали належного висвітлення у науковій літературі.

Метою статті є комплексний аналіз сутності, специфіки та трендів розвитку інститутів спільного інвестування в умовах технологічного прогресу, інтернаціоналізації та глобалізації економічних процесів.

Результати дослідження. Двома нерозривно пов'язаними процесами, які в сукупності забезпечують

неперервне зростання економіки і суспільного добробуту, є пошук і залучення за певну плату необхідних фінансових ресурсів одними суб'єктами ринкових відносин та інвестування і отримання доходу на вкладені кошти іншими суб'єктами ринку. Фінансові механізми, які забезпечують рух вільних фінансових ресурсів від тих, хто має їх надлишок, до тих, хто потребує інвестицій, постійно змінюються та вдосконалюються за рахунок появи нових фінансових інститутів та інструментів. Так, на початку 60-х років XIX століття в Німеччині виникли перші інвестиційні банки, поява яких була обумовлена стрімким розвитком капіталізму та акціонерної власності і, відповідно необхідністю для забезпечення діяльності акціонерних компаній залучати на ринку в найкоротші терміни значні обсяги фінансових ресурсів. Наприкінці XIX століття з'явилися інститути спільного інвестування (інвестиційні фонди), які значно розширили можливості щодо інвестування коштів як власників значних, так і невеликих капіталів. Вкладаючи кошти в портфель цінних паперів інвестиційного фонду, вкладники фонду знижували рівень інвестиційного ризику, забезпечували професійне управління інвестиціями та зменшували витрати пов'язані з інвестуванням коштів.

Інститути спільного інвестування (ІСІ) розрізняються за формою організації та механізмом формування і використання фінансових ресурсів. Так, капітал одних ІСІ може постійно змінюватись в результаті викупу або продажу нових акцій на ринку, капітал інших може мати стабільну величину протягом тривалого періоду часу. Збільшення капіталу ІСІ може відбуватись як за рахунок випуску нових акцій, так і за рахунок капіталізації частини прибутку, отриманого від інвестицій в цінні папери. Структура активів також може змінюватись, а може залишатись сталою протягом всього періоду існування ІСІ. Крім того, в залежності від цілей інвестування, активи можуть мати досить виражену специфіку. Це можуть бути лише боргові зобов'язання або лише акції, інструменти грошового ринку чи цінні папери іноземних емітентів.

Основними типами інвестиційних компаній є фонди відкритого типу (взаємні фонди), фонди закритого типу та інвестиційні трасти. Перші закриті фонди були створені у США ще в 80-90 роках XIX століття. Фонди відкритого типу виникли там в 20-х роках XX століття. У 1940 році Конгресом США був прийнятий Закон про інвестиційні компанії, який врегулював діяльність зі спільного інвестування і сприяв зростанню популярності інвестиційних фондів.

Розвиток інвестиційних компаній в багатьох країнах світу пов'язаний з подальшою концентрацією їх діяльності. Як правило, групи фондів, що займаються специфічними видами інвестування в окремі види цінних паперів знаходяться під управлінням однієї компанії і працюють як об'єднання фондів. Такі об'єднання надають можливість інвесторам вкладати кошти в будь-який з фондів, що входять до об'єднання. Нерідко інвестиційні фонди реєструються в офшорних центрах, таких як Дублін, Люксембург, Британські Віргінські, Бермудські, Кайманові острови.

Залежно від інвестиційних стратегій, які реалізують різні інвестиційні компанії, в їх портфелях можна знайти різні види цінних паперів: загальнодержавні та муніципальні облігації, акції, депозитні сертифікати, папери, забезпечені нерухомістю тощо. Деякі фонди інвестують кошти в певну галузь чи в певний сектор економіки, в акції невеликих корпорацій, в позабіржові акції, в акції корпорацій конкретних країн. Діють і фонди, що займаються міжнародними інвестиціями.

Основні напрямки діяльності фондів, як правило, знаходиться відображення в їх назвах. Так, фонди облігацій інвестують кошти в різні типи облігацій з фіксованим доходом: корпоративні, державні, муніципальні облігації, облігації іноземних емітентів, конвертовані облігації тощо. Фонди грошового ринку вкладають кошти в короткострокові цінні папери з фіксованим доходом (банківські депозитні сертифікати, комерційні та казначейські векселі, тощо) і дають змогу мілким інвесторам вийти на ринок короткострокових зобов'язань. Індексні фонди створюють портфелі, до складу яких входять цінні папери, що використовуються для обчислення того чи іншого фондового індексу. Сформовані таким чином портфелі забезпечують інвесторам середньоринкову дохідність, яка відображається одним з фондових індексів.

Венчурні фонди, які з'явилися в 40-х роках XX ст., спеціалізуються на інвестуванні коштів у акціонерний капітал підприємств, які знаходяться на різних стадіях розвитку і мають значний потенціал росту. Інвестиції таких фондів характеризуються значним рівнем ризику, оскільки пов'язані з фінансуванням діяльності нових високотехнологічних підприємств або існуючих компаній, які займаються розробкою інноваційної продукції чи нових технологій. Фінансування такими фондами розподілене в часі і включає наступні стадії: створення венчурного фонду, відбір проектів і здійснення інвестування, постінвестиційне управління і управління виходом, коли венчурний фонд повертає вкладені у підприємство кошти здійснюючи IPO або безпосередній продаж підприємства на ринку.

Хедж-фонди є досить специфічними фінансовими інститутами, які мають дещо спільне з венчурними фондами. Як і останні, хедж-фонди з'явилися на ринку спільного інвестування наприкінці 1940-х років, їх діяльність часто направлена на отримання максимального прибутку від інвестицій в цінні папери, а винагорода за управління активами фонду не обмежується кількома процентами від вартості чистих активів (як у більшості фондів), а може сягати 1/5 прибутку, отриманого від приросту протягом року чистих активів фонду. Специфіка функціонування хедж-фондів полягає в наступному:

- законодавством встановлюються дуже незначні обмеження як на фінансові інструменти, в які може інвестувати кошти фонд, так і на методи управління фондом;
- мінімальний обсяг інвестицій для участі в фонді є досить значним (в США для корпоративних інвесторів – 25 млн. дол., для приватних – 5 млн. дол.);
- кошти фонду можуть використовуватись для купівлі не лише основних цінних паперів (акцій чи облігацій), а й деривативів, що дає можливість ефективно управляти фінансовими ризиками та проводити операції на суму, що значно перевищує обсяг чистих активів фонду;
- діяльність хедж-фондів практично не підпадає під державне регулювання, наслідком чого є майже повна відсутність офіційних статистичних даних щодо їх діяльності;
- використання позикових коштів та деривативів дає можливість отримувати вигоду як при зростанні, так і падінні ринку;
- на протитиву іншим фондам хедж-фонди в своїй діяльності можуть використовувати позикові кошти.

Біржові фонди (*Exchange Traded Fund, ETF*) – це інвестиційні фонди, створені на взаємній основі, паї (акції) яких котируються на біржах. Як правило, це індексні фонди, портфель яких сформовано з цінних паперів, які використовуються для розрахунку певного фондового індексу. Активами фонду можуть бути не лише акції, облігації, а й деривативи, валюта, інші біржові товари. Біржові

фонди мають спільні риси з іншими взаємними фондами, зокрема: їх акції є високоліквідними цінними паперами, які котируються на біржі; управління активами фонду здійснює інвестиційний керуючий (юридична особа – професійний учасник ринку, який має відповідну ліцензію); для придбання цінних паперів фонду достатньо мати невеликий обсяг коштів; акції біржового фонду забезпечують власнику диверсифікацію ризику та середньоринкову дохідність, як і акції будь-якого взаємного індексного фонду; ринкова вартість цінних паперів фонду визначається чистими активами фонду.

Характерними рисами акцій біржового фонду, які відрізняють їх від цінних паперів інших взаємних фондів є такі:

- купівля-продаж акцій біржового фонду здійснюється протягом всієї торгівельної сесії, відповідно і їх ринкова ціна багаторазово змінюється протягом дня на відміну від акцій взаємного фонду, ринкова вартість яких визначається наприкінці біржового дня за результатами торгів цінними паперами, що входять до складу портфеля взаємного фонду;

- для проведення операцій з акціями біржового фонду можуть використовуватись позикові кошти, що дає можливість здійснювати маржинальну торгівлю;

- акції біржового фонду можуть перебувати в обігу не лише на національному, але й на міжнародних фондових ринках;

- протягом дня учасникам ринку доступна інформація щодо індикативної вартості чистих активів біржового фонду;

- на відміну від взаємних фондів «з навантаженням» при продажу і викупі акцій біржового фонду через агентів (дистрибуторів) фонду не сплачується додаткова комісія.

В історії становлення інститутів спільного інвестування (ІСІ) можна виділити наступні етапи:

1. 1890-і роки – 1930-і роки – виникнення закритих та відкритих інвестиційних фондів (наприкінці XIX ст. створення у США перших закритих фондів та в 20-х роках XX ст. фондів відкритого типу).

2. 1940-і роки – 1970-і роки – формування і бурхливий розвиток системи ІСІ. Прийняття у 1940 р. Конгресом США Закону про інвестиційні компанії, який врегулював діяльність зі спільного інвестування. Виникнення наприкінці 1940-х років специфічних ІСІ – венчурних та хедж-фондів. Переважне використання в торгівельних стратегіях хедж-фондів комбінування коротких та довгих позицій по акціях. Перетворення ІСІ в крупних інституційних інвесторів, які на ринку інвестицій створюють конкуренцію банкам та іншим фінансовим інститутам.

Бурхливий розвиток ІСІ в цьому періоді був обумовлений потребами ринку після Другої світової війни в урізноманітненні форм та механізмів залучення коштів інвесторів в розвиток економіки, державним врегулюванням діяльності зі спільного інвестування, поживленням глобалізаційних процесів, яким сприяли розвиток технологій, міждержавні угоди щодо проведення торгівельних операцій між різними країнами, зокрема, *GATT (General Agreement on Tariffs and Trade, Генеральна угода з тарифів та торгівлі)* лібералізація державного регулювання національних фінансових ринків.

3. 1980-і роки – 1990-і роки – суттєве зростання обсягів діяльності ІСІ, обумовлені поглибленням інтеграційних процесів на міжнародному фінансовому ринку, досягненнями фінансової інженерії та високих технологій. Використання хедж-фондами фінансових деривативів для хеджування фінансових ризиків, проведення арбітражу та спекуляцій, поява біржових інвестиційних фондів (*ETF*).

Негативний вплив хедж-фондів на фінансову стабільність міжнародних фінансових ринків в 1990-х роках внаслідок проведення ними масштабних спекулятивних операцій з окремими валютами, похідними інструментами та облігаціями під час негативних змін та кризових явищ на відповідних сегментах міжнародного фінансового ринку.

Протягом 1970–1990 рр. на міжнародному фінансовому ринку відбулися важливі зміни, які суттєво вплинули на діяльність ІСІ, а саме:

- посилились інтеграційні та глобалізаційні процеси на міжнародному фінансовому ринку, зокрема, у 1995 р. була створена Світова організація торгівлі, в 1992 р. підписаний Маастрихтський договір про Європейський Союз;

- відбулися суттєві зміни в державному регулюванні національних фінансових ринків, які привели до розширення можливостей резидентів багатьох країн щодо проведення операцій на міжнародному ринку;

- відбувся подальший розвиток інформаційних технологій та телекомунікаційних систем, відбулися зміни в інфраструктурі та організаційно-технічному забезпеченні біржового та позабіржового фондового ринку;

- з'явилися і почали інтенсивно використовуватись на міжнародному ринку фінансові похідні інструменти - ф'ючерси, опціони, форварди, свопи, які стали органічним доповненням до основних фінансових інструментів і дали можливість, як професійним учасникам ринку, так і приватним інвесторам хеджувати процентний та валютний ризики, використовувати арбітражні можливості євроринків, а при сприятливій кон'юктурі - реалізувати спекулятивні стратегії;

- суттєво зросла місткість світових ринків акцій та облігацій, (наприкінці XX ст. обсяг світового ринку акцій становив 10,9 трлн дол. США, ринку облігацій - 10,5 трлн дол. США);

- відбулося зростання системного ризику та взаємозалежності учасників євроринку, а також зменшення можливості урядів країн щодо регулювання процесів на національних фінансових ринках.

4. 2000 р. – по теперішній час – урізноманітнення форм, механізмів та напрямків здійснення спільного інвестування з урахуванням специфіки функціонування в глобалізованому високотехнологічному економічному середовищі.

На початку XXI ст. на діяльність ІСІ вплинули наступні події та процеси, які також активізували і поглибили міжнародну кооперацію та глобалізацію фінансового ринку:

- відбулась подальша лібералізація законодавств багатьох країн, яка з одного боку ще більше полегшила транскордонний рух капіталів, з іншого – зробила дуже залежними національні економіки, особливо країн, що розвиваються, від ситуації на міжнародних фінансових ринках;

- у 2002 р. відбувся перехід до найвищого етапу європейської інтеграції – економічного та валютного союзу, свідченням чого стало введення до готівкового обігу євро – єдиної грошової одиниці ЄС; в 2009 р. Парламентом ЄС була прийнята Директива 2009/65 / ЄС під назвою «Undertakings for the collective investment in transferable securities» (UCITS), яка врегулювала і стандартизувала діяльність щодо колективного інвестування на території ЄС [9];

- законодавством США, де зареєстрована переважна більшість хедж-фондів, та країн ЄС були введені обмеження, які сприяли збільшенню прозорості діяльності хедж-фондів та обмеженню рівня ризику їх діяльності;

- відбувся суттєвий прогрес у розвитку інформаційно-телекомунікаційних мереж, Інтернет-технологій, електронних засобів захисту інформації;

– набула поширення торгівля цінними паперами за допомогою альтернативних торговельних систем (alternative trading system, ATS), які забезпечили можливість щоденних і цілодобових торгів для учасників, що перебували в різних часових поясах і не мали раніше прямого доступу до торгів.

Протягом 2000 р. – 2010 р. в усьому світі набули популярності хедж-фонди, оскільки, з одного боку їх діяльність стала більш прозорою та менш ризиковою, з іншого – менеджери фондів, використовуючи досягнення фінансової інженерії, математики та сучасних технологій фондового ринку змогли запропонувати інвесторам широкий спектр фінансових інструментів для інвестування і торговельні стратегії, які забезпечували прибуток як при зростанні, так і падінні ринку та використовували волатильність на різних сегментах ринку для отримання додаткової вигоди. В цей період інституційні інвестори США значну частину інвестиційних портфелів почали формувати за рахунок цінних паперів хедж-фондів. У 2010 р. активи хедж-фондів зросли до 1,92 трлн. дол. США, при цьому біля 60% світових інвестицій у хедж-фонди склали кошти інституційних інвесторів [10].

На відміну від 1970-х років, коли хедж-фонди, як і інші інвестиційні фонди, переважно використовували в своїх торговельних стратегіях комбінування довгих і коротких позицій по акціях, в 2000-х роках вони почали активно використовувати різні види арбітражу (процентний, індексний, з акціями біржових інвестиційних фондів, депозитарними розписками тощо), а також спекуляції на ринку похідних цінних паперів, зокрема, торгівлю волатильністю, яка полягала у використанні мінливості ціни базового активу похідного інструменту та торгівлю спредом, яка базувалась на відмінності між ф'ючерсними цінами подібних контрактів з різними строками виконання. Такі стратегії не виключали активного використання хедж-фондами похідних інструментів для хеджування фінансових ризиків. Залишились в арсеналі хедж-фондів і операції з маржею, обсяг позикових коштів для проведення яких залежить від, так званого, кредитного плеча, встановленого для хедж-фондів на рівні, що допускає перевищення позикових коштів над власними в 1,5–2,5 рази.

Не зважаючи на значні успіхи хедж-фондів, обумовлені глобалізацією фінансової сфери, їх діяльність залишається недостатньо прозорою, а масштабні інвестиції та спекулятивні операції на міжнародних фінансових ринках нерідко здійснюють негативний вплив на фінансову стабільність та динаміку цих ринків.

В 2020 р., не зважаючи на пандемію COVID-19 і певний відтік коштів з хедж-фондів на початку року, влітку загальний обсяг капіталу, інвестованого в їх діяльність зріс до 3,18 трлн. дол. США, а на кінець 2021 р. склав

3,97 трлн. дол. Найбільше зростання забезпечили операції з криптовалютою, в галузі енергетики та технологій, а також інвестиції в ринки, що розвиваються (*emerging-markets, EM*) та азійські ринки [10].

Активи всіх відкритих фондів в цілому по світу складають біля 93% від активів усіх ІСІ. Згідно даних, наведених Європейською асоціацією управління фондами та активами (EFAMA, European Fund and Asset Management Association) на початок 2020 р. чисті активи відкритих фондів становили 52,73 трлн. євро., на кінець 1-го кварталу у результаті негативного впливу COVID-19 знизилась до 47,05 трлн. євро, однак, вже на кінець 2022 р. вони зросли до 62,02 трлн. євро [11].

Найбільшу частку активів усіх ІСІ на кінець 2022 р. становили активи інвестиційних фондів США (49%), на другому та третьому місцях за обсягом активів ІСІ – Люксембург (8,1%) та Ірландія (5,9%) – європейські центри з пільговим оподаткуванням [11]. В сукупності інвестиційні фонди цих країн забезпечують 58,5% активів інвестиційних фондів європейських країн, які на кінець 2022 р. склали 15,86 трлн. євро [12].

Загалом, до складу десяти країн-лідерів за обсягами активів ІСІ входять п'ять європейських країн та три країни азійсько-тихоокеанського регіону Китай (5,4%), Японія (3,0%) та Австралія (3,7%).

Найбільш популярними в світі на сьогодні є фонди акцій, чисті активи яких на кінець 2022 р. склали 25,9 трлн. євро, або 41,8% чистих активів усіх відкритих фондів, фонди облігацій з чистими активами 12 трлн. євро (19,35%) та збалансовані фонди, чисті активи яких – 10,1 трлн. євро (16,3%). Структурний склад відкритих інвестиційних фондів майже не зазнав негативного впливу COVID-19, хоча на початку пандемії інвестори надали перевагу ліквідності і зменшили ризики, пов'язані з інвестуванням в акції, що знайшло відображення у відповідних кількісних показниках (табл. 1).

Протягом пандемічного періоду відкриті фонди не лише суттєво наростили інвестиційний потенціал, але й збільшили інвестиції в акціонерний капітал за рахунок зменшення вкладень в облігаційні позики та інструменти грошового ринку. Незважаючи на значну волатильність ринку, фонди акцій та облігацій залишились на лідируючих позиціях, частка їх сукупних чистих активів на кінець 2022 р. складала 61,1%.

Американський регіональний ринок спільного інвестування є найбільшим у світі за вартістю чистих активів інвестиційних фондів – 34757 млрд. євро або 56% від світового обсягу. Однак, за кількістю фондів першість тримає європейський регіон – 40% від загальної кількості фондів (табл. 2). Це свідчить про те, що усереднений інвестиційний фонд Європи акумулює значно менші кошти, ніж американський фонд, який, переважно, є фон-

Таблиця 1

Структурний склад відкритих інвестиційних фондів

Типи інвестиційних фондів	1-кв. 2020 р.		3-й кв. 2022 р.	
	трлн. євро	%	трлн. євро	%
Фонди акцій	17,8	37,8	25,9	41,8
Фонди облігацій	10,2	21,7	12,0	19,3
Збалансовані	7,9	16,9	10,1	16,3
Грошового ринку	7,0	14,9	8,5	13,7
Нерухомості	1,0	2,1	1,3	2,1
Інші	3,1	6,6	4,2	6,8
Всього:	47,0	100,0	62,0	100,0

Джерело: розроблено авторами на основі [11]

Таблиця 2

Регіональна структура інвестиційних фондів (3-й кв. 2022 р.)

Регіон світу	Кількість інвестиційних фондів		Чисті активи інвестиційних фондів	
	одиниць	%	млрд. євро	%
Америка	48670	31,5	34757	56,0
Європа	61868	40,0	18223	29,4
Азія та Тих. Океан	41861	27,1	8847	14,3
Африка	2207	1,4	196	0,3
Всього в світі	154606	100,0	62023	100,0

Джерело: розроблено авторами на основі [11]

дом США (49% світових активів ІСІ). Чисті активи усередненого американського інвестиційного фонду складають біля 714 млн євро, тоді як у Європі – 332 млн євро, в азійсько-тихоокеанському регіоні – 295 млн євро.

На сьогодні біля 85% ринку спільного інвестування сконцентровано в Америці та країнах Європи, при цьому уподобання інвесторів та інвестиційні стратегії управляючих фондами на цих континентах різняться. Так, якщо чисті активи фондів акцій та грошового ринку на американському континенті відповідно складають 48,2% та 14,3% від загального обсягу, то в Європі ці показники значно нижчі і, відповідно, становлять 31,7% та 8,1% (табл. 3). Натомість, частки чистих активів європейських збалансованих фондів та нерухомості перевищують відповідні показники американських інвестиційних фондів. Значною є також частка чистих активів інвестиційних фондів нерухомості та інших типів фондів у країнах ЄС (відповідно 4,8% та 14,5%) на відміну від американського ринку спільного інвестування, де ці частки складають відповідно 0,1% та 1%. Загалом, в інвестиційній політиці європейських управляючих фондами менш окреслена пріоритетність окремих напрямків вкладення коштів, в той час як у США інвестори, не зважаючи на падіння ринку в результаті пандемії COVID-19, біля 70% капіталу поміщають в фонди акцій та облігацій.

Кількісні та якісні зміни в діяльності ІСІ, які відбулися протягом останніх років, можна прослідкувати

на прикладі інвестиційних фондів США, які відіграють провідну роль на міжнародному ринку спільного інвестування. В таблиці 4 відображені активи інвестиційних фондів США, їх структура та зміни, які відбулися в них протягом 2011 – 2021 рр за даними, наведеними Організацією економічного співробітництва та розвитку (OECD).

Активи ІФ за цей час зросли в два рази і на кінець 2021 р. склали 36,2 трлн дол. Зміни в структурі не були такими різючими, однак, виявили чіткі зміни в інвестиційній політиці управляючих фондами та в уподобаннях інвесторів, які в свою чергу, певною мірою, відобразили реакцію учасників ринку спільного інвестування на поглиблення міжнародної кооперації, інтернаціоналізації та глобалізації фінансового ринку. Основними змінами в структурі активів ІФ стали суттєве зменшення частки боргових цінних паперів (з 40,2% до 27,8%) і значне збільшення частки акцій (з 46,8% до 60,1%). Слід зауважити, що значну частину акцій складають акції, емітовані іншими інвестиційними фондами.

Активи відкритих фондів в цілому по світу складають біля 93% активів усіх ІСІ, в той час як у США цей показник є досить стабільним протягом останнього десятиліття і складає біля 95%.

В таблиці 5 та на рис. 1 наведені активи інституційних інвесторів та ВНД США з 2011 по 2021 рік.

Якщо в 2011 р. активи пенсійних фондів становили 105% ВНД, а активи інвестиційних фондів – 87%,

Таблиця 3

Структура ІСІ (3-й кв. 2022 р.)

Типи інвестиційних фондів	Америка		Європа	
	млрд. євро	%	млрд. євро	%
Акції	16743	48,2	5774	31,7
Облігації	7202	20,7	3724	20,5
Збалансовані	5462	15,7	3721	20,4
Грошового ринку	4954	14,3	1468	8,1
Нерухомості	46	0,1	873	4,8
Інші	344	1,0	2636	14,5
Всього	34751	100,0	18196	100,0

Джерело: розроблено авторами на основі [11]

Таблиця 4

Активи інвестиційних фондів США за період 2011–2021 рр

Активи (%)	2011	2013	2015	2017	2019	2021
Готівка та депозити	3,7	3,2	2,4	1,0	1,1	0,6
Боргові цінні папери	40,2	33,4	32,6	30,7	32,3	27,8
Позики	5,2	5,3	6,1	6,2	6,3	8,3
Акції та цінні папери інших ІФ	46,8	54,1	54,9	58,3	56,7	60,1
Інші активи	4,1	4,0	4,0	3,8	3,5	3,2
Всього:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Активи (млрд. дол.)	13577	17947	18999	23518	27298	36218

Джерело: розроблено авторами на основі [13]

Фінансові активи інституційних інвесторів та ВВП США за період 2011–2021 рр. (млрд дол. США)

ICI, ВВП \ роки	2011	2013	2015	2017	2019	2021
Інвестиційні фонди	13607	17997	18998	23452	27235	35750
Страхові компанії	7877	8615	9038	10135	11202	12963
Пенсійні фонди	16314	19403	20413	22649	24459	27663
ВВП	15600	16843	18206	19477	21381	23315

Джерело: розроблено авторами на основі [13]

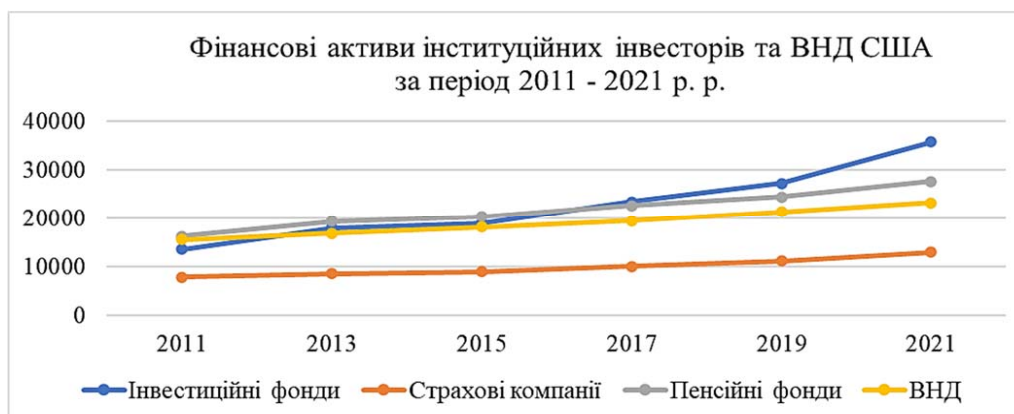

Рис. 1. Фінансові активи інституційних інвесторів та ВВП США за період 2011–2021 рр. (млрд дол. США)

то в 2021 р. активи останніх перевищили ВВП більш ніж у півтора рази, акумулювавши коштів інвесторів в обсязі 35,75 трлн дол. США, що є свідченням суттєвого зростання ролі інвестиційних фондів в інвестиційних процесах у порівнянні з іншими інституційними інвесторами.

Висновки. Протягом останнього десятиліття відбулися значні й глибокі зміни в обсягах, механізмах функціонування та структурі міжнародних фінансових ринків. Відповідні зміни, викликані інтернаціоналізацією та глобалізацією міжнародного економічного середовища, відбулися і в діяльності основних інституційних інвесторів – інвестиційних фондів. Інвестиційні фонди на ринку фінансового посередництва стали конкурентами банкам та іншим фінансово-кредитним інститутам, пропонуючи учасникам фондів такі послуги, як автоматичне реінвестування прибутку, щотижневу, а то і щоденну виплату доходу, вилучення коштів з інвестиційного процесу в будь-який час тощо. Набули значної популярності хедж-фонди, вдосконалили управління капіталом та фінансо-

вими ризиками венчурні фонди, стали новим фінансовим інструментом інвестування та управління ризиками біржові інвестиційні фонди.

Визначальну роль на ринку спільного інвестування продовжують відігравати інвестиційні фонди США та Європи, значна частина яких зареєстровані в країнах з пільговим оподаткуванням. Найбільш популярними в світі залишаються відкриті фонди, серед яких переважають фонди акцій та облігацій. Аналізуючи результати діяльності інвестиційних фондів протягом кризових періодів, можемо відмітити такі основні риси менеджменту сучасного спільного інвестування, як перехід до більш ліквідних інструментів та інтенсивний пошук і використання нових напрямків та інструментів інвестування коштів з використанням інноваційних механізмів хеджування ризиків. Актуальними на наш погляд залишаються питання подальшого дослідження ролі і трансформації інститутів спільного інвестування в умовах глобалізації міжнародної фінансової системи та прогнозування трендів розвитку нових їх форм та типів.

Список використаних джерел:

- Бражник Л.В., Дорошенко О.О. Діяльність інститутів спільного інвестування в Україні. *Інфраструктура ринку*. 2020. Випуск 42. С. 279–284.
- Камінський А.Б. Інформаційна прозорість у діяльності ICI: теоретичне обґрунтування і практика реалізації. *Фінанси України*. 2010. № 11. С. 60–70.
- Носова Є.А., Могге Д.Б. Сучасний стан та особливості функціонування венчурних інвестиційних фондів в Україні. *Ефективна економіка*. 2017. № 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2017_3_31 (дата звернення: 05.04.2023).
- Діденко Л.В., Ватоян А.М., Єрємін М.А. Роль венчурних інститутів спільного інвестування в забезпеченні інноваційного розвитку України. *Економіка і суспільство*. 2018. № 19. С. 143–151. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/19_ukr/22.pdf (дата звернення: 03.04.2023).
- Белоусова С.В. Міжнародні пайові та корпоративні інвестиційні фонди: специфіка та розвиток в Україні. *Бізнес-навігатор*. 2018. Вип. 2. С. 80–83.
- Шкура І.С., Вініченко О.М., Грибкова М.А. Можливості використання потенціалу хедж-фондів для українських інвесторів. *Академічний огляд*. 2021. № 1. С. 108–124. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ao_2021_1_12 (дата звернення: 05.04.2023).
- Скоморович І.Г. Місце інвестиційних фондів на ринку фінансових послуг. *Економічний форум*. 2020. № 1. С. 121–128.
- Моргачов І.В. Особливості диверсифікації та ребалансування портфеля цінних паперів: аспекти організації діяльності інвестиційних фондів. *Економіка та право*. 2022. № 1. С. 98–108.

9. An official website of the European Union. URL: https://ec.europa.eu/info/law/undertakings-collective-investment-transferable-securities-ucits-directive-2009-65-ec_en. (дата звернення: 05.04.2023).
10. HFR Global Hedge Fund Industry Report Latest report: second quarter 2023. URL: <https://www.hedgefundresearch.com/reports/hfr-global-hedge-fund-industry-report>. (дата звернення: 06.04.2023).
11. European Fund and Asset Management Association. URL: <https://www.efama.org/sites/default/files/files/International%20Statistical%20Release%20Q3%202022.pdf>. (дата звернення: 05.03.2023).
12. Statistical Data Warehouse. URL: <https://sdw.ecb.europa.eu/reports.do?node=1000003517>. (дата звернення: 07.04.2023).
13. Institutional Investors' Assets and Liabilities. URL: https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=QASA_7II# (дата звернення: 07.04.2023).

References:

1. Brazhnyk L.V. & Doroshenko O.O. (2020) Dijaljnistj institutiv spilnogho investuvannja v Ukrajinі [Activities of joint investment institutions in Ukraine]. *Infrastruktura rynku*, no. 42, pp. 279–284.
2. Kaminskyj A.B. (2010) Informacijna prozoristj u dijalnosti ISI: teoretyчне obgruntuvannja i praktyka realizaciji [Information transparency in the activity of the JII: theoretical justification and implementation practice]. *Finansy Ukrajinj*, no. 11, pp. 60–70.
3. Nosova Je.A. & Moghge D.B. (2017) Suchasnyj stan ta osoblyvosti funkcionuvannja venchurnykh investycijnnykh fondiv v Ukrajinі [Current conditions and features of venture capital funds in Ukraine]. *Efektivna ekonomika*, no. 3. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2017_3_31 (accessed April 5, 2023).
4. Didenko L.V., Vatojan A.M. & Jerjomina M.A. (2018) Rolj venchurnykh institutiv spilnogho investuvannja v zabezpechenni innovacijnogho rozvytku Ukrajinj [Role of ventures collective investment institutions in providing innovative development of Ukraine]. *Ekonomika i suspiljstvo*, no. 19, pp. 143–151. Available at: https://economyandsociety.in.ua/journals/19_ukr/22.pdf. (accessed April 3, 2023).
5. Bjelousova S.V. (2018) Mizhnarodni pajovi ta korporatyvni investycijni fondy: specyfika ta rozvytok v Ukrajinі [International private equity and corporate investment funds: specificity and development in Ukraine]. *Biznes-navighator*, no. 2, pp. 80–83.
6. Shkura I.S., Vinichenko O.M. & Ghrybkova M.A. (2021) Mozhljivosti vykorystannja potencialu khedzh-fondiv dlja ukrajinsjkykh investoriv [The use of potential of hedge funds for Ukrainian investors]. *Akademichnyj oghljad*, no. 1. pp. 108–124. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ao_2021_1_12. (accessed April 5, 2023).
7. Skomorovych I.Gh. (2020) Misce investycijnnykh fondiv na rynku finansovykh poslugh [The place of investment funds in the market of financial services]. *Ekonomichnyj forum*, no. 1, pp. 121–128.
8. Morghachov I.V. (2022) Osoblyvosti dyversyfikaciji ta rebalansuvannja portfelja cinnykh paperiv: aspekty orghanizaciji dijalnosti investycijnnykh fondiv [Features of diversification and rebalancing of the securities portfolio: aspects of organization of investment funds]. *Ekonomika ta parvo*, no. 1, pp. 98–108.
9. An official website of the European Union. Available at: https://ec.europa.eu/info/law/undertakings-collective-investment-transferable-securities-ucits-directive-2009-65-ec_en. (accessed April 5, 2023).
10. HFR Global Hedge Fund Industry Report Latest report: second quarter 2023. Available at: <https://www.hedgefundresearch.com/reports/hfr-global-hedge-fund-industry-report>. (accessed April 6, 2023).
11. European Fund and Asset Management Association. Available at: <https://www.efama.org/sites/default/files/files/International%20Statistical%20Release%20Q3%202022.pdf>. (accessed March 5, 2023).
12. Statistical Data Warehouse. Available at: <https://sdw.ecb.europa.eu/reports.do?node=1000003517>. (accessed April 7, 2023).
13. Institutional Investors' Assets and Liabilities. Available at: https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=QASA_7II# (accessed April 7, 2023).

TRANSFORMATION OF THE SYSTEM OF JOINT INVESTMENT INSTITUTIONS IN THE CONDITIONS OF GLOBAL CHALLENGES

Summary. The paper provides comprehensive analysis of investment funds and their specific under economy transformation, supported by internationalization and globalization of economic systems. Main historical phases and milestones of investment funds development were outlined. Definition was provided to investment companies, as well as major organizational forms were defined on mechanisms to accumulate and distribute financial resources. Types of investment companies were classified. Specific of investment strategies was underlined on their impact on investment portfolio. Particular attention is paid to new forms and types of investment institutions, such as hedge funds and exchange-traded funds. The history of their formation and stages of development, including the specified features of their functioning and shortcomings of this type of institutes, are highlighted. The proposed periodization of the formation of joint investment institutes. The positive and negative impact of JII on international financial markets is determined. Important components of the article are the analysis of panel analytical data by years and countries of the world, provided to confirm the main theses, as well as the definition of the main trends in the development of joint investment institutions. The leading countries in terms of assets of joint investment institutes and the structural composition of open investment funds have been determined. Stock funds dominate, followed by bond funds. The assets of US investment funds and the financial assets of institutional investors and the GNI of the US for 2011–2021 were analyzed. The regional structure of investment funds was studied. US investment funds make up 56% of the global volume, European – 29.9%, together 85.9%. The structure of joint investment institutions was analyzed for the 3rd quarter of 2022. The main share of JII in the USA is made up of stock funds 48.2% (money market funds – 14.3%), in the EU this figure is 31.7% (money market funds – 8.1%). The dynamics of the growth of the assets of institutional investors in the USA is characterized, by a significant increase that has been revealed since 2019 in comparison with the period 2011–2017. The investment funds of the USA and Europe continue to play a decisive role in the joint investment market.

Keywords: investment fund, hedge fund, investment portfolio, investment strategy, institutional investor.

Klius Yuliia

*Doctor of Economic Sciences, Professor,
Head of Department of Accounting and Taxation
Volodymyr Dahl East Ukrainian National University*

Arsentieva Olena

*PhD in Law, Professor,
Dean of the Law Faculty
Volodymyr Dahl East Ukrainian National University*

Syvochka Vasyl

*Postgraduate Student
Volodymyr Dahl East Ukrainian National University*

Клюс Ю. І.

*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри обліку і оподаткування
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля*

Арсентьєва О. С.

*кандидат юридичних наук, професор,
декан юридичного факультету
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля*

Сивочка В.

*аспірант
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля*

INCLUSIVE CULTURE AS A FACTOR OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE EDUCATIONAL SPHERE

Summary. The article considers the need to study and develop new concepts of economic development of educational services from the standpoint of their inclusiveness. It has been proven that the solution to this problem lies in increasing the level of inclusive culture of all strata of the population. A model of inclusive development can become a concept that will meet the provision of an inclusive culture and open up new solutions to economic and social problems in the educational sphere. It was determined that one of the priority tasks in the implementation of an inclusive approach in the Ukrainian education system is the formation of an inclusive culture in all participants of the education process. Inclusive culture is promoted as a level of social development that is expressed in a tolerant, humane, tolerant, safe attitude of people to each other, where ideas of cooperation are shared, the development of all participants in the educational process is stimulated, where the value of everyone is the basis of general achievements, and acceptable to all are formed inclusive values.

Key words: socio-economic development, education, inclusion, inclusive culture, level assurance, improvement indicators.

Introduction and problem statement. Modern trends in world economic development are presented to us as a growing curve of economic indicators characterizing positive changes on the world stage. However, this is only a general picture in which the growing globalization and integration processes lead to new problems and contradictions. First of all, the gap between different strata of the population is increasing, relations in society are worsening, the problem of resource shortage is emerging, and due to the unevenness of economic development, it is not possible to satisfy everyone's needs. All this may affect the decrease in economic activity in the future. Based on the growing importance of these problems, scientists have a need to study and develop new concepts of economic development of educational services, which should be aimed at the entire population and allow each person to receive social and economic benefits. First of all, the solution to this problem lies in increasing the level of inclusive culture of all layers of the population. A model of inclusive development can become a concept that will meet the provision of an inclusive culture and open up new solutions to economic and social problems in the educational sphere. Inclusive education

is a recognition of the value of the differences of all children and their ability to learn, it is a flexible system that takes into account the needs of each child, not only with developmental problems, but also those who belong to one or another ethnic, cultural, social, age group.

One of the priority tasks in the implementation of an inclusive approach in the Ukrainian education system is the formation of an inclusive culture in all participants of the education process. This is with a long-established type of social consciousness, in which the concept of «disabled» has always meant «unfit for activity». For the state, which was forced to spend certain funds on them, they became dependents. Peculiar difficulties in communication and interaction with them also arose in the surrounding people, as a result of which a prejudiced, undeserved attitude towards them was formed [1]. Therefore, the problem related to the change of public attitude towards people with special educational opportunities, the formation of an inclusive culture is quite important.

Analysis of recent research and publications. In foreign and domestic scientific literature, active attention has recently been paid to the theoretical and methodological aspects of

the socio-economic development of the educational sphere, elements of its formation at the macro- and meso-levels. The beginning of the study of inclusiveness concepts can be found in the works of foreign authors scientists, such as Hollander D., Acemoglu D., Robinson J., Kondratieva V., Lorman T., Jenks K., Reinert E., Podesta J., Kolomyynskyi I., Molofeeva N., Davis J., Kerba H., Becker H., Depler D., Banerjee A., Duflo E., Bolling O., Crozier M., Armstrong F., Addison T., Leftwidge A. and others.

Within the domestic borders, great attention was paid to this issue by such scientists as Bazilyuk A., Bobukh I., Boginska Yu., Bondar V., Burova G., Dikova-Favorska D., Zhulin O., Zavalniuk O., Ilchenko A., Kozhemiakina S., Komar T., Naida Yu., Peregudova T., Polyakova O., Prognimak O., Prodius O., Samsonova T., Slozanska H., Taranenko I., Tomchuk M., Tripak M., Fedulova L., Tserklevych V., Tchaikovsky M. and others. Their works were aimed at studying new aspects models inclusive development, which is considered as promising step to socio-economic growth of Ukraine with involvement Each its citizen. However, the issue of the influence of inclusive factors on the socio-economic development of the educational sphere is discussed in the works of respected authors, and not enough attention is paid to it.

Therefore, **the purpose** of this article is to consider inclusive culture as a factor of socio-economic development of the educational sphere, to determine its impact on the processes of ensuring the competitiveness of this direction of development.

Results of the study. A long time ago, the world had a prejudiced attitude towards people who were not like others. Millions face discriminatory manifestations in their usual, everyday life. People experience injustice because of their age, ethnicity, cultural and political views, gender identity, and more. The listed categories discriminate against a person as an individual and as an active citizen. Therefore, it is more difficult for a person to study and develop his skills, work and provide himself with a decent life.

On market labor enough often with discriminatory manifestations are facing women, representatives different ethnic groups and people with limited opportunities. Discrimination against such people can be seen since antiquity.

Society considered people with disabilities to be inferior and incapable. In ancient Greek Sparta, believed in the concept «physical completeness» a person and even on legislative levels considered it necessary to single out disabled children so that they do not had opportunities change already formed system.

«Let u the law will be in force that no crippled child shall be fed is worth» – this is what Aristotle said about people with disabilities [8]. Roman right those years on legislative levels noted inferiority people with violations and, those by ourselves their irrelevance in society. «We kill cripples and drown children who are born weak and ugly. We do this not out of anger and annoyance, but guided by the rules mind: separate unnatural from healthy» – such words left Seneca in their own notes [9].

The institution of guardianship over was formed by the Roman court by people with psychophysical deviations. This one event excelled generation similar ideas in legislation others countries. Thus, it formed certain norms of attitude towards people with psychophysical disorders, which were legally established almost until the 20th century. This severely limited the opportunities and rights of the «inferior minority».

Retrospective of the relations of the state and its citizens to people with disabilities opportunities in the future changed. Evolution these relations you can to group into five periods that lasted two and a half thousand years in total reflected the entire history of feelings towards «inferior» people – from hatred and their rejection to integration everyone people in

the only integral society without restrictions rights each of its members [10].

The first period conventionally had the following time frame – from 996 to 1715. This period started aggression and contempt to people with psychophysical restrictions, and ended with the awareness of the importance of these people and their rights and took root necessity care and burns by people what have certain deviation. So, for example, during this period in Western Europe, namely in Germany, the world's first shelter for blind people was opened in 1198. In 1706–1715 years in Russian empire started emerge monastic shelters, which was reflected in the subsequent change in relations between society and the state in general people whose before they considered inferior and unnecessary.

The second period lasted until 1806 and was marked by awareness need in training persons with limited opportunities. So, in of France with 1770 year start to open up special schools for people which had certain deviation of hearing and vision.

Third period had conditional limits with 1806 year to 1927 year. Present interval time excelled changes on legislative levels. At the end XIX century Western Europe began to enter laws about mandatory generally initial education. And, finally, these laws began to apply to people with psychophysical problems violations – learning has become available for children with defects. By this time in USSR was created many schools for children with psychophysical deviations and accepted law about Comprehensive education (1927–1935).

The fourth period is characterized by awareness of the importance of learning everyone children without an exception and continued with 1927 year to 1991 year. From beginning XX century in Europe starts form concept special education, what legally is fixed and is indicated on modifications structures national systems [11].

Since 1991, the idea of inclusive education began to take shape – this is the fifth period. At the end XX century starts decrease number schools with special education, and in their place in general education schools stand out classes, reinforcements program special teaching. Children with limited opportunities become part of holistic inclusive environment. In post-soviet countries, this period is also characterized by the collapse of the USSR, which marked revision and reconstruction national arranged.

Significant number people with limited opportunities needs solution many problematic questions, related, first of all, from increase possibilities of human development. Yes, the loss of health by many citizens, decrease their working capacity leads to growth losses society in in the form underproduction products, necessity implementation budgetary payments for help with disability, expenses on social, medical service and complex rehabilitation. Such way category such people mostly remains unable to implement his creative and labor potential.

Analysis of scientific sources shows that the high level of deviations in children, primarily, is a consequence imperfect socio-economic environment, the main ones problems which is:

- discrepancy existing programs protection health and education needs children and society in general;
- man-made overload, deterioration conditions life and quality food;
- absence sufficient quantity preventive programs;
- underdevelopment systems psychological support for children, which suffered from unfavorable actions parents, peers, etc.;
- imperfection educational programs, directed on development tolerant attitude of children to surrounding people and environment, etc. [12].

Update questions of formalization rights on equal access to educational and medical services indicates the need for a

significant increase in scale financing of education and health care against the backdrop of limited production resources, which requires increasing the efficiency of their use and activation market tools management.

Object such politicians is socio-economic relationship what are regulated appropriate institutions, and the subject stands out state, political party and public organizations.

Inclusion (from the English inclusion – inclusion, involvement) is considered as process magnification degree participation everyone citizens in process economic growth and distribution its results [13].

The idea of «inclusiveness» was first explored by American scientists at the end of the 20th century. They advocated the need for social integration, which small appear in public participation Each in improvement already existing social processes. The purpose of economic institutions based on inclusivity, consists of in support and involvement everyone people to economic activity supported by the development of skills and professionalism. Namely concept «inclusiveness» is considered as involvement to process everyone layers people, without differences and restrictions [13].

What does the term «inclusive culture» mean? In the philosophical encyclopedic dictionary, the definition of «culture» is given – (from the Latin cultura – cultivation – upbringing, education, development, respect), a historically determined level of development of society, creative forces and human abilities, expressed in the types and forms of organization of people's lives and activities, in that mutual relations, social and the material and spiritual values created by them [4]. Based on it, the following definition can be given: inclusive culture is such a level of social development that is expressed in a tolerant, humane, tolerant, safe attitude of people to each other, where ideas of cooperation are shared, the development of all participants in the educational process is stimulated, where the value of everyone is the basis of general achievements, and inclusive values acceptable to all are formed. Inclusive values are the most important components of inclusive culture along with norms and ideals.

Inclusive culture is the most important component of inclusive education. Its lack of formation negatively affects the entire educational process and does not give high results. It is possible to create ideal learning conditions for healthy children and children with special educational needs, but it is impossible to exclude the human factor. The press, radio, television, and other mass media should join their efforts to educate the population in a respectful attitude towards all people who find themselves in a difficult situation due to a physical or mental defect [12].

A person's understanding of the surrounding world is consolidated during the educational process. Therefore, it is education that plays an important role in the development of inclusiveness.

Inclusive education (French version «inclusif») is a process improvement general education and means granting access to everyone children, which were traditionally excluded from the educational process, to the services of education at the same time with possibility pleasure existing needs each [7].

Inclusive education is based on understanding that what all children should study, but methodology teaching has differ, in order to satisfy need of each individual.

That is why, within the framework of inclusive education, it is necessary to introduce more flexible methods teaching, which will be able to cover bigger number children It will allow to increase the effectiveness of education and educational level of children. Besides, inclusive education programs include the study of human rights, which lays down with childhood understanding equality Each and inculcates

fair relation to others people those by myself reducing number discriminatory manifestations.

Inclusive education allows to create society free from discrimination: it does not matter what a person's gender is, how old they are, where they are from, with violations or not – it is, first of all, a person who has the right to be a member society and invest own a penny in him development.

The principle inclusive education is that teachers and administration ordinary schools accept children regardless from their intellectual, emotional, physical development, social state and create them conditions on basis pedagogical and psychological techniques, which oriented on need children

With an inclusive approach, the educational process allows schoolchildren to acquire are needed competencies on educational standards. Main the subject inclusive of education – a child with disabilities. In the field of education, the concept of a child with limited opportunities characterizes children, which in strength mental, mental and physical disabilities cannot master the regular school curriculum and in need specially developed methodologies and standards education.

For quite a long time (and still today), educational institutions, so-called correctional schools, were the classic option for learning for children with disabilities.

Inclusivity in educational sphere implies equality on relation to each student and the teacher; solution problems isolation children from social life and involvement their to general schools and extracurricular activities; creation of the necessary conditions that would be able to satisfy the needs of all members educational process; granting to everyone to students full-fledged opportunities get knowledge without discrimination; analysis availability educational spheres for everyone layers society and her improvement; change attitude to students/teachers, which have certain differences in comparable with by others and departure from ideologies «junk» such people; recognition rights a person on use educational services; increase roles educational institutions as such what contribute development and inoculation public values to students; set-up relations between institutions education and local communities on basis partnerships and support; awareness that inclusivity in educational sphere is an element inclusivity in society in general.

Inclusive education – progressive way teaching, which is able to significantly develop modern society, providing every child with the opportunity to exercise their rights in all spheres of life and find themselves in life. Important component remain investment in educational sphere, what will contribute solution existing problems such whose social, ecological, demographic, etc. This will make it possible to focus on the long-term and fundamental transition to of the new economy, oriented to principles of inclusiveness, with new structure and purpose.

Measurement inclusive education puts more wide question assessment teaching, administration educational innovation, resources financing and competencies teachers Models assessment inclusions they can serve examples effective management strategies on everyone levels management, from government to the classroom, and ways to recognize achievement [11].

The inclusive culture of society can be considered not only as a factor in the successful implementation of inclusive education, but also as a factor in the socio-economic development of the educational sphere. The term «inclusive culture» refers to multicultural education in the same way that it is part of inclusive education. All that is given in its definition can be attributed not only to people with limited health opportunities, but also to people of a different nationality, religion or other characteristics. Respect for the individual, humane attitude, sensitivity are important for any

person. Therefore, inclusive culture, its mastery by people, primarily teachers, parents, students, can be considered as the most important basis for the development of multicultural and inclusive education.

Conclusions. Inclusive society is based on rethinking values human which stands out already the main wealth any countries and capable accept important decisions and take responsibility for them. An inclusive consciousness is formed and inclusive behaviour, which provides integration in society everyone without an exception people. The concept of inclusive development can become the most effective for of Ukraine by decrease equal existing socio-economic inequalities and support long-term perspective sustainable development. Reasons inequalities is established in society processes, based on unfair income distribution, wealth, property and the impossibility of full access for all to the available resources of life. Without accepting the relevant

ones measures and changes politicians inequality starts build up what is indicated on quality and living conditions and pace economic development countries.

Considered ways of solving the problem of inequality in Ukraine include: the need for orientation and deepening of partnership at the international level with such representatives of countries whose policies are based on inclusive norms. To that same necessary rebuild and update system institutions, which will be based on anti-discrimination principles with preservation of inclusion on at all levels. And it is important to implement a policy in the country to consolidate inclusiveness consciousness and behavior among people.

All of them specified practice is interconnected. Realization these measures will allow Ukraine go over on qualitatively new a step development, which will be oriented on eradication inequalities and approval balanced and sustainable economic development.

References:

1. The Inclusive Development Index 2018. Summary and Data Highlights. (2018) World Economic Forum. Available at: <https://www.weforum.org/reports/the-inclusive-development-index-2018>
2. Bazulyk A. (2015) Inclusive growth as the basis of socio-economic development. *Ekonomika ta upravlinnia na transporti*. Kyiv.
3. Reshetylo V.P. (2020) The concept of inclusive sustainable development and its implementation in conditions of decentralization. *Inklyuzyivnyi rozvytok ekonomiky v umovakh hlobalnykh vykykiv sohodennia* [Inclusive development of the economy in the conditions of today's global challenges]. Kharkiv.
4. Bobukh, I.M. Kindzerskyi, Y.V. Fashchevska, O.M. etc. (2020) Strukturni zminy yak osnova inklyuzyvnoho rozvytku ekonomiky Ukrainy [Structural changes as the basis of inclusive development of the economy of Ukraine]. State institution «Institute of Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine». Kyiv.
5. Bronytskyi A.N. (2020) The role of the state in the establishment of an inclusive institutional regime. *Inklyuzyivnyi rozvytok ekonomiky v umovakh hlobalnykh vykykiv sohodennia* [Inclusive development of the economy in the conditions of today's global challenges]. Kharkiv.
6. Inclusive Growth: More than Safety Nets. Arjan de Haan, International Development Research Centre, Ottawa. Sukhdeo Thorat, Jawaharlal Nehru University, New Delhi. SIG working paper 2013.
7. Rafael Ranieri and Raquel Almeida Ramos, International Policy Centre for Inclusive Growth (IPC-IG). *After All, What is Inclusive Growth*, 2013.
8. Due to the war, the level of poverty in Ukraine increased tenfold. Available at: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/10/16/692679>
9. Prodiys O. (2017) Inclusive innovations in the context of corporate social responsibility. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, vol. 14, pp. 84–87.
10. Davumyka S., Fedylova L. (2017) Kreatyvnyi sektor ekonomiky: dosvid ta napriamy rozbudovy [Creative sector of the economy: experience and development directions]. Lviv.
11. Inclusive Growth Criteria and Indicators: An Inclusive Growth Index for Diagnosis of Country Progress. (June 2010) Terry McKinley ADB Sustainable Development Working Paper Series.
12. Inclusive Green Growth. The Pathway to Sustainable Development. International Bank for Reconstruction and Development. (2012) International Development Association or The World Bank.
13. Inklyuziia – tse sprobna piznaty inshoho: kulturni proiekty pro inklyuzyivni prohramy [Inclusion is an attempt to know the other: cultural projects about inclusive programs]. Available at: <https://creativeeurope.in.ua/posts/inclusion-in-cultural-projects>

ІНКЛЮЗИВНА КУЛЬТУРА

ЯК ФАКТОР СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ОСВІТНЬОЇ СФЕРИ

Анотація. В статті розглянуто необхідність вивчення та розробки нових концепцій економічного розвитку освітніх послуг з позицій їх інклюзивності. Доведено, що вирішення цієї проблеми криється у підвищенні рівня інклюзивної культури усіх верств населення. Концепцією, що відповідатиме забезпеченню інклюзивної культури та відкриє нові рішення економічних та суспільних проблем освітньої сфери, може стати модель інклюзивного розвитку. Визначено, що однією з пріоритетних завдань у реалізації інклюзивного підходу у системі української освіти є формування інклюзивної культури в усіх учасників процесу освіти. інклюзивну культуру розглянуто як такий рівень розвитку суспільства, що виражається в толерантному, гуманному, терпимому, безпечному відношенні людей один до одного, де поділяються ідеї співробітництва, стимулюється розвиток усіх учасників освітнього процесу, де цінність кожного є основою загальних досягнень, а також формуються всіма прийнятні інклюзивні цінності. Доведено, що інклюзивна культура - найважливіша складова інклюзивної освіти, яка являє собою процес удосконалення загальної освіти й означає надання доступу всім дітям, які традиційно були виключені з освітнього процесу, до послуг освіти водночас з можливістю задоволенням існуючих потреб кожного. Запропоновано інклюзивну культуру суспільства розглядати не тільки як чинник успішної реалізації інклюзивної освіти, а і як чинник соціально-економічного розвитку освітньої сфери. Термін «інклюзивна культура» відноситься до полікультурної освіти так само, як вона входить до складу інклюзивної освіти. Все те, що дано в його визначенні, можна віднести не лише до людей з обмеженими можливостями здоров'я, але й до людей іншої національності, віросповідання чи інших особливостей. Повага особистості, гуманне ставлення, чуйність важливі для будь-якої людини. Тому інклюзивну культуру, оволодіваючи нею людьми, в першу чергу педагогами, батьками, учнями, можна розглядати як найважливішу основу для розвитку полікультурної та інклюзивної освіти. Моделі оцінювання інклюзії можуть служити прикладами ефективних управлінських стратегій на всіх рівнях управління, від уряду до шкільного класу, а також способами визнання досягнень керівного складу різних рівнів.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток, освіта, інклюзія, інклюзивна культура, забезпечення рівня, показники підвищення.

Кобеля-Звір М. Я.

кандидат економічних наук,

*доцент кафедри підприємництва, торгівлі та логістики
Львівського торговельно-економічного університету*

Kobelya-Zvir Maryana

Candidate of Economic Sciences,

*Senior Lecturer at the Department of Entrepreneurship, Trade and Logistics
Lviv University of Trade and Economics*

ГРАНТОВІ ІНСТРУМЕНТИ ДЛЯ РОЗВИТКУ ЖІНОЧОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Анотація. У статті розглянуто грантові інструменти міжнародних та національних фондів та програм в Україні для розвитку жіночого підприємництва. Окреслено основні можливості грантової підтримки програм USAID «Конкурентоспроможна економіка України», «єРобота», TalentA-2023, Українського жіночого фонду, Prix de la Femme d’Affaire, Естонської ради у справах біженців, ГО «Платформа розвитку «СМР». Продемонстровано, що грантова допомога для жіночого бізнесу можлива як у грошовій, так і в натуральній формі, як від міжнародних, так і від національних фондів, як від уряду, так і від громадських організацій, як пряма, так і опосередкована. Розглянуто перспективи залучення фінансової та нефінансової підтримки для зміцнення жіночого бізнесу, оновлення матеріально-технічної бази, а саме: придбання меблів, обладнання та транспортних засобів для комерційного використання, ліцензійного програмного забезпечення, сировини, матеріалів, товарів та послуг; оплату послуг із маркетингу та реклами, оренди нежитлових приміщень та обладнання. Продемонстровано специфіку та пріоритети грантодавців у процесах підтримки жіночого бізнесу грантовими ресурсами. Розглянуто грантові можливості: для відкриття нового бізнесу в межах вже існуючого, масштабування проектів, вихід на інші ринки, в тому числі експорт, розширення асортименту продукції/послуг, впровадження інноваційних рішень у бізнес-діяльність, оптимізація, адаптація, покращення бізнес-процесів тощо. Визначено основні перепони та бар’єри, з якими стикаються жінки, потенційні грантоотримувачки. Проаналізовано причини млявого процесу використання жінками грантових ресурсів. Зокрема: відсутність у представниць жіночого бізнесу розуміння, хто, на що та як може отримати грант, низький рівень компетенцій у жінок-підприємниць, який необхідний для формування конкурентоспроможної грантової пропозиції, не відповідність пропонованої діяльності критеріям прийнятності та той факт, що значна кількість жінок веде бізнес-діяльність поза межами правового поля. Наголошено на основних можливостях розвитку жіночого бізнесу в Україні завдяки активному залученню грантових інструментів міжнародних та національних програм та фондів.

Ключові слова: гранти для бізнесу, грантова підтримка, гранти для жінок, гранти для жіночого підприємництва, гранти для жіночого бізнесу, підтримка бізнесу.

Вступ та постановка проблеми. В умовах війни бізнес України зазнав неабияких збитків. Постраждали всі галузі сфери. Жіноче підприємництво як одне з найвразливіших відчувало турбулентність та втрати, що не могло не відобразитися на його конкурентоспроможності. З метою утримання економіки України міжнародні партнери та національні програми надають грантову безповоротну підтримку для зміцнення жіночого бізнесу в умовах війни. Найактивніше допомагають програми USAID «Конкурентоспроможна економіка України», «єРобота», Естонська рада у справах біженців, ГО «Платформа розвитку «СМР», Corteva Agriscience TalentA-2023 та інші [2; 3; 7; 8; 11; 12; 15]. Проте гранти не є популярними інструментами розвитку жіночого бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями українського підприємництва займалися Сайкевич М.І., Куцмус Н.М., Скиба Т.В., Олійник Н.Ю., Лавриненко Н., Пачковський Ю.Ф. Аспекти розвитку бізнесу під час війни досліджували Стахів О., Бринюк К.В., Денисенко Т. Прогнозували перспективи розвитку підприємницької діяльності в післявоєнний період Краус К.М., Ігнатюк А.І., Краус Н.М.

Сайкевич М.І. зазначає: «Динаміка чисельності жінок-підприємців на сільських територіях може вийти на позитивну траєкторію зростання, якщо основний параметр динамічної моделі g перевищить значення 1, для чого необхідно забезпечити стимулювання підприємницьких ініціатив серед жінок та сприяти їх реалізації» [13]. Олійник Н.Ю. наголошує: у сучасних українських реаліях особливо актуальним є сприяти розвитку жіночого підприємництва, адже підприємництво пробуджує в жінок ініціативу до ділової активності та економічної діяльності, без очікувань на опіку держави, що позбавляє їх утриманської психології та сприяє становленню середнього класу. Адже жінки в Україні складають більше половини населення і допомога їм у реалізації підприємницької активності та зростанні їх бізнесу сприятиме становленню більш конкурентоспроможної економіки та слугуватиме важливим чинником більшої залученості жінок до суспільно-політичних справ [10]. Денисенко Т. зазначала, що незважаючи на складну економічну ситуацію, воєнні дії, підприємництво, особливо мале підприємництво, в Україні розвивається, створюються нові робочі місця, сплачуються податки, що дає можливість наповнення місцевих бюджетів та економічного розвитку громад [4]. Краус К.М., Ігнатюк А.І., Краус Н.М. акцентують: у післявоєнний період варто прискорити розвиток ветеранського, жіночого, молодіжного та соціального підприємництва в різних секторах національної економіки [9].

Враховуючи інформацію у наукових працях, варто зазначити, що практично відсутні дослідження конкретних аспектів грантового фінансування жіночого підприємництва. Залишаються поза увагою дослідників пріоритети грантодавців, які цільово підтримують жіночий бізнес в Україні під час війни.

Мета статті. Цілями дослідження є аналіз грантових інструментів для жіночого підприємництва в Україні під час війни, виявлення специфіки та пріоритетів грантового

фінансування та перспектив розвитку жіночого бізнесу, а також окреслення основних бар'єрів у залученні грантових ресурсів жінками-підприємцями.

Результати дослідження. В Україні в останні роки реалізовано чимало проектів, спрямованих на створення сприятливого для всіх бізнес-середовища. Особлива увага приділена жіночому підприємництву, адже утвердження гендерної рівності – це запорука зміцнення громадянського суспільства. А підтримка жіночого бізнесу в умовах війни – це також внесок у зміцнення конкурентоспроможності економіки України. Саме тому міжнародні партнери та національні програми простягають «руку допомоги» українським жінкам у вигляді грантових ресурсів. Розглянемо ряд основних.

Естонська рада у справах біженців у співпраці з **Garage48** запровадили програму для жінок в Україні, в межах якої підприємці отримують підтримку до 150 000 грн разом із наставництвом протягом шести місяців. Ця програма розширення можливостей жіночого підприємництва відкрита для жінок, які втратили кошти для забезпечення доходів своїх сімей через війну. Пропозиція призначена для жінок із Запорізької, Дніпропетровської, Полтавської, Чернігівської, Сумської, Київської (крім м. Києва), Кіровоградської та Черкаської областей. Найуспішніші учасники та команди підприємницьких програм отримують підтримку у вигляді грантів у натуральній формі. Гранти видаються у вигляді обладнання та інструментів, необхідних для початку або розвитку свого бізнесу. Гранти на підприємництво йдуть пліч-о-пліч із програмою наставництва тривалістю 6 місяців із індивідуальним наставництвом та семінарами, що підтримують подальший розвиток бізнесу. Загалом 40 успішних бізнесів-учасників отримують гранти на підприємництво [11].

Prix de la Femme d’Affaires нагороджує жінок-підприємців. Ця премія створена у 2019 році за ініціативи Комітету ділових жінок ССIFU та спрямована на сприяння розвитку жіночого підприємництва в Україні. У 2023 році конкурс має на меті винагородити жінок-підприємців, які продовжують працювати, незважаючи на війну, оскільки їм як ніколи потрібна підтримка для розвитку свого потенціалу, а також заохотити їх не боятися розпочинати власну справу. Цей конкурс відкритий, без вікових обмежень, для всіх жінок, незалежно від сфери їхньої діяльності та для зайняття підприємницькою діяльністю у военний час. Переможниця конкурсу отримає премію 100 000 грн на розвиток власної справи.

Щоб взяти участь, необхідно подати заявку та прикріпити коротке відео про проект, презентацію своєї підприємницької діяльності та офіційний реєстраційний документ. Після завершення конкурсу переможниця отримає премію на церемонії у присутності партнерів, 100 000 гривень, п'ятиденну подорож у Париж (авіабілет та розміщення на 1 особу), супровід проекту компаніями-партнерами протягом 1 року, безплатне членство в ССIFU упродовж 1 року [12].

Громадська організація «Платформа розвитку «СМР» надає міні-гранти для жінок-підприємців, що зареєстровані як фізична особа-підприємець та є ВПО з Луганської або з Донецької областей для підтримки у відновленні або зміцненні їх бізнесу.

ГО «Платформа розвитку «СМР» дає жінкам-підприємцям можливість налагодити свій бізнес у новостворених умовах, які виникли у результаті повномасштабного вторгнення, а також сприяти більш сталому розвитку і зміцненню жіночого бізнесу. Гранти становитимуть від 20 000 до 100 000 гривень на один бізнес-

проект. Співфінансування не вимагається. ГО «Платформа розвитку «СМР» надаватиме пріоритет проектам, ідеї яких зрозумілі і чітко розраховуються, а також при наявності необхідного обладнання і матеріалів, тим, які набувають сталості. Пропозиції оцінюватимуться за критеріями: відповідність заявника конкурсним вимогам, оцінка бізнес-плану на предмет наявності аналізу ринку, маркетингового та фінансового планів, а також реалістичних кроків реалізації, наявність переліку необхідного обладнання і матеріалів із зазначеною маркою та ціною [1; 14].

Програма USAID «Конкурентоспроможна економіка України», яка реалізується компанією «Кімонікс Інтернешнл Інк.», приймає грантові заявки від українських малих та середніх сімейних і жіночих підприємств (МСП), які хочуть відновити свою діяльність, розширити свій бізнес та/або розвинути нові напрямки бізнесу. Метою програми є підтримка українських малих та середніх сімейних і жіночих підприємств – виробників товарів і надавачів послуг. Грантова підтримка надаватиметься на релокацію бізнесу, відкриття нового напрямку бізнесу, масштабування бізнесу на території України, вихід на міжнародні ринки. Результатом грантової діяльності має стати створення та збереження робочих місць, залучення інвестицій, нових клієнтів, збільшення продажів на внутрішньому ринку та/або іноземних ринках.

Програма KEY визначила такі пріоритетні завдання:

1. Підтримка економічної спроможності жіночих та сімейних МСП.
2. Підвищення операційної та виробничої ефективності жіночих та сімейних МСП.
3. Заохочення зростання та розширення жіночих та сімейних МСП, включно з експансією на зовнішні (міжнародні) ринки.
4. Розширення інтеграції в ринок праці і підприємництва жінок.

Програма USAID KEY очікує надати близько 1 500 000 доларів США шляхом присудження орієнтовно до 100 грантів, сума яких орієнтовно становитиме від 10 000 доларів США до 35 000 доларів США, залежно від обсягу діяльності та остаточних домовленостей із програмою USAID KEY. Програма KEY надаватиме пріоритет проектам, у яких ресурси USAID поєднуються з внесками грантоотримувачів, де внесок складає щонайменше 25% від загального бюджету [1; 2].

Український Жіночий Фонд (УЖФ) у відповідь на критичну ситуацію, викликану військовими діями Російської Федерації проти України, оголошує конкурс грантів швидкого реагування в межах проекту «Голос жінок і лідерство – Україна». Конкурс спрямований на посилення спроможності жіночих/феміністичних організацій реагувати на нагальні проблеми та виклики, з якими стикаються жінки та дівчата, з акцентом на потреби вразливих груп жінок і дівчат. Фонд запрошує подаватися до участі у конкурсі офіційно зареєстровані жіночі громадські організації з усіх регіонів України, які мають досвід роботи не менше двох років та спрямованість (відповідно до статуту) на захист прав жінок та/або просування гендерної рівності, а також не пов'язані з державними установами та політичними партіями. УЖФ визначає жіночими ті організації, метою яких (відповідно до статуту) є захист прав жінок та/або просування гендерної рівності. Професійні асоціації жінок не вважаються жіночими організаціями, якщо вони не доведуть, що дотримуються феміністичних принципів та, окрім надання послуг жінкам, розширюють їх права. Сума гранту – до 10 000 канадських доларів (за курсом НБУ) [7].

Corteva Agriscience, міжнародна сільськогосподарська науково-дослідницька компанія, оголосила про проведення освітньо-грантової програми для жінок-фермерок **TalentA-2023**. Мета – забезпечити зміцнення та розвиток жіночого фермерства в умовах повномасштабної війни, яку Росія розв'язала проти України. Програма дозволить учасницям отримати доступ до інформації, яка б допомогла їм забезпечити життєздатність власного бізнесу в умовах війни відповідно до практик сталого розвитку, а також надасть їм можливість виграти гранти на загальну суму понад 1 мільйон гривень для зростання власного бізнесу та соціальної підтримки своїх громад. До участі у програмі TalentA-2023 допускаються жінки, які відповідають таким критеріям участі:

- постійно працює в, і/або є власницею/співвласницею сільськогосподарського виробництва (незалежно від форми власності), яке офіційно зареєстроване й здійснює діяльність в агросекторі не менше одного року;
- жінка або сільськогосподарське виробництво, на якому вона працює, є власницею або співвласницею, зареєстровані у населеному пункті України з чисельністю населення не більше 10 000 осіб;
- вчасно зареєструвалася для участі в Програмі, заповнивши анкету-заявку на офіційному ресурсі Програми;
- на момент заповнення анкети-заявки має 18 років;
- відносно неї не розглядаються справи про адміністративні правопорушення;
- не є підозрюваною та/або обвинуваченою у вчиненні кримінального правопорушення;
- не має судимості за вчинення умисного злочину, якщо ця судимість не погашена і не знята у встановленому законом порядку;
- не працює в групі компаній Corteva Agriscience або юридичних особах, що співпрацюють із Corteva Agriscience для надання послуг;
- ознайомилася із Правилами Програми, прийняла їх умови та зобов'язалася їх виконувати.

Максимальний розмір одного гранту складає 220 000 грн. При цьому Засновник Програми планує підтримати проекти щонайменше 5-ти Учасниць [15].

Програма «сРобота» започаткувала гранти для ветеранок та дружин учасників бойових дій. Грантова програма створена для учасників бойових дій, осіб із інвалідністю внаслідок війни, а також їхніх дружин або чоловіків.

Грант може отримати ФОП або фізична особа, яка планує відкрити власний бізнес. Кошти можна витратити на:

- меблі, обладнання та транспортні засоби для комерційного використання;
- ліцензійне програмне забезпечення (до 50% коштів);
- сировину, матеріали, товари та послуги, необхідні для реалізації бізнес-плану, а також на тварин або саджанці для створення ферм (до 70% коштів);
- послуги з маркетингу та реклами (до 10% коштів);
- оренду нежитлових приміщень (до 25% коштів);
- оренду обладнання (до 30% коштів);
- лізинг обладнання, крім власних транспортних засобів (до 50% коштів);
- придбання франшизи.

У разі отримання коштів грантоотримувач повинен:

- створити кількість робочих місць, що відповідає розміру гранту;
- провадити діяльність не менше 3 років;
- сплачувати податки.

Розмір гранту може становити:

- до 250 тис. грн – подати заяву можуть лише ветерани. Отримувач гранту повинен створити 1 робоче місце.

– до 500 тис. грн – подати заяву може чоловік або дружина ветерана. Програма покриває до 70% вартості проекту, а одержувач гранту має створити 2 робочі місця.

– до 1 млн грн – подати заяву може ветеран, що зареєстрований як ФОП від 3 років. Програма покриває 70% вартості проекту. Отримувач гранту має створити 4 робочі місця, два з яких повинні зайняти учасники бойових дій [1; 3; 14].

Попри те, що жінки стають підприємцями на 1% частіше, ніж чоловіки (статистика на 2021 рік за даними YouControl [16]), жінки в бізнесі не є активними користувачами грантових інструментів. За результатами опитування, проведеного Центром розвитку «ЧАС ЗМІН» серед представників жіночого підприємництва, з'ясовано, що лише 4% бізнес-women намагалися брати участь у грантових програмах: розробляли бізнес-плани, заявки, проекти. 86% опитаних зазначили, що поінформовані про грантову підтримку від міжнародних та національних донорів, але не знають, як ефективно скористатися нею, а 18% зізналися, що ніколи не чули про гранти. Розглянемо основні бар'єри в процесі залучення грантових ресурсів жіночого підприємництва (відповідно до опитування, проведеного Центром розвитку «ЧАС ЗМІН») [14]:

1. Відсутність у представників жіночого бізнесу розуміння, хто, на що та як може отримати грант. Причиною цього є брак інформації про грантові можливості, зокрема від грантодавців. Водночас варто зазначити, що міжнародні та національні грантодавці інформують про актуальні грантові програми на своїх веб-сайтах та платформах-агрегаторах, де розміщуються оголошення про відкриті грантові програми та конкурси. Інформацію про відкриті конкурси можна знайти у відкритому доступі на сайтах ряду NGO, таких як Центр розвитку «ЧАС ЗМІН» [14], «Громадський простір» [1] тощо. Але для більшості жінок-підприємниць інформація про гранти є, як вони самі зазначають, «далекою» та «незрозумілою». Ефективним інструментом, що здатен значно підвищити рівень розуміння представників бізнесу у темі грантових можливостей, є проведення широкої просвітницької та інформаційно-роз'яснювальної роботи представників влади, бізнес-асоціацій, медіа, експертного середовища.

2. Бізнес-діяльність у тіні. В нинішніх умовах значна кількість жінок веде бізнес-діяльність поза межами правового поля. Трапляються непоодинокі випадки заробітку жінок у сфері крафтового виробництва, торгівлі та послуг без формалізації в організаційно-правову форму, без сплати податків та офіційного працевлаштування працівників. Таке нелегальне підприємництво не має перспективи бути підтриманим грантодавцями. Ті жінки-підприємці, які хочуть використовувати грантові ресурси, але працюють неофіційно, позбавлені можливості отримати безповоротну грантову підтримку від фондів та програм, оскільки однією з найсуттєвіших умов отримання грантового фінансування є офіційна реєстрація суб'єкта господарювання та сплата податків. Єдиним ефективним механізмом подолання зазначеної проблеми є застосування державою стимуляційних механізмів, що сприятимуть виведенню жіночого підприємництва з тіні, створення сприятливих умов для ведення підприємницької діяльності та спонукання жінок-підприємниць до розвитку бізнес-проектів у правовому полі.

3. Низький рівень компетенцій у жінок-підприємниць, який необхідний для формування конкурентоспроможної грантової пропозиції. Залучення грантових інструментів вимагає майстерності щодо пошуку актуальних грантів за коректним алгоритмом, адаптації ідей/

потреби під пріоритети конкретного грантового конкурсу, розробки якісних грантових заявок, які б мали перспективу бути підтриманими фондами. Без відповідних компетенцій представниці жіночого бізнесу не мають шансів на грантове фінансування. Тому процес інформаційно-просвітницької діяльності повинен супроводжуватися реалізацією широкої освітньої діяльності практичного спрямування за участі представників фондів та грантових програм. До роз'яснювальної діяльності необхідно залучити жіночі бізнес-клуби та асоціації, адже такі суб'єкти об'єднують навколо себе активних, амбітних і перспективних жінок-підприємниць.

4. Не відповідність запропонованої діяльності критеріям прийнятності. Критерії прийнятності – це вимоги, виконання яких є обов'язковою умовою отримання гранту [6]. До прикладу, заявниця на грантовий конкурс планує отримати фінансування на будівництво комерційної нерухомості, а такий вид діяльності є недопустимим. Або в грантовій заявці жінка-підприємниця, яка представляє переробну галузь, просить профінансувати її витрати щодо придбання сировини, в той час, коли це заборонене грантодавцем. Натомість серед допустимих витрат є лише купівля обладнання, його налаштування та доставлення [5]. Щоб мати високі шанси на отримання грантової підтримки від донорів, представникам жіночого підприємництва необхідно більш ретельно вивчати конкурсну документацію. Дієвим методом мінімізації описаної проблеми є широка інформаційно-роз'яснювальна кампанія пред-

ставників фондів та грантових програм про умови участі у грантових конкурсах та перспективи отримання грантового фінансування на жіночі бізнес-проекти.

За умови подолання зазначених бар'єрів жіночий бізнес України має високі шанси на експонентний розвиток. Адже наявні грантові інструменти від міжнародних та національних грантодавців всіяко сприяють цьому процесу. Можна вказати на ряд потенційних перспектив для жіночого підприємництва в найближчому майбутньому: відкриття нового бізнесу в межах вже існуючого, масштабування проєктів, вихід на інші ринки, в тому числі експорт, розширення асортименту продукції/послуг, впровадження інноваційних рішень у бізнес-діяльність, оптимізація, адаптація, покращення бізнес-процесів тощо.

Висновки. Отже, аналіз грантових інструментів для жіночого підприємництва в Україні під час війни продемонстрував значні можливості для розвитку жіночого бізнесу в Україні. Виявлені специфіка та пріоритети грантодавців у процесах підтримки жіночого бізнесу грантовими ресурсами, а також окреслені основні бар'єри в залученні грантових ресурсів жінками-підприємницями. Прогноз продемонстрував широкі перспективи розвитку жіночого підприємництва як результат залучення грантових інструментів. Поза увагою залишилося коло конкретних аспектів щодо перспектив зміцнення економіки України завдяки розвитку жіночого підприємництва, профінансованого грантами. Ці аспекти стануть предметом наступних досліджень.

Список використаних джерел:

1. «Громадський простір». URL: <https://www.prostir.ua/> (дата звернення: 26.06.2023).
2. Від 10 000 до 35 000 дол США – гранти для малих та середніх жіночих та сімейних підприємств. URL: <http://www.chaszmin.com.ua/vid-10-000-do-35-000-dol-ssha-granty-dlya-malyh-ta-serednih-zhinochyh-ta-simejnyh-pidpryemstv/> (дата звернення: 28.06.2023).
3. Грант для ветеранів та членів їхніх сімей. URL: <https://diia.gov.ua/services/grant-dlya-veteraniv-ta-chleniv-yihnih-simej> (дата звернення: 29.06.2023).
4. Денисенко Т. Розвиток малого підприємництва в реаліях сьогодення. Сучасна освіта та наука: стан, проблеми, перспективи: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції. 20–21 березня 2023 року, м. Полтава, Україна. URL: <https://cutt.ly/hwo2SLy1> (дата звернення: 30.06.2023).
5. Грант на переробне підприємство. URL: <https://diia.gov.ua/services/grant-na-pererobne-pidpriemstvo> (дата звернення: 01.07.2023).
6. Кобеля-Звір М.Я. Про гранти для початківців. 100 запитань та відповідей. Практичний poradnik. Львів. 2023. 206 с.
7. Конкурс грантів швидкого реагування для жіночих/феміністичних організацій у межах Проєкту «Голос жінок і лідерство – Україна». URL: <https://uwf.org.ua/rapid-response-grant/?fbclid=IwAR2gYxU6qnwd-ZSJv0fYyJFe9JvGFMrpEF-hfgGbsUdIBT-fXX0OSbd5rEY> (дата звернення: 25.06.2023).
8. Конкурс міні-грантів на підтримку жінок-підприємниць – ВПО з Луганської і Донецької областей. URL: <https://gurt.org.ua/news/grants/80480/> (дата звернення: 26.06.2023).
9. Краус К.М., Ігнатюк А.І., Краус Н.М. Ветеранське підприємництво та бізнес в Україні: інституційна, фінансова та проєктна складова практичної реалізації. *European scientific journal of Economic and Financial innovation*. № 1(11) 2023. URL: <https://journal.eae.com.ua/index.php/journal/article/view/185/151> (дата звернення: 20.06.2023).
10. Олійник Н.Ю. Жіноче підприємництво в Україні: особливості та перспективи. *Фінансовий простір*. 2015. № 2. С. 390–396. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fin_pr_2015_2_49 (дата звернення: 26.06.2023).
11. Програма розширення можливостей жіночого підприємництва 2023. URL: <https://entrepreneur.pagulasabi.ee/ukraine/empowering-women-2023> (дата звернення: 26.06.2023).
12. Регламент премії бізнес-леді ССIFU 2023. URL: <https://www.ccifu.com.ua/fileadmin/cru-1675361071/ukraine/docs/REGLEMENT-prix-ukr2023.pdf> (дата звернення: 28.06.2023).
13. Сайкевич М.І., Скиба Т.В. Сільське жіноче підприємництво: реалії та перспективи. *Агросвіт*. 2014. № 2. С. 34–38. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit_2014_2_9 (дата звернення: 30.06.2023).
14. Центр розвитку «ЧАС ЗМІН». URL: <http://www.chaszmin.com.ua/> (дата звернення: 29.06.2023).
15. TalentA – інноваційна освітньо-грантова програма для розвитку та підтримки талановитих сільських жінок-фермерок і покращення продовольчої безпеки їхніх громад. URL: <https://www.corteva.com.ua/social-responsibility/TalentA/TalentA.html> (дата звернення: 25.06.2023).
16. Youcontrol. URL: <https://youcontrol.com.ua/> (дата звернення: 26.06.2023).

References:

1. «Hromads'kyj prostir» [«Public space»]. Available at: <https://www.prostir.ua/> (accessed June 26, 2023).
2. Vid 10 000 do 35 000 dol SShA – hranty dlia malykh ta serednih zhinochykh ta simejnykh pidpryemstv [From 10,000 to 35,000 US dollars – grants for small and medium-sized women's and family enterprises]. Available at: <http://www.chaszmin.com.ua/vid-10-000-do-35-000-dol-ssha-granty-dlya-malyh-ta-serednih-zhinochyh-ta-simejnyh-pidpryemstv/> (accessed June 28, 2023).

3. Hrant dla veteraniv ta chleniv ikhnikh simej [Grant for veterans and their family members]. Available at: <https://diia.gov.ua/services/grant-dlya-veteraniv-ta-chleniv-yihnih-simej> (accessed June 29, 2023).
4. Denysenko T. (March 20–21, 2023) Rozvytok maloho pidpriemnytstva v realiiakh sohodennia [Development of small entrepreneurship in today's realities]. Suchasna osvita ta nauka: stan, problemy, perspektyvy: materialy III Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Poltava, Ukraina. Available at: <https://cutt.ly/hwo2SLy1> (accessed June 30, 2023).
5. Hrant na pererobne pidpriemstvo [Grant for a processing enterprise]. Available at: <https://diia.gov.ua/services/grant-na-pererobne-pidpriemstvo> (accessed July 1, 2023).
6. Kobelia-Zvir M.Ya. (2023) Pro hranty dla pochatkivtsiv. 100 zapytan' ta vidpovidej. Praktychnyj poradnyk [About grants for beginners. 100 questions and answers. Practical advisor]. Lviv. 206 p.
7. Konkurs hrantiv shvydkoho reahuvannia dla zhinochykh/feministychnykh orhanizatsij u mezhakh Proiektu «Holos zhinok i liderstvo – Ukraina» [Competition for quick response grants for women's/feminist organizations within the framework of the «Women's Voice and Leadership – Ukraine» Project.]. Available at: <https://uwf.org.ua/rapid-response-grant/?fbclid=IwAR2gYx-U6qnwd-ZSJv0fYyjFe9JvGFMrpEF-hfgGbsUdIBT-fXX0OSbd5rEY> (accessed June 25, 2023).
8. Konkurs mini-hrantiv na pidtrymku zhinok-pidpriemnyts' – VPO z Luhans'koi i Donets'koi oblastej [Competition of mini-grants to support women entrepreneurs - IDPs from Luhansk and Donetsk regions]. Available at: <https://gurt.org.ua/news/grants/80480/> (accessed June 26, 2023).
9. Kraus K.M. Ihnatiuk A.I. and Kraus N.M. (2023) Veterans'ke pidpriemnytstvo ta biznes v Ukraini: instyutsijna, finansova ta proektna skladova praktychnoi realizatsii [Veteran entrepreneurship and business in Ukraine: institutional, financial and project components of practical implementation]. *European scientific journal of Economic and Financial innovation*, no. 1(11) 2023. Available at: <https://journal.eae.com.ua/index.php/journal/article/view/185/151> (accessed June 20, 2023).
10. Olijnyk N.Yu. (2015) Zhinoche pidpriemnytstvo v Ukraini: osoblyvosti ta perspektyvy [Women's entrepreneurship in Ukraine: features and prospects]. *Finansovij prostir*, no. 2, p. 390–396. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fin_pr_2015_2_49 (accessed June 26, 2023).
11. Prohrama rozshyrennia mozhyvostej zhinochoho pidpriemnytstva 2023. Estons'ka rada u spravakh bizhentsiv [Women's Entrepreneurship Empowerment Program 2023. Estonian Refugee Council]. Available at: <https://entrepreneur.pagulasabi.ee/uk/ukraine/empowering-women-2023> (accessed June 26, 2023).
12. Rehlament premii biznes-ledi CCIFU 2023 [CCIFU 2023 Businesswoman Award Regulations]. Available at: <https://www.ccifu.com.ua/fileadmin/cru-1675361071/ukraine/docs/REGLEMENT-prix-ukr2023.pdf> (accessed 28 June 2023).
13. Saikevych M.I., Skyba T.V. (2014) Silske zhinoche pidpriemnytstvo: realii ta perspektyvy [Rural Women's Enterprise: Realities and Prospects]. *Ahrosvit*, no. 2, p. 34–38. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit_2014_2_9 (accessed 30 June 2023).
14. Tsentri rozvytku «ChAS ZMIN» [«TIME OF CHANGES» development center]. Available at: <http://www.chaszmin.com.ua/> (accessed June 29, 2023).
15. TalentA – innovatsijna osvita o-hrantova prohrama dla rozvytku ta pidtrymky talanovytykh sil'skykh zhinok-fermerok i pokraschennia prodovol'choi bezpeky ikhnikh hromad [TalentA is an innovative educational and grant program to develop and support talented rural women farmers and improve the food security of their communities]. Available at: <https://www.corteva.com.ua/social-responsibility/TalentA/TalentA.html> (accessed June 25, 2023).
16. Youcontrol. Available at: <https://youcontrol.com.ua/> (accessed June 26, 2023).

GRANT INSTRUMENT FOR THE DEVELOPMENT OF WOMEN'S ENTREPRENEURSHIP

Summary. The article examines the grant tools of international and national funds and programs in Ukraine for the development of women's entrepreneurship. The main possibilities of grant support of USAID programs "Competitive Economy of Ukraine", "eRobota", TalentA-2023, Ukrainian Women's Fund, Prix de la Femme d'Affaire, Estonian Council for Refugees, NGO "Development Platform "SMR" are outlined. It has been demonstrated that grant assistance for women's business is possible both in cash and in kind, both from international and national funds, from the government and from public organizations, both direct and indirect. Prospects for attracting financial and non-financial support for strengthening women's business, updating the material and technical base were considered, namely: purchase of furniture, equipment and vehicles for commercial use, licensed software, raw materials, materials, goods and services; payment for marketing and advertising services, rental of non-residential premises and equipment. The specificity and priorities of grant-givers in the processes of supporting women's business with grant resources are demonstrated. Grant opportunities were considered for: opening a new business within the framework of an existing one, scaling projects, entering other markets, including exports, expanding the range of products/services, implementing innovative solutions in business activities, optimization, adaptation, improvement of business processes, etc. The main obstacles and barriers faced by women, potential grant recipients, have been identified. The reasons for the sluggish process of women's use of grant resources are analyzed. In particular: the lack of understanding among female business representatives, who can receive a grant for what and how, the low level of competences of female entrepreneurs, which is necessary for the formation of a competitive grant proposal, the non-compliance of the proposed activity with the eligibility criteria, and the fact that a significant number of women lead business activities outside the legal field. The main opportunities for the development of women's business in Ukraine due to the active involvement of grant instruments of international and national programs and funds are emphasized.

Key words: grants for business, grant support, grants for women, grants for women's entrepreneurship, grants for women's business, business support.

Король М. М.

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри міжнародних економічних відносин
Ужгородського національного університету*

Лапа І. В.

*аспірант кафедри міжнародних економічних відносин
Ужгородського національного університету*

Фізеші Й. Й.

*бакалавр
Ужгородського національного університету*

Korol Maryna

*Doctor of Economics, Professor,
Professor of International Economic Relations Department
Uzhhorod National University*

Lapa Ihor

*Postgraduate Student of International Economic Relations Department
Uzhhorod National University*

Fizeshi Yosyp

*Student
Uzhhorod National University*

АНАЛІЗ ТРАНСФОРМАЦІЇ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ З ВИКОРИСТАННЯМ СИСТЕМИ ДИСТАНЦІЙНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ

Анотація. У статті розкрито суть банківських послуг з використанням дистанційного банківського обслуговування: Home-banking, Tele-banking, PC-banking, Інтернет-банкінг, Мобільний банкінг. Констатовано, що вперше послуги з використанням дистанційного обслуговування з'явилися у Сполучених Штатах Америки. Проаналізовано послуги дистанційного банкінгу в Європі. Здійснено оцінку обсягу безготівкових операцій у світі. Проаналізовано, як змінилося користування послугами до та під час кризи COVID-19. Надано детальний аналіз історії введення банківських послуг з використанням системи дистанційного обслуговування в Китаї. Зроблено висновок, що для того, щоб бути конкурентним на ринку надання банківських послуг, банківським установам необхідно слідкувати за розвитком сучасних інформаційних і телекомунікаційних технологій намагатися впроваджувати їх та постійно вдосконалювати обслуговування клієнтів.

Ключові слова: банківські послуги, дистанційне обслуговування, електронні транзакції, дистанційний банкінг, Інтернет-банкінг.

Вступ та постановка проблеми. Банківські послуги в процесі формування та розвитку пройшли довгий шлях від найпростіших операцій до складного комплексу ринкових послуг, що задовольняють різноманітні потреби клієнтів.

Серед найважливіших факторів, що спричинили трансформацію традиційних банківських послуг: прискорення глобалізації світових економічних відносин, інноваційний стрибок у галузі інформаційних та телекомунікаційних технологій, проникнення іноземних банків на фінансові ринки багатьох країн, посилення конкуренції між банками, інтегровані інноваційні рішення у сфері обслуговування споживачів тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізом трансформації банківських послуг займалися такі вітчизняні та закордонні дослідники, як Чумак Н.В. [1], Сербина О.Г. [2], Такханадзе Н. [3], Валчев М. [4], Алі З. [8].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не зважаючи на значну кількість проведених досліджень закордонних науковців стосовно даної теми, кількість досліджень вітчизняних вчених залишається малою. Тому доцільним є подальше дослідження використання систем дистанційного обслуговування.

Метою статті є вивчення процесу трансформації банківських послуг та дослідження історії використання дис-

танційних систем обслуговування, їхніх різновидів та особливостей функціонування.

Результати дослідження. Сьогодні можна стверджувати про існування таких банківських послуг з використанням дистанційного банківського обслуговування [1, с. 2–4]:

1) Home-banking, яка дозволяє клієнтові отримувати фінансову інформацію, а також здійснювати різні банківські операції із передачею інформації телефонними каналами, двосторонньою системою кабельного телевізійного зв'язку тощо. Дана система була розроблена і впроваджена вперше американськими банківськими установами в 1981 р. У європейських країнах вона була введена трохи пізніше в 1983 р (Франція, Англія);

2) Tele-banking, за допомогою якого клієнт може здійснювати практично всі повсякденні фінансові операції без відвідування банку за допомогою телефону. Дана телефонна система (по суті, оплата рахунків телефоном) вперше була запроваджена комерційними банками США;

3) PC-banking, або «Клієнт – Банк», за допомогою якого клієнт може керувати рахунками в банку та отримувати поточну інформацію про рух коштів, можливість обміну документами з використанням персонального комп'ютера і модему (1990 р.);

4) Інтернет-банкінг, який надає клієнтам послуги мережевого банкінгу, що повною мірою зорієнтований на використання комунікаційних та сервісних можливостей Internet. В 1994 р. Стенфордський Федеральний кредитний союз вперше почав надавати банківські послуги фінансовим організаціям через дану систему;

5) Мобільний банкінг (також відомий як M-Banking, mbanking, SMS-банкінг), що є фактично симбіозом телефону і комп'ютера та найчастіше використовується як мобільний пристрій доступу для проведення банківських операцій.

Ранні мобільні банківські послуги надавались за допомогою SMS. З появою перших примітивних смартфонів з WAP-підтримкою, яка дозволяє використовувати мобільний інтернет в кінці 1990-х років, перші європейські банки почали пропонувати мобільний банкінг на цій платформі для своїх клієнтів. Мобільний банкінг до 2010 р. найбільш часто здійснювався через SMS або мобільний інтернет.

Саме в провідних країнах світу швидше розвивається система дистанційного обслуговування за рахунок таких тенденцій:

- нормативно-правове забезпечення розвивається прямо пропорційно цифровізації банківської системи;
- наявна фінансова грамотність населення;
- економіка даних країн розвивається більш-менш стабільно, оскільки в умовах кризи діяльність і, зокрема, інвестиції банків починають бути направлені на подолання кризових наслідків, а не в інноваційні продукти.

Можна відмітити, що вперше послуги з використанням дистанційного обслуговування з'явилися у Сполучених Штатах Америки. Банківська система цієї держави є однією з перших і на сьогодні вона є найбільшою і найнадійнішою у світі. Ще однією причиною розвитку Інтернет-банкінгу в Америці є обмеження на відкриття банківських відділень, яке існувало до середини 90-х років. Також США є провідною країною світу, що сприяє розвитку усіх напрямків інформаційних технологій. Так, у 1995 р. вони відкрили перший банк, що надає послуги через Інтернет – Security First Network Bank. В даний час майже 90% американських банків надають віддалені послуги. Вони пропонують різноманітний спектр послуг (обмін валюти, обробка позик, відкриття депозитів, страхування депозитів, контроль за переказами коштів, участь у біржовій торгівлі). Головною особливістю систем дистанційного банківського обслуговування США є те, що клієнт отримує більшість цих послуг безкоштовно, і лише за деякі з них банк стягує невелику комісію [2].

Послуги дистанційного банкінгу стали також популярними в Європі з 1980 р. Більшість операцій та сама система дистанційного банкінгу були схожі на американську модель, але є деякі нововведення. Дана система дозволяє клієнтам оплачувати комунальні послуги та інші обов'язкові послуги та планувати фінансові витрати.

З метою зменшення витрат та збільшення швидкості послуг основними тенденціями європейського розвитку послуг віддаленого банкінгу є використання багатоканальних послуг для фізичних осіб, переведення систем віддаленого обслуговування клієнтів на аутсорсинг, створення спільних систем віддаленого обслуговування, поліпшення якості послуг, їх безпеки та збільшення кількості доступних послуг [3, с. 109].

Однак, у 2020 р. в середньому лише 58% клієнтів у Європі користувалися послугами онлайн-банкінгу відповідно до звіту німецької компанії Statista (яка спеціалізується на ринкових та споживчих даних) про від-

соток користувачів цифрового банкінгу за країнами в ЄС в 2020 р.

Ще однією популярною послугою є можливість безконтактних платежів за допомогою банківської картки чи телефона в банкоматах й POS-терміналах [4].

Відповідно до звіту про світові платежі 2019 р., обсяг операцій з безготівковими платежами швидко зростає, особливо на ринках, що розвиваються в Азії (на 32%) та в країнах EMEA: Центральна Європа, Близький Схід та Африка (зростання на 19%) [5].

COVID-19 спонукав клієнтів і компанії впроваджувати цифрові технології у своє повсякденне життя та збільшив впровадження безготівкових методів оплати. Прогнозується, що обсяг миттєвих платежів і операцій з електронними грошима в загальних безготівкових операціях зросте з 17% у 2021 році до 28% у 2026 році (рис. 1).

Необхідно також відмітити, на станом на сьогодні більшість банківських послуг були передані на аутсорсинг нефінансовим установам, які мають переваги в технологіях та спеціальних бізнес-моделях. Таким чином утворився ринок Fintech, який став справжньою загрозою для банківської діяльності.

Сьогодні Пекін являється глобальним лідером фінтех-індустрії, інноваційною та економічною столицею Китаю, та найбільшим повітряно-транспортним хабом. Він посідає перше місце за кількістю провідних фінтех-компаній, серед яких JD Finance, Du Xiaoman Financial та Qudian. Також в нього розвинена найкраща фінтех-екосистема, а кількість фінтех-юзерів становить 49,8%.

Згідно з опитуванням 1500 осіб працездатного віку, які проживають у Швейцарії, проведеним провідною організацією Deloitte Touche Tohmatsu Limited на початку 2020 р. користування послугами до та під час кризи COVID-19 змінилось (рис. 2).

Під час кризи широко використовувались усі онлайн-сервіси. Обсяг готівкових платежів зменшився, хоча загальна кількість готівки в обігу фактично зросла в березні 2020 р. Причиною є те, що на фоні зростаючої невизначеності споживачі зберігають більші резерви готівки, ніж зазвичай (що не рідкість під час кризи).

Найбільший приріст відбувся в Інтернет-заявках на споживчі позики, причому 16% звернулись до інтернету вперше. Споживчі позики менш складні, ніж іпотечні, і розмір середньої позики нижчий: обидва фактори роблять ці позики придатними для цифрової обробки. Багато користувачів, які вперше користуються послугами, також подають заявки на іпотечний кредит, які хоча б частково можуть бути оброблені в Інтернеті, та отримують поради щодо банківських продуктів. Найменший відсоток зростання під час кризи спостерігався в операціях з цінними паперами в Інтернеті.

Також можна відмітити, що в останні роки серед рейтингу найбільших банків світу перші чотири місця займає китайська «велика четвірка» – Промислово-комерційний банк Китаю, Китайський будівельний банк, Аграрний банк Китаю та Банк Китаю з вартістю активів у розмірі 14,821 трлн. дол. США (2020 р.), що на 7,52% більше порівняно з рейтингом попереднього року [8].

Історія введення банківських послуг з використанням систем дистанційного обслуговування в Китаї починається лиш в 1997 р., коли було запроваджено China Merchant bank у формі системи оплати через Інтернет. Потім Інтернет-банківські послуги з елементарними функціональними можливостями, такими як електронний платіж за рахунками та управління фондами, поступово стали доступними для роздрібних та корпоративних клієнтів у період з 1999 по 2001 рік [9, с. 2–3].

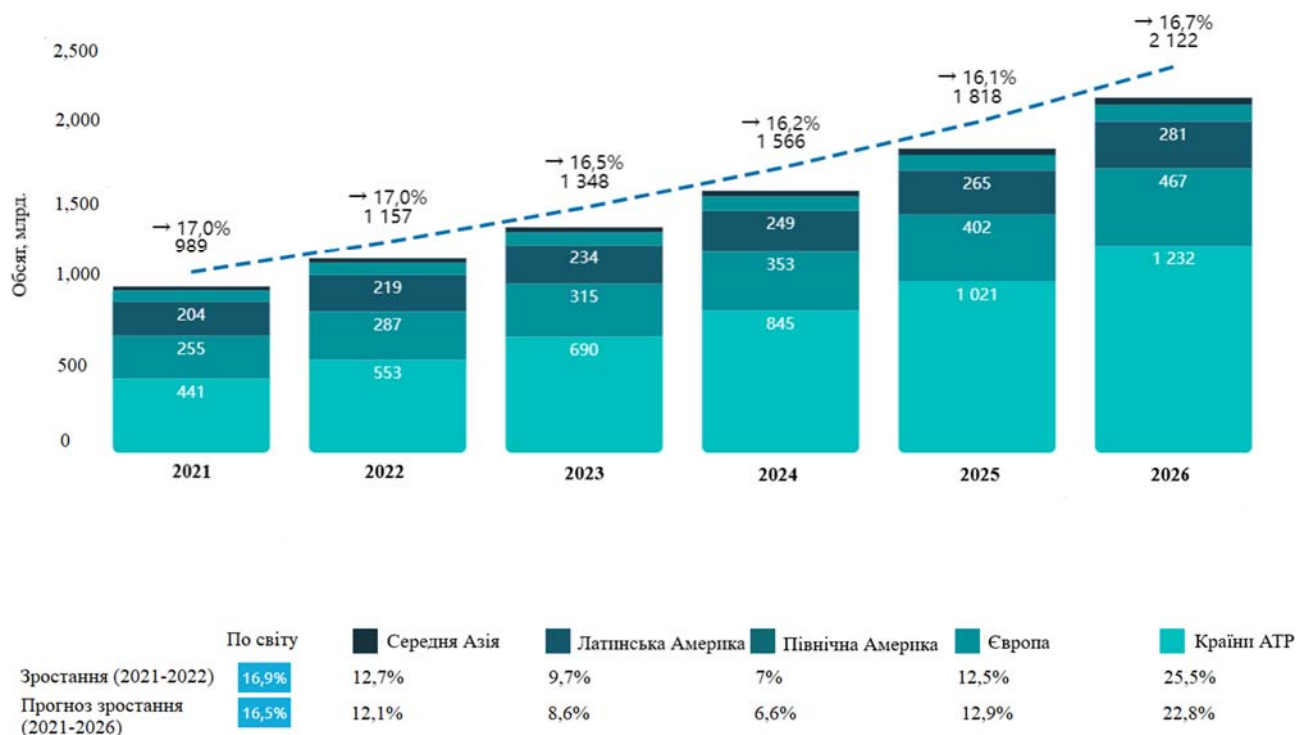

Рис. 1. Обсяг безготівкових операцій у світі, 2016–2026 рр., у млрд, %

Джерело: [6]

Рис. 2. Користування послугами до та під час кризи COVID-19

Джерело: [7]

До 2002 р. чотири великі державні банки і більшість комерційних банків вже розпочали надавати послуги Інтернет-банкінгу. Коли система банківської мережі була створена, вона вже була відносно повною. Як результат, операції з класифікації та позиціонування на ринку були

більш впорядкованими та зручнішими для китайського суспільства.

Як результат, згідно з опитуванням користувачів банківської сфери, зробленим міжнародною азіатською компанією Rakuten Insight Global Inc. в 2020 р., 97% усіх

респондентів надають перевагу у здійсненні платіжної операції методами цифрових платежів.

Очікується, що загальна вартість транзакцій у сегменті цифрових платежів в Китаї досягне 3639,00 мільярдів доларів США у 2023 році, загальна вартість угод продемонструватиме річний темп зростання (CAGR 2023-2027) на 7,77%, що призведе до прогнозованої загальної суми 4908,00 мільярдів доларів США до 2027 року. Найбільшим сегментом ринку є цифрова комерція з прогнозованою загальною вартістю транзакцій у 1981,00 мільярда доларів США у 2023 році (рис. 3.).

З точки зору глобального порівняння як видно з рисунку, найвища сукупна вартість транзакцій досягнута в Китаї (3639,00 мільярдів доларів США у 2023 році).

Можна відзначити, що Інтернет-транзакції переважають в Китаї, однак мобільна галузь починає набувати все більшої і більшої популярності.

Оскільки Інтернет та онлайн-сервіси ставали дедалі більш поширеними, більшість традиційних банків Китаю відчували статус-кво та почали створювати платформи під назвою Мобільний банкінг, які пропонували різноманітні традиційні послуги в своїх додатках. Будучи одним із розповсюджених послуг у Китаї в ці роки, він синтезує сучасну тенденцію мобільного зв'язку з цифровізацією грошей.

В умовах жорсткої конкуренції на китайському ринку мобільних платежів ключовими гравцями є China UnionPay, банки та інші фінансові установи, сторонні платіжні компанії, оператори та постачальники мобільних телефонів. За умови посилення національного контролю квота сторонніх платіжних ліцензій у Китаї поступово зменшується. На кінець 2019 року в Китаї 237 підприємств отримали платіжні ліцензії, а 34 ліцензії було анульовано.

Мобільні платежі в Китаї є орієнтованими на QR-код. Це є головна причина, чому Китай є лідером за використанням мобільних послуг та чому відбулось різке зростання мобільних платежів у 2018 р. QR-коди роблять їх надзвичайно швидкими та зручними. А в умовах пандемії вони є ще безпечнішими. В Китаї QR-код є всюди, навіть вуличні музиканти використовують їх для збирання грошей [11].

Відповідно до Плану розвитку FinTech (2019-2021), виданого Народним банком Китаю, платежі за QR-кодом були пов'язані з універсальним кодом до кінця 2021 року. Таким чином, платежі за QR-кодом спрямовуватимуться на сукупні платежі, розмір транзакції яких склав у 2018 році 5,5 трлн юанів, а до 2026 року, як очікується, досягне 58,1 трлн юанів. Дані мобільні служби безпосередньо дозволяють клієнтам здійснювати платежі, просто скануючи їх обличчя.

Можна також відмітити, що оплата за допомогою сканування обличчя є досить популярною серед молоді. На кінець 2019 року було зафіксовано 110 мільйонів оплат скануванням обличчя в супермаркетах, міні-магазинах, торгових центрах тощо.

Кількість активних користувачів за місяць провідних платіжних додатків у Китаї станом на грудень 2022 року (млн.) зображено на рис. 4.

Аналізуючі дані рисунку 4 видно, що у грудні 2022 року Alipay, запущена Alibaba Group, була провідною платіжною програмою в Китаї з приблизно 680,6 мільйонами активних користувачів щомісяця. З великим відривом слідують Sunshine Life від China Everbright Bank і UnionPay.

Користування програмами даних банків зросло найбільше на 8,74 млн та 6,27 млн активних користувачів в більшості через пандемію. У відповідь на спалах COVID-19 Комісія з регулювання банківської справи та страхування Китаю закликала китайські банки вдосконалити свої онлайн-послуги.

Висновки. Запровадження банківських послуг з використанням системи дистанційного обслуговування почалось в 1980 рр. в США та країнах Європи, що стало, як безперечним плюсом, так і мінусом. Оскільки наразі більшість даних країн мають застату систему користування цифровізованими банківськими послугами, в той час, як країни Азії, Близького Сходу починають ставати лідерами у використанні Інтернет-банкінгу.

Поступово до найпопулярніших послуг з використанням системи дистанційного обслуговування почали відносити платежі електронної комерції, мобільні гаманці та безконтактні транзакції за допомогою банківських карток. Але в кожній країні є свої особливості. До при-

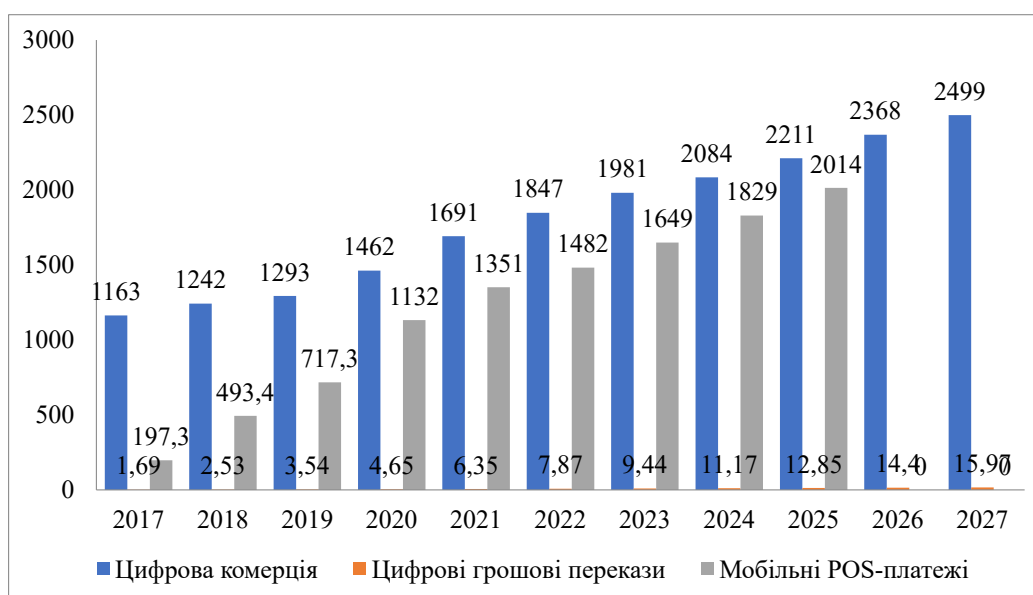

Рис. 3. Кількість користувачів електронних транзакцій в порівнянні з вартістю даних транзакцій протягом 2017–2022 рр. (прогноз до 2027 р.)

Джерело: [10]

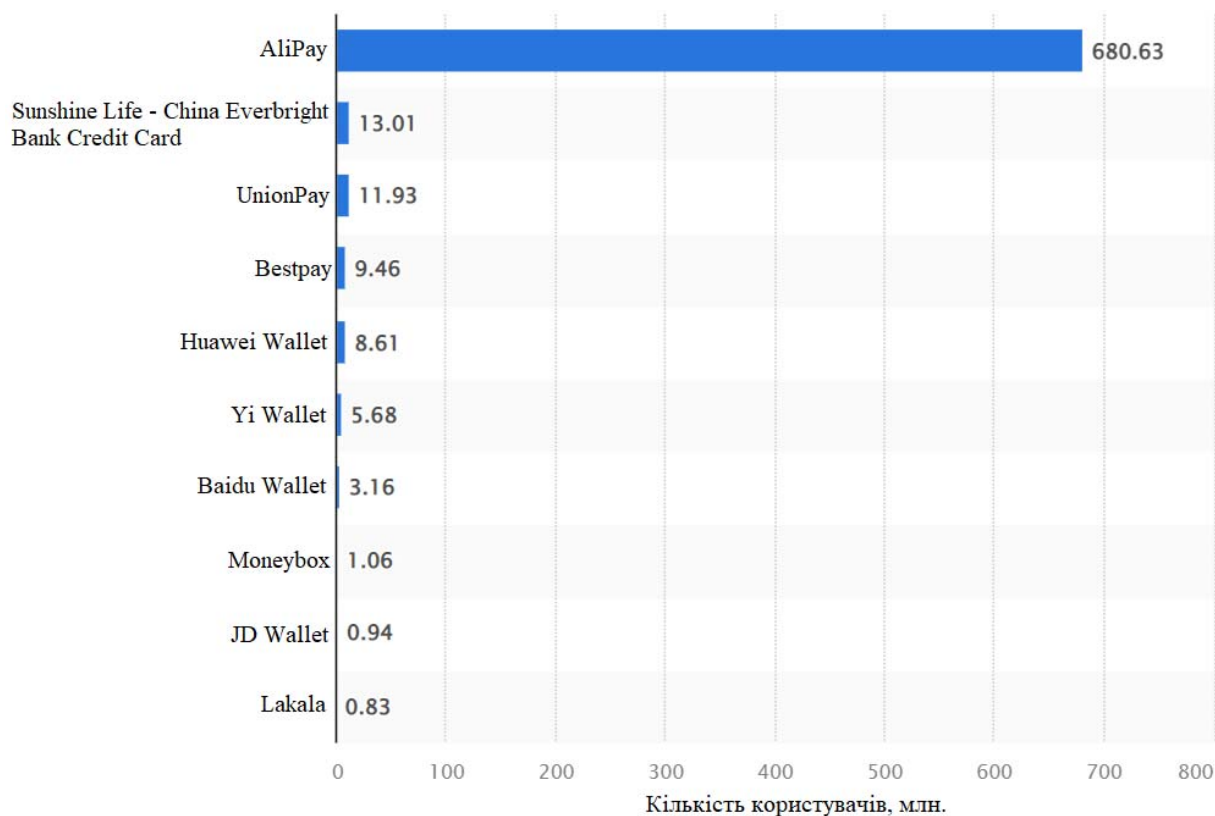

Рис. 4. Кількість активних користувачів за місяць провідних платіжних додатків у Китаї станом на грудень 2022 року (млн.)

Джерело: [12]

кладу в Китаї починає набувати популярність транзакції за допомогою QR-коду та дебетовими картками.

Отже, для того, щоб бути конкурентним на ринку надання банківських послуг, банківським установам

необхідно слідкувати за розвитком сучасних інформаційних і телекомунікаційних технологій намагатися впроваджувати їх та постійно вдосконалювати обслуговування клієнтів.

Список використаних джерел:

1. Чумак Н.В. Види дистанційного банківського обслуговування в міжнародному електронному бізнесі. *Науковий вісник Ужгородського університету: Серія: Економіка*. 2012. № 3 (37). С. 102–106.
2. Сербина О.Г., Загузова О.М. Інтернет-банкінг: українська практика та світовий досвід. *Молодий вчений*. 2014. № 4. С. 122–125.
3. Tskhadadze N. Use of Remote Banking Technology. *Atlantis Press*. 2019. № 273. P. 108–111.
4. Valchev M. 10+ Digital Banking Services for Next-Gen Customer Experience URL: <https://www.softwaregroup.com/insights/blog/individual-article/main-blog/2020/05/19/10-digital-banking-services-that-ensure-next-gen-customer-experience> (дата звернення: 07.04.2023).
5. World Payments Report 2022: non-cash payments booming as banks face change. URL: <https://www.capgemini.com/insights/research-library/world-payments-report/> (дата звернення: 07.04.2023).
6. Winning with SMBs: Optimizing technology and data to drive deep engagement. World payments report 2022. URL: <https://www.capgemini.com/insights/research-library/world-payments-report/> (дата звернення: 7.04.2023).
7. COVID-19 boosts digitalisation of retail banking. URL: <https://www2.deloitte.com/ch/en/pages/financial-services/articles/corona-krise-digitalisierungsschub-im-retailbanking.html> (дата звернення: 07.04.2023).
8. Ali Z. The world's 100 largest. URL: <https://www.spglobal.com/marketintelligence/en/news-insights/latest-news-headlines/the-world-s-100-largest-banks-2020-57854079> (дата звернення: 17.04.2023).
9. Kurnia S., Peng F., Liu Y. Understanding the Adoption of Electronic Banking in China. The University Of Melbourne. 2010. P. 10.
10. Digital Payments China. URL: <https://www.statista.com/outlook/dmo/fintech/digital-payments/china> (дата звернення: 17.04.2023).
11. Payment methods in China: How China became a mobile-first nation. URL: <https://daxueconsulting.com/payment-methods-in-china/> (дата звернення: 17.04.2023).
12. Leading mobile banking applications in China Q1 2020, based on average daily users. URL: <https://www.statista.com/statistics/1211923/china-leading-payment-apps-based-on-monthly-active-users/> (дата звернення: 17.04.2023).

References:

1. Chumak N.V. (2012) Types of remote banking services in international electronic business. *Scientific bulletin of Uzhhorod University: Series: Economics*, no. 3 (37), p. 102–106.

2. Serbina O.G., Zaguzova O.M. (2014) Internet banking: Ukrainian practice and world experience. *A young scientist*, no. 4, pp. 122–125.
3. Tskhadadze N. (2019) Use of Remote Banking Technology. *Atlantis Press*, no. 273, pp. 108–111.
4. Valchev M. 10+ Digital Banking Services for Next-Gen Customer Experience Available at: <https://www.softwaregroup.com/insights/blog/individual-article/main-blog/2020/05/19/10-digital-banking-services-that-ensure-next-gen-customer-experience> (accessed April 7, 2023).
5. World Payments Report 2022: non-cash payments booming as banks face change. Available at: <https://www.capgemini.com/insights/research-library/world-payments-report/> (accessed April 7, 2023).
6. Winning with SMBs: Optimizing technology and data to drive deep engagement. World payments report 2022. Available at: <https://www.capgemini.com/insights/research-library/world-payments-report/> (accessed April 7, 2023).
7. COVID-19 boosts digitalization of retail banking. Available at: <https://www2.deloitte.com/ch/en/pages/financial-services/articles/corona-krise-digitalisierungsschub-im-retailbanking.html> (accessed April 7, 2023).
8. Ali Z. The world's 100 largest. Available at: <https://www.spglobal.com/marketintelligence/en/news-insights/latest-news-headlines/the-world-s-100-largest-banks-2020-57854079> (access date: 04/17/2023).
9. Kurnia S., Peng F., Liu Y. (2010) Understanding the Adoption of Electronic Banking in China. The University of Melbourne. P. 10.
10. Digital Payments China. Available at: <https://www.statista.com/outlook/dmo/fintech/digital-payments/china> (accessed April 17, 2023).
11. Payment methods in China: How China became a mobile-first nation. Available at: <https://daxueconsulting.com/payment-methods-in-china/> (accessed April 17, 2023).
12. Leading mobile banking applications in China Q1 2020, based on average daily users. Available at: <https://www.statista.com/statistics/1211923/china-leading-payment-apps-based-on-monthly-active-users/> (accessed April 17, 2023).

ANALYSIS OF THE TRANSFORMATION OF BANKING SERVICES BY USING A REMOTE SERVICE SYSTEM

Summary. The article describes the essence of banking services using remote banking: Home-banking, Tele-banking, PC-banking, Internet banking, Mobile banking. It is stated that remote banking services first appeared in the United States of America. The remote banking services in Europe are analyzed. The volume of non-cash transactions in the world is estimated. The article analyzes how the use of services has changed before and during the COVID-19 crisis. A detailed analysis of the history of the introduction of remote banking services in China is provided. It can be noted that online transactions prevail in China, but the mobile industry is starting to become more and more popular. As the Internet and online services became more and more widespread, most of China's traditional banks felt the status quo and started to create platforms called Mobile Banking that offered a variety of traditional services in their applications. As one of the widespread services in China in these years, it synthesizes the current trend of mobile communication with the digitalization of money. It is concluded that in order to be competitive in the banking services market, banking institutions need to follow the development of modern information and telecommunication technologies, try to implement them and constantly improve customer service.

Key words: banking services, remote servicing, electronic transactions, remote banking, Internet banking.

Музиченко М. В.

*кандидат економічних наук, доцент кафедри глобальної економіки
Державного біотехнологічного університету*

Ханова О. В.

*кандидат географічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин імені Артура Голікова
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*

Muzychenko Mykola

PhD in Economic Sciences,

Senior Lecturer at the Department of Global Economy

State Biotechnological University

Khanova Olena

PhD in Geographical Sciences,

Senior Lecturer at the Department of International Economic Relations

V. N. Karazin Kharkiv National University

РИНОК СКРАПЛЕНОГО ПРИРОДНОГО ГАЗУ АВСТРАЛІЇ: ІСТОРІЯ, ШЛЯХИ ТА ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ

Анотація. Мета проведеного дослідження полягає в аналізі формування та особливостей розвитку сучасного ринку скрапленого природного газу (СПГ) Австралії в умовах глобальної нестабільності. Зазначено, що незважаючи на суттєву географічну віддаленість від основних ринків збуту, Австралія посідає перше місце з експорту скрапленого природного газу не тільки в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, а й у світі. Проаналізована територіальна диференціація експортного потоку СПГ з Австралії та його динаміка за період 2016-2021 рр. Докладно досліджено декілька найбільших австралійських проєктів з виробництва СПГ, а саме: проєкт «Gorgon», проєкт «Wheatstone», проєкт «Pluto», проєкт «Prelude FLNG». Виокремлено проблемні аспекти, що стримують динаміку зростання ринку скрапленого природного газу в Австралії.

Ключові слова: ринок скрапленого природного газу Австралії, експортні потоки, Азійсько-Тихоокеанський регіон, проблемні аспекти розвитку.

Вступ та постановка проблеми. Суттєве збільшення потенційного та реального споживання скрапленого природного газу у світі обумовило ефективність та актуальність збільшення існуючих і будівництво нових потужностей з його виробництва. Актуальність дослідження ринку СПГ в Австралії обумовлена, перш за все, доведеними запасами природного газу країни у 2,4 трлн кубічних метрів; доведеними запасами сланцевого газу у 12 трлн кубічних метрів; незначною віддаленістю австралійських газових родовищ від найбільших світових імпортерів СПГ – Японії, Китаю та Південної Кореї; технологічними інноваціями через розвиток і застосування нових технологій у виробництві, зберіганні та транспортуванні СПГ. Все вищеперелічене може становити базу для досліджень ринку скрапленого природного газу в Австралії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджень, присвячених світовому ринку скрапленого природного газу до цього часу не надто багато. Разом з тим, слід відзначити таких вітчизняних та зарубіжних вчених як Беннет С.Р. [1], Зенг В. [2], Зоу К. [3], Сміллі С. [4], Дзьоба О.Г. [5]. Одночасно, ґрунтовні дослідження, присвячені безпосередньо розвитку австралійського ринку скрапленого природного газу поки що відсутні.

Метою дослідження є аналіз формування та особливостей сучасного розвитку австралійського ринку скрапленого природного газу в умовах глобальної нестабільності.

Результати дослідження. Впродовж останніх чотирьох років Австралія є незмінним світовим лідером з експорту скрапленого природного газу (СПГ). У 2022 році Австралія експортувала 81,4 млн тонн СПГ,

що є найбільшим показником експорту СПГ в історії країни та світу. Потужність австралійських СПГ – проєктів склала у 2022 році 92% від номінальної потужності у 88,6 млн тонн на рік. Виробництво СПГ зросло на 7% до 49 млн тонн у Західній Австралії та зменшилося на 17% до 9,2 млн тонн, у порівнянні з минулим роком, у Північній Австралії [6].

Розвиток виробництва скрапленого природного газу розпочався в Австралії у 1989 році введенням в експлуатацію перших двох технологічних ліній проєкту The North West Shelf Venture з щорічною потужністю 3,1 млн тонн. Через три роки була введена третя лінія проєкту, у 1995 році потужність кожної з цих ліній була збільшена на 0,5 млн тонн [7]. Наприкінці 2010 року австралійські потужності сягнули річного рівня 20 млн тонн. Станом на 2020 рік в країні побудовані та введені в експлуатацію 10 крупних СПГ - заводів загальною потужністю 88 млн тонн. Інвестиції у виробництво СПГ в країні за цей час склали близько 300 млрд австралійських доларів.

Незважаючи на географічну віддаленість від глобальних споживачів газу, завдяки мінімізації логістичних видатків Австралія досить впевнено позиціонується на світовому енергетичному ринку. Відносна наближеність до азійських енергетичних ринків (перш за все ринків Японії та Китаю) дозволила країні посісти перше місце серед світових експортерів СПГ, випередивши Катар. Передумовою цього, на нашу думку, є й те, що за останні двадцять років доведені запаси австралійського газу збільшилися з 1,6 трлн кубічних метрів у 1999 році до 2,4 трлн кубічних метрів у 2020 році [8].

Найбільшими ринками експорту австралійського СПГ у 2022 році є Японія (28,89 млрд австралійських доларів), Китай (18,27 млрд австралійських доларів) та Південна Корея (13,01 млрд австралійських доларів), рис. 1.

У загальному обсязі експорту австралійського скрапленого природного газу експорт до Японії становить 39%, до Китаю – 28%, до Південної Кореї – 15%, до Тайваню – 10%, до Сінгапуру – 3%, до Малайзії – 2%, до Таїланду – 2%, рис. 2.

Варто розглянути історичні тенденції щодо обсягів та вартості експорту австралійського СПГ впродовж тридцяти років (майже з моменту початку виробництва СПГ у країні). Якщо експортні обсяги протягом усього періоду мають неухильну тенденцію до зростання, то період з 2017 по 2020 рік характеризується при цьому зниженням вартості експортованого скрапленого природного газу [11].

У 2020–2021 рр. дещо іншими ніж у 2022 році були ключові напрямки експорту австралійського СПГ – перше місце за обсягами займав Китай, у п'ятірку основних імпортерів входила Індія, рис. 3.

Доречно зупинитися на найбільших австралійських проектах з виробництва СПГ.

Проект Gorgon – один з найпотужніших світових проєктів з виробництва скрапленого природного газу і найбільша в історії Австралії розробка окремого ресурсу. Проєкт включає три технологічні лінії з виробництва СПГ щорічною потужністю 15,6 млн тонн та внутрішній завод з переробки газу, що щоденно постачає 300 тераджоулів газу до Західної Австралії. Розташований на о. Барроу на відстані 60 км від північно-західного узбережжя Західної Австралії. Газ надходить з родовищ Горгон та Янс-Іо, що знаходяться у районі Великого Горгона на відстані 130-220 км від північно-західного узбережжя. Будівництво завершено у 2017 році. Вартість проєкту становить 54 млрд доларів США. Оператор проєкту Chevron Australia, партнерами проєкту є американські Chevron (47,3%), Exxon Mobil (25%), Shell (25%) та японські Osaka Gas (1,25%), Tokyo Gas (1%), JERA (0,4%) [12].

У червні 2023 року розпочато видобуток газу другої фази проєкту Gorgon. В рамках проєкту пробурено одинадцять свердловин на родовищах Gorgon та Jansz-Io, побудовані підводні газогони та супутні споруди з метою розширення напрямків постачання сировини до СПГ – заводу [13].

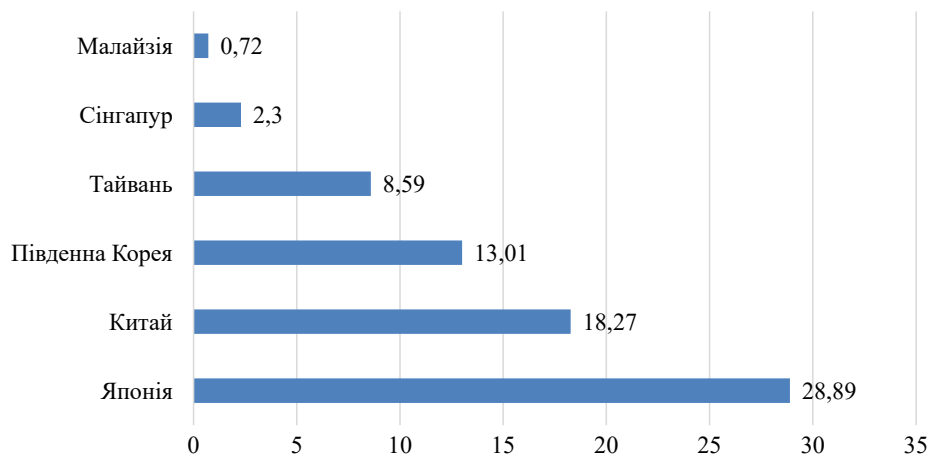

Рис. 1. Ринки експорту СПГ з Австралії 2022 рік, млрд австралійських доларів

Джерело: [9]

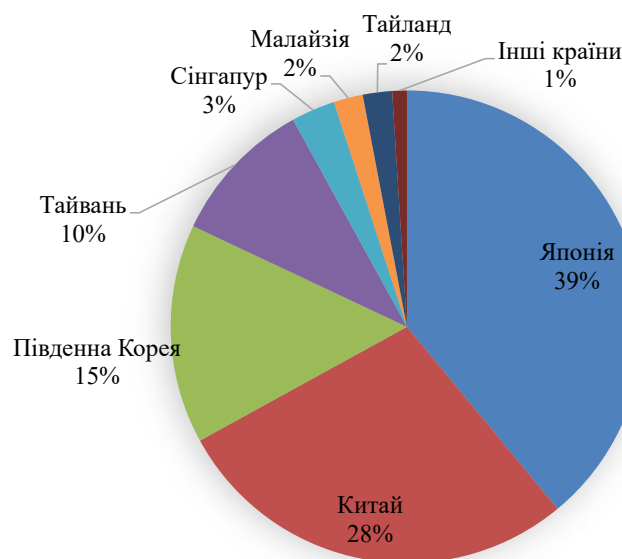

Рис. 2. Географія світового експорту австралійського СПГ, %

Джерело: [10]

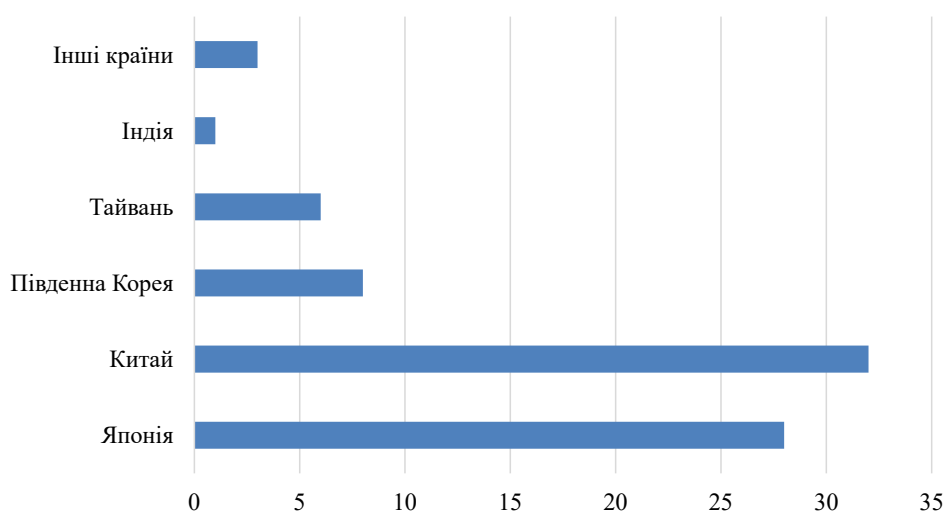

Рис. 3. Обсяги експорту австралійського СПГ за ключовими напрямками у 2020–2021 рр, млн тонн

Джерело: [11]

У 2017 році розпочато експлуатацію проекту з виробництва скрапленого природного газу Wheatstone, оператором якого є американська Chevron [14]. Будівництво проекту тривало шість років, інвестиції склали 34 млрд доларів США. Таким чином, Wheatstone став другим за вартістю СПГ – проектом на австралійському континенті. Партнерами проекту є Chevron (64,14%), кувейтська Kuwait Foreign Petroleum Exploration Company KUFPEC (13,4%), австралійські Woodside Petroleum LTD (13%) та PE Wheatstone Pty Ltd (8%), японська Kyushu Electric Power Company (1,46%). Завод розташований поблизу австралійського міста Онслоу, газ надходить з родовищ Wheatstone та Iago. Щорічна потужність двох технологічних ліній проекту становить 8,9 млн тонн. Проект передбачає 30-ти річний термін виробництва СПГ [15].

Проект Pluto – найбільший проект австралійської нафтогазової компанії Woodside. Вартість проекту 11 млрд доларів США. Проект введений в експлуатацію у 2012 році. Розташований в районі Каррата на північно-західному узбережжі Австралії. Складається з технологічної лінії річною потужністю 5 млн тонн. Газ надходить з оффшорних родовищ Плуто та Ксена, розташованих на відстані 180 км від Каррата. Сукупні запаси родовищ становлять близько 149 млрд кубічних метрів. Партнерами проекту є Woodside (90%) та японські Tokyo Gas (5%) і Kansai Electric (5%) [16].

Плаваючий СПГ-завод "Prelude FLNG" (Floating Liquefied Natural Gas Platform) є першим у світі підприємством з виробництва скрапленого природного газу, розташованим на плаваючій платформі та призначеним для видобутку, підготовки, зрідження природного газу та подальшого зберігання і відвантаження СПГ на газозавози безпосередньо у морі. На даний час це найбільший плаваючий об'єкт у світі. Водотоннажність судна при повному завантаженні становить 600 000 тонн. Щорічна потужність Prelude FLNG становить 5,3 млн тонн жидких вуглеводнів, у т.ч. 3,6 млн тонн СПГ, 1,3 млн тонн конденсата, 0,4 млн тонн LPG. Вага конструкції становить 260 тис тонн. Вартість будівництва Prelude FLNG складає 12,6 млрд доларів США. Після завершення будівництва плаваючого СПГ-заводу консорціумом південнокорейських компаній Samsung Heavy Industries та Technip TCS, він був відбуксований до Тиморського моря та закріплений

над газоконденсатним родовищем Prelude, розташованим на відстані 475 км від австралійського міста Брум (Західна Австралія). До судна одночасно надходить газ з 7-ми свердловин. Запаси родовища Prelude становлять 84,9 млрд кубічних метрів газу. Prelude FLNG експлуатуватиметься впродовж 25-ти років без повернення до сухого доку. Партнерами Prelude FLNG є Royal Dutch Shell (67,5%), японська INPEX (17,5%), південнокорейська KOGAS (10%) та тайванська CPC (5%) [17].

Одним з інвесторів у виробництво австралійського СПГ – японською компанією INPEX на початку 2023 року заявлено, що у зв'язку з посиленням державного регулювання, включаючи можливість перенаправлення на внутрішній ринок газу, призначеного на експорт, країна тихо покидає СПГ-бізнес [18].

Федеральний уряд Австралії запевнив основних зовнішніх покупців, що країна і надалі залишатиметься надійним постачальником скрапленого природного газу. Разом з тим, в Австралії дійсно існує певна проблема з цього приводу. Перш за все вона полягає у тому, що австралійські газові запаси не відновлюються, а деякі газові родовища майже повністю виснажені. Це призводить до ймовірності того, що дефіцит на внутрішньому ринку доведеться покривати шляхом відволікання від проектів СПГ. По-друге, проекти СПГ передбачають значні викиди CO₂, а федеральний уряд країни поставив амбітні цілі щодо скорочення до 2030 року викидів парникових газів на 43% у порівнянні з 2005 роком [19].

Впродовж останнього року Азійсько-Тихоокеанський регіон відчуває конкуренцію за паливо з боку європейських покупців, які прагнуть знайти альтернативу російському газу. Голова Австралійської комісії з захисту прав споживачів з метою захисту енергетичної безпеки на східному узбережжі Австралії рекомендувала міністру ресурсів Австралії ініціювати перший крок Австралійського внутрішнього механізму газової безпеки (ADGSM). Більшість газу, який використовується на східному узбережжі Австралії видобувається компаніями, які одночасно є й експортерами СПГ до Азійсько-Тихоокеанського регіону та інших країн. ADGSM забороняє цим виробникам здійснювати експорт СПГ, якщо всередині країни є дефіцит [20], рис. 4.

Аналізуючи інформацію, відображену на рис. 4, можемо стверджувати про те, що впродовж останніх

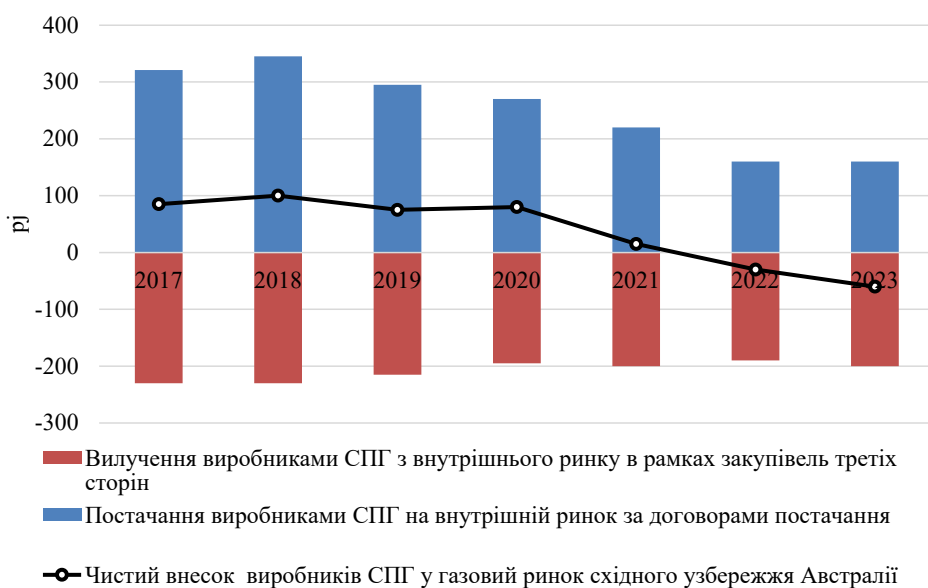

Рис. 4. Динаміка співвідношення постачання СПГ на внутрішній ринок за договорами постачання та вилучення з внутрішнього ринку в рамках закупівель третіх сторін, 2017–2023 рр.

Джерело: [20]

шести років відслідковується стабільна негативна тенденція щодо зменшення виробниками СПГ постачання на внутрішній ринок східного узбережжя Австралії з одночасним збільшенням експорту СПГ.

В той час як експорт СПГ здійснюється переважно за довгостроковими контрактами, австралійські виробники здійснюють його продаж і на спотовому ринку країнам, які не мають можливості укладати конкурентні довгострокові контракти. Вся історія експорту австралійського СПГ супроводжувалась наявністю надлишку газу на внутрішньому ринку, але у разі введення у дію механізму ADGSM ціновий тиск відчують не тільки найбільші покупці СПГ у регіоні.

Висновки. Впродовж останніх років експорт скрапленого природного газу є невід'ємною складовою забезпечення економічного зростання Австралії. Разом з тим, існує ряд проблемних питань, пов'язаних з газовою регіоналізацією країни – на північній та північно-західній території Австралії побудовані потужності із зрідження газу, що видобувається на австралійському шельфі, а у північно-східній частині країни СПГ-заводи, ресурсною базою яких є поклади метану вугільних пластів. Газова регіоналізація призводить до конфлікту інтересів внутрішнього та зовнішнього ринків СПГ Австралії, експортери газу змушені враховувати ситуацію з дефіцитом або профіцитом СПГ на внутрішньому ринку країни.

Список використаних джерел:

- Bennett C.P. Marine Transportation of LNG at Intermediate Temperature, CME. Mar. 1979. P. 63–64.
- Zeng W., Zhang X., Li N. et al. China's LNG import risk assessment based on the perspective of global governance. *Scientific Reports*. No. 12, (2022). DOI: <https://doi.org/10.1038/s41598-022-20090-1>
- Qian Zou et al. (2022) IOP Conf. Ser.: Earth Environ. Sci. DOI: <https://doi.org/10.1088/1755-1315/983/1/012051>
- Sean Smillie, Nicholas Muller, Michael Griffin W., Jay Apt. Greenhouse Gas Estimates of LNG Exports Must Include Global Market Effects. *Environmental Science & Technology*. 2022. Vol. 56 (2). P. 1194–1201. DOI: <https://doi.org/10.1021/acs.est.1c04753>
- Дзьоба О.Г., Ромашко О.М. Оцінка рівня диверсифікації постачання природного газу в країнах Європейського Союзу. *Економічний часопис-XXI*. 2012. № 7-8. С. 37–40.
- Australia exports record LNG in 2022: Energyquest. URL: <https://www.naturalgasworld.com/australia-exported-record-lng-in-2022-energyquest-103241> (дата звернення: 25.07.2023).
- North west shelf. URL: <https://www.woodside.com/what-we-do/operations/north-west-shelf> (дата звернення: 25.07.2023).
- Statistical Review of World Energy 2020. 69th edition. URL: <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2020-full-report.pdf> (дата звернення: 25.07.2023).
- Leading markets for liquefied natural gas (LNG) exports from Australia in financial year 2022, by export value. URL: <https://www.statista.com/statistics/1338931/australia-lng-export-leading-markets-by-country/> (дата звернення: 25.07.2023).
- Japan pulls no punches on risks to Australian LNG exports. URL: <https://www.woodmac.com/news/opinion/japan-australian-lng-exports/> (дата звернення: 25.07.2023).
- Australia's identified gas resources. URL: <https://www.ga.gov.au/digital-publication/aecr2022/gas> (дата звернення: 25.07.2023).
- Gorgon Project. URL: <https://australia.chevron.com/our-businesses/gorgon-project> (дата звернення: 25.07.2023).
- Chevron starts production from Gorgon Stage 2. URL: <https://www.offshore-technology.com/news/chevron-production-gorgon-2-australia/> (дата звернення: 25.07.2023).
- Chevron запустила СПГ-проект Wheatstone в Австралії вартістю 34 млрд доларів. URL: https://cfts.org.ua/news/2017/10/09/chevron_zapustila_spg_proekt_wheatstone_v_avstralii_stoimostyu_34_mlr_dollarov_43340 (дата звернення: 25.07.2023).
- Australia's first natural gas hub. URL: <https://www.chevron.com/projects/wheatstone> (дата звернення: 25.07.2023).
- Pluto LNG – Woodside Energy. URL: <https://www.woodside.com/what-we-do/operations/pluto-lng> (дата звернення: 25.07.2023).

17. The Prelude floating liquefied natural gas (FLNG). URL: <https://www.shell.com/about-us/major-projects/prelude-flng.html> (дата звернення: 25.07.2023).
18. Japanese oil giant warns world peace at stake amid fears Australia 'quietly quitting' LNG. URL: <https://www.abc.net.au/news/2023-03-30/japan-warns-world-peace-at-stake-in-australian-gas-exit/102167908> (дата звернення: 25.07.2023).
19. Is Australia quietly quitting the LNG business? URL: <https://www.oxfordenergy.org/publications/is-australia-quietly-quitting-the-lng-business/> (дата звернення: 25.07.2023).
20. LNG exporters must divert gas to the domestic market to avoid shortfalls. URL: <https://www.accc.gov.au/media-release/lng-exporters-must-divert-gas-to-the-domestic-market-to-avoid-shortfalls> (дата звернення: 25.07.2023).

References:

1. Bennett C.P. (March, 1979) Marine Transportation of LNG at Intermediate Temperature. CME. P. 63–64.
2. Zeng W., Zhang X., Li N. et al. (2022) China's LNG import risk assessment based on the perspective of global governance. *Scientific Reports*, no. 12. DOI: <https://doi.org/10.1038/s41598-022-20090-1>
3. Qian Zou et al. (2022) IOP Conf. Ser.: Earth Environ. Sci. DOI: <https://doi.org/10.1088/1755-1315/983/1/012051>
4. Sean Smillie, Nicholas Muller, Michael Griffin W., Jay Apt. (2022) Greenhouse Gas Estimates of LNG Exports Must Include Global Market Effects. *Environmental Science & Technology*, vol. 56 (2), pp. 1194–1201. DOI: <https://doi.org/10.1021/acs.est.1c04753>
5. Dzoba O.H. and Romashko O.M. (2012) Otsinka rivnia dyversyfikatsii postachannia pryrodnoho hazu v krainakh Yevropeiskoho Soiuzu [Assessment of the level of diversification of natural gas supply in the countries of the European Union], *Ekonomichnyi chasopys-XXI*, no. 7–8, p. 37–40.
6. Australia exports record LNG in 2022: Energyquest. Available at: <https://www.naturalgasworld.com/australia-exported-record-lng-in-2022-energyquest-103241> (accessed July 25, 2023).
7. North west shelf. Available at: <https://www.woodside.com/what-we-do/operations/north-west-shelf> (accessed July 25, 2023).
8. Statistical Review of World Energy 2020. 69th edition. Available at: <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2020-full-report.pdf> (accessed July 25, 2023).
9. Leading markets for liquefied natural gas (LNG) exports from Australia in financial year 2022, by export value (2022). Available at: <https://www.statista.com/statistics/1338931/australia-lng-export-leading-markets-by-country/> (accessed 25 July 2023).
10. Japan pulls no punches on risks to Australian LNG exports. Available at: <https://www.woodmac.com/news/opinion/japan-australian-lng-exports/> (accessed July 25, 2023).
11. Australia's identified gas resources. Available at: <https://www.ga.gov.au/digital-publication/accr2022/gas> (accessed July 25, 2023).
12. Gorgon Project. Available at: <https://australia.chevron.com/our-businesses/gorgon-project> (accessed July 25, 2023).
13. Chevron starts production from Gorgon Stage 2. Available at: <https://www.offshore-technology.com/news/chevron-production-gorgon-2-australia/> (accessed July 25, 2023).
14. Chevron zapustyla SPH-proiekt Wheatstone v Avstralii vartistiu 34 mlrd dolariv (Chevron launched the \$34 billion Wheatstone LNG project in Australia). Available at: https://cfts.org.ua/news/2017/10/09/chevron_zapustila_spg_proekt_wheatstone_v_avstralii_stoimostyu_34_mlrd_dollarov_43340 (accessed July 25, 2023).
15. Australia's first natural gas hub. Available at: <https://www.chevron.com/projects/wheatstone> (accessed July 25, 2023).
16. Pluto LNG – Woodside Energy. Available at: <https://www.woodside.com/what-we-do/operations/pluto-lng> (accessed July 25, 2023).
17. The Prelude floating liquefied natural gas (FLNG). Available at: <https://www.shell.com/about-us/major-projects/prelude-flng.html> (accessed July 25, 2023).
18. Japanese oil giant warns world peace at stake amid fears Australia 'quietly quitting' LNG. Available at: <https://www.abc.net.au/news/2023-03-30/japan-warns-world-peace-at-stake-in-australian-gas-exit/102167908> (accessed July 25, 2023).
19. Is Australia quietly quitting the LNG business? Available at: <https://www.oxfordenergy.org/publications/is-australia-quietly-quitting-the-lng-business/> (accessed July 25, 2023).
20. LNG exporters must divert gas to the domestic market to avoid shortfalls. Available at: <https://www.accc.gov.au/media-release/lng-exporters-must-divert-gas-to-the-domestic-market-to-avoid-shortfalls> (accessed July 25, 2023).

AUSTRALIA'S LIQUEFIED NATURAL GAS MARKET: HISTORY, WAYS AND CHALLENGES OF MODERN DEVELOPMENT

Summary. The purpose of the conducted research is to analyze the formation and features of the modern development of the Australian liquefied natural gas market (LNG) in conditions of global instability. It is noted that one of the key factors in the success of LNG exports from Australia is the development of gas collection, transportation, and storage technologies. The country plays an important role in the regional and global energy market due to its ability to provide reliable energy supply. It is noted that despite the significant geographical distance from the main sales markets, Australia occupies a leading position in the export of liquefied natural gas not only in Asia – The Pacific region, but also in the world. The territorial differentiation of the export flow of LNG from Australia and their dynamics for the period from 2016 to 2021 is analyzed. It is substantiated that the dynamics of Australia's LNG exports depends on several factors, in particular, the demand for gas on the world market, competition from other countries, the volume of investment in production capacities, level of general technological development and geopolitical factors. Several of Australia's largest LNG projects are explored in detail. The Gorgon LNG project (is one of the largest in the world. The operators are Chevron, ExxonMobil, Shell, and others); the "Wheatstone" project (operator Chevron); the "Pluto" project (operator Woodside Petroleum, one of the largest Australian oil and gas companies); the "Prelude FLNG" project (operator Shell innovative LNG production project, where a floating plant with gas storage and liquefaction is located). Problematic aspects restraining the dynamics of the growth of the liquefied natural gas market in Australia are singled out, the climate factor due to significant volumes of CO₂ emissions and non-restoration of natural reserves. Also, problematic issues include price fluctuations in the world market and financial instability, technical problems or infrastructure deficiencies in transportation and storage, significant competition in the world market, etc.

Key words: Australian liquefied natural gas market, export flows, Asia-Pacific region, problematic aspects of development.

Петрашевська А. Д.

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри менеджменту, фінансів і бізнес-технологій
Національного університету «Одеська політехніка»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6199-1499>*

Колонтай С. М.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри публічного управління
та менеджменту природоохоронної діяльності
Одеського державного екологічного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8699-7320>*

Смелянська В. В.

*студентка
Національного університету «Одеська політехніка»
ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-0117-4218>*

Petrashevskia Angelina

*Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor of the Department of Management,
Finance and Business Technologies
Odesa Polytechnic National University*

Kolontai Svitlana

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at the Department of Public Administration
and Management of Environmental Protection Activities
Odesa State Environmental University*

Smelyanska Viktoria

*Student
Odesa Polytechnic National University*

ВПЛИВ ВІЙНИ НА КРЕДИТНИЙ РИНОК УКРАЇНИ

Анотація. У дослідженні розкриваються важливі аспекти впливу війни на кредитний ринок України. Розглянуто та зроблено аналіз змін, які відбуваються на кредитному ринку в умовах війни, виявлено економічні та фінансові наслідки цих змін, а також досліджено перспективи відновлення кредитного ринку після закінчення воєнного конфлікту. Визначається, що війна впливає на зменшення доступності кредитів, збільшення кредитних ризиків та спад господарської активності. Зазначено, що завдяки діям Національного банку України, змінам у правовому регулюванні та зусиллям для відновлення стабільності, кредитний ринок має перспективи відновлення та поліпшення після завершення воєнного конфлікту. Для досягнення цього необхідні ефективні реформи, залучення інвестицій та співпраця з міжнародними фінансовими інституціями. У статті наведено та розглянуто перспективи та можливості відновлення кредитного сектору держави.

Ключові слова: кредитний ринок, війна, криза, економічні наслідки, перспективи відновлення, Національний банк України.

Вступ та постановка проблеми. Кредитний ринок є важливою складовою фінансової системи будь-якої країни, він визначає можливості фінансування підприємств, розвиток малого та середнього бізнесу, а також покращення життя населення шляхом доступу до кредитних ресурсів. Однак, коли країна потрапляє у воєнний конфлікт, це має суттєвий вплив на її економіку та фінансову систему загалом, включаючи кредитний ринок.

Війна впливає на фінансову стабільність, довіру інвесторів, функціонування банківської системи та доступність кредитів як для підприємств, так і для населення. На тлі цих показників впливає необхідність дослідження проблеми впливу війни на фінансовий ринок України, зокрема на його складову – кредитний ринок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних наукових дослідженнях проблеми формування кредитного ринку та кредитних ресурсів розглядались у роботах

наступних фахівців: Короля М.М. [1], Співака В.О. [1], Куліковської І.В. [1], Кретьова Д.Ю. [2], Третяка Н.М. [3], Швець Н.В. [3], Білавича Ю.Ю. [4], Стеблака Д.М. [4], Шеверя Р.В. [5].

Однак, поряд з цим, формування та використання кредитного ринку та його ресурсів в умовах воєнного конфлікту потребує належної уваги до дослідження особливостей функціонування та розвитку кредитної системи України в таких умовах.

Метою дослідження є вивчення наслідків війни на кредитний ринок України, виявлення змін у фінансовій системі, аналіз впливу на доступність кредитів та кредитний ризик, а також перспективи відновлення кредитного ринку після війни.

Результати дослідження. Виникнення воєнного конфлікту на сході України в 2014 році сильно позначилося на кредитному ринку країни. Війна призвела до серйозних змін у фінансовій системі, що включає кредитні уста-

нови, банки. Основні наслідки війни на кредитний ринок можна розглядати у контексті кількох аспектів.

– Зменшення кредитної активності: війна призвела до погіршення економічної ситуації в країні, зниження обсягів виробництва та споживання. Це призвело до скорочення кредитної активності банків, оскільки підприємства та населення стали менш зацікавленими у залученні кредитів на розширення бізнесу або особисті цілі. Частка непрацюючих кредитів у банківському секторі становила на 1 січня 2023 року 38% порівняно з 30% на 1 січня 2022 року. Обсяг непрацюючих кредитів зріс за рік з 87 млрд грн. до 432 млрд грн. Банки вже визнали значні кредитні втрати – від початку війни обсяги відрахування в резерви під кредити перевищили 100 млрд грн. і становлять понад 12% кредитного портфеля, що банки мали наприкінці лютого 2022 року. Потенційні втрати кредитного портфеля внаслідок війни, економічної кризи та енергетичного терору країни-агресора можуть сягнути 30% (рис. 1) [6].

– Зростання кредитного ризику: воєнний конфлікт породив великі економічні труднощі, зокрема в районах, які безпосередньо постраждали від війни. Це створило значний кредитний ризик для банків, які надавали кредити підприємствам та індивідуальним клієнтам у цих регіонах. Банки стали більш обережними при видачі кредитів, зменшуючи їх обсяги та підвищуючи процентні ставки.

– Збільшення простроченої заборгованості: економічна нестабільність, зниження доходів та зростання безробіття внаслідок війни призвело до збільшення простроченої заборгованості по кредитах. Багато підприємств та клієнтів не змогли вчасно погасити свої заборгованості, що спричинило проблеми для банків і зробило їх більш обережними щодо видачі нових кредитів. Зростання простроченої заборгованості також призвело до погіршення кредитної якості і підвищення кредитного ризику для банків.

– Зниження ліквідності банків: війна суттєво позначилася на ліквідності банків, оскільки зростала потреба у фінансуванні реконструкції та відновлення економіки в постраждалих районах. Банки стали залежати від залучення додаткових ресурсів, зокрема через залучення зовнішніх фінансових джерел від Національного банку.

На фоні падіння кредитної активності банків спостерігається нарощування вкладень банків у депозитні сертифікати НБУ. З початку війни їх обсяг збільшився вдвічі (+100 млрд грн.). Очікується, що за підсумками року

банки отримають близько 28 млрд грн. процентних доходів за депозитними сертифікатами НБУ [7].

Банківське кредитування економіки та державних фінансів скоротилося на фоні зростання депозитів.

Зроблений у дослідженні аналіз показав, що Національний банк України відігравав ключову роль у прийнятті та реалізації заходів для стабілізації кредитного ринку під час воєнного конфлікту на сході країни. НБУ зосередився на забезпеченні фінансової стабільності, зниженні ризиків та підтримці банківської системи.

Одним з основних заходів НБУ було збільшення обсягів рефінансування для банків. Це дозволяло банкам залучати необхідні фінансові ресурси за більш сприятливими умовами та підтримувати ліквідність. Збільшення рефінансування допомагало банкам забезпечувати потреби своїх клієнтів у кредитних ресурсах та знижувати ризики неплатоспроможності.

Крім того, НБУ вживав заходів для зміцнення банківського нагляду та регулювання. Було проведено перевірки фінансового стану банків та забезпечено додержання нормативних вимог щодо капіталізації та ліквідності. Це дозволило знизити ризик неплатоспроможності банків та зберегти стабільність системи.

Також НБУ спрямував зусилля на поліпшення кредитного середовища та забезпечення фінансової прозорості. Було введено ряд реформ, спрямованих на спрощення кредитного процесу, зменшення бюрократичних перешкод та забезпечення відкритості та прозорості в діяльності банків. Це стимулювало відновлення довіри клієнтів та покращення доступу до кредитних ресурсів.

Крім того, НБУ активно сприяв впровадженню програм фінансової підтримки та кредитування для підприємств, що постраждали від воєнного конфлікту. Це включало надання пільгових кредитів, гарантій та інших інструментів, які сприяли відновленню економіки в постраждалих районах та підтримували підприємства, що були в уразливому стані через воєнні події.

Під впливом воєнного конфлікту в Україні були внесені значні зміни в правове регулювання кредитного ринку. Ці зміни були спрямовані на забезпечення стабільності та ефективності кредитної системи, зменшення ризиків та підвищення довіри відомства та банківської системи загалом.

Однією з найважливіших змін було вдосконалення нормативно-правової бази, яка регулює кредитну діяльність. Були прийняті нові законодавчі акти та змінено існуючі норми для забезпечення більш ефективного контролю та

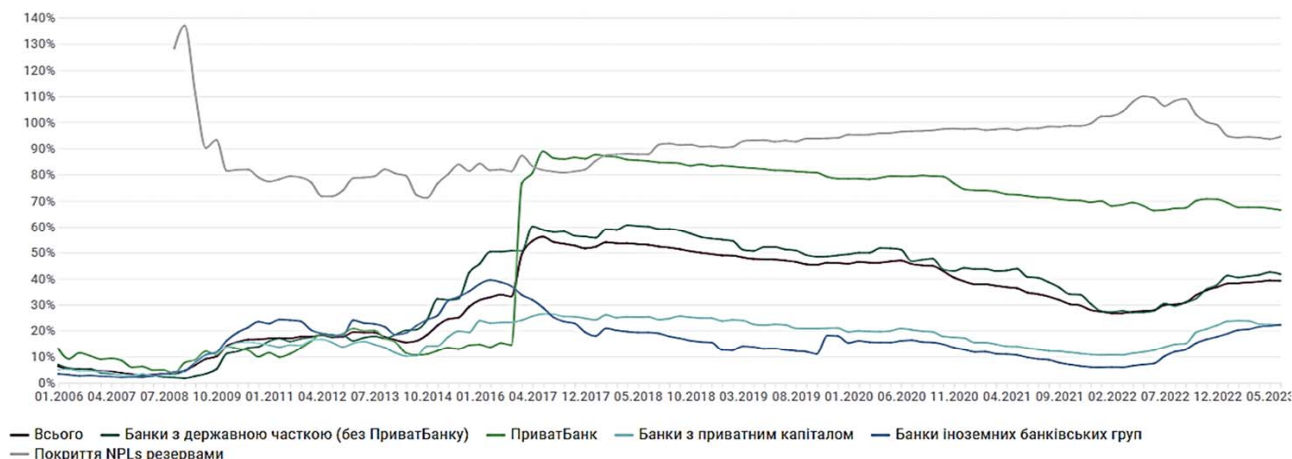

Рис. 1. Частка непрацюючих кредитів (NPL) у розрізі банківських груп

регулювання кредитних відносин. Зокрема, змінено законодавство про банки, кредитні установи, заставні права та інші аспекти кредитної діяльності.

Також були впроваджені нові механізми та інструменти для підвищення прозорості та відкритості кредитного ринку. Наприклад, введення центральної бази даних про кредитну історію дозволило забезпечити широкий доступ до інформації про кредитну ситуацію позичальників та знизити ризики неплатоспроможності.

Додатково, уряд України вживав заходів для спрощення процедур кредитування та забезпечення захисту прав боржників та кредиторів. Відповідні законодавчі акти були прийняті з метою поліпшення інвестиційного клімату та залучення додаткових кредитних ресурсів до економіки.

Правове регулювання також передбачало заходи щодо боротьби з нелегальними схемами та фінансовою злочинністю. Було запроваджено посилену регуляторну та наглядову діяльність з метою протидії відмиванню грошей та фінансуванню тероризму. Це включало впровадження строгих вимог щодо ідентифікації клієнтів, контролю за фінансовими операціями та обміну інформацією з відповідними органами влади [8].

Після завершення воєнного конфлікту в Україні постає питання про перспективи відновлення кредитного ринку. Незважаючи на серйозні виклики, існують певні перспективи та можливості для відновлення та розвитку кредитного сектору, тому доцільно:

- по-перше, звернути увагу на реформування та стабілізацію фінансової системи. Уряд України повинен вжити заходів для забезпечення фінансової стійкості банків та зміцнення їх капіталовідповідності. Необхідно провести аудит та оцінку активів банків, реалізувати механізми реструктуризації неплатоспроможних кредитів та підтримати банківську систему через програми ліквідності та капіталізації;

- по-друге, створити сприятливе інвестиційне середовище для притягнення внутрішніх та зовнішніх інвестицій у кредитний сектор. Це можна здійснити шляхом впровадження реформ, спрямованих на забезпечення прозорості, правової стабільності та захисту прав кредито-

рів. Розширення ринку капіталу та залучення іноземних інвесторів також можуть сприяти відновленню кредитного ринку;

- по-третє, розвиток технологій та цифровізація можуть стати ключовими факторами у відновленні кредитного ринку. Використання сучасних фінансових технологій, таких як блокчейн, штучний інтелект та великі дані, може покращити процеси кредитування та забезпечити більш швидку та ефективну обробку кредитних операцій. Впровадження цифрових рішень може сприяти автоматизації процесу кредитування, зниженню витрат та ризиків для банківських установ, а також полегшити доступ до фінансових послуг для підприємств та населення;

- по-четверте, співпраця між державними органами, банками та міжнародними фінансовими інституціями є важливою для відновлення кредитного ринку. Уряд повинен сприяти створенню сприятливих умов для кредитування, розробляти програми підтримки підприємств та забезпечувати стабільність економічного середовища.

Висновки. Воєнний конфлікт спричиняє зміни в правовому регулюванні та створює економічну нестабільність. Він впливає на зменшення доступності кредитів, на погіршення якості кредитного портфелю, на зростання ризиків для банків та підприємств, на зміни в регуляторному середовищі та правовому регулюванні, що призводить до скорочення економічної активності, зростання безробіття та погіршення фінансової стійкості країни.

З метою забезпечення більшої прозорості, стабільності та захисту прав кредиторів необхідні зміни в правовому регулюванні кредитного ринку України, впровадження реформ, спрямованих на спрощення процедур кредитування, поліпшення механізмів виконання кредитних зобов'язань та захисту прав кредиторів.

Незважаючи на виклики, існують перспективи відновлення кредитного ринку. Впровадження реформ, стабілізація фінансової системи, притягнення інвестицій, розвиток технологій та співпраця між державними органами, банками та міжнародними фінансовими інституціями можуть сприяти відновленню та розвитку кредитної системи України.

Список використаних джерел:

1. Король М.М., Співак В.О., Куліковська І.В. Сучасний стан показників української банківської системи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2023. № 47. С. 41–47. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/47_2023ua/10.pdf (дата звернення 10.07.2023).
2. Кретов Д.Ю. Науково-методичний підхід до оцінки якості кредитного менеджменту банку на прикладі АТ «ПУМБ». *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2023. № 46. С. 37–41.
3. Третяк Н.М., Швец Н.В. Трансформація європейського досвіду щодо банківського кредитування аграрного сектора України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. № 44. С. 103–108.
4. Білавич Ю.Ю., Стебляк Д.М. Іноземний капітал в банківській системі України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. № 45. С. 15–19.
5. Шеверя Р.В., Стебляк Д.М. Вплив валютно-фінансових та кредитних інституцій на розвиток сучасного міжнародного бізнесу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. № 43. С. 168–172.
6. Частка непрацюючих кредитів (NPL) в Україні становила 38% на початок 2023 року. URL: <https://bank.gov.ua/ua/stability/npl> (дата звернення 14.07.2023).
7. Що відбувається з українськими банками під час війни. URL: <https://nabu.ua/ua/yaroslav-matuzka.html> (дата звернення 12.07.2023).
8. Доронцева Є. Державне регулювання під час війни: як НБУ адаптував фінансову систему України до нових умов впродовж ста днів воєнного стану. 2022. URL: <https://voxukraine.org/derzhavne-regulyvannya-pid-chas-vijny-yak-nbu-adaptuvav-finansovu-systemu-ukrayiny-do-novyh-umov-vprodovzh-sta-dniv-voennogo-stanu> (дата звернення 05.07.2023).
9. Кобець І. Кредити та іпотека під час війни. 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/07/19/689328/> (дата звернення: 04.07.2023).
10. Ніколайчук С., Дубогриз Є. Експертна дискусія «Фінансова система України в умовах війни. Чи готові банки кредитувати?». URL: https://case-ukraine.com.ua/content/uploads/2022/05/Tezy_Finansova-systema-v-umovah-vijny.pdf (дата звернення: 10.07.2023).

References:

1. Korol M.M., Spivak V.O., Kulikovska I.V. (2023) Suchasnyi stan pokaznykiv ukraïnskoi bankivskoi systemy [The current state of indicators of the Ukrainian banking system]. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*, no. 47, pp. 41–47.
2. Kretov D.Yu. (2023) Naukovo-metodychnyi pidkhdid do otsinky yakosti kredytnoho menedzhmentu banku na prykladi AT «PUMB» [A scientific and methodological approach to assessing the quality of bank credit management based on the example of JSC "PUMB"]. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*, no. 46, pp. 37–41.
3. Tretiak N.M., Shvets N.V. (2022) Transformatsiia yevropeiskoho dosvidu shchodo bankivskoho kredytuvannya ahrarnoho sektora Ukrainy [Transformation of the European experience regarding bank crediting of the agricultural sector of Ukraine]. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*, no. 44, pp. 103–108.
4. Bilavych Yu.Yu., Steblak D.M. (2022) Inozemnyi kapital v bankivskii systemi Ukrainy [Foreign capital in the banking system of Ukraine]. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*, no. 45, pp. 15–19.
5. Sheveria R.V., Steblak D.M. (2022) Vplyv valiutno-finansovykh ta kredytnykh instytuttsii na rozvytok suchasnoho mizhnarodnoho biznesu [The influence of monetary and financial and credit institutions on the development of modern international business]. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*, no. 43, pp. 168–172.
6. Chastka nepratsiuiuchykh kredytiv (NPL) v Ukraini stanovyla 38% na pochatok 2023 roku [The share of non-performing loans (NPL) in Ukraine was 38% at the beginning of 2023]. Available at: <https://bank.gov.ua/ua/stability/npl> (accessed July 14, 2023).
7. Shcho vidbuvaetsia z ukraïnskymy bankamy pid chas viiny [What happened to Ukrainian banks during the war]. Available at: <https://nabu.ua/ua/yaroslav-matuzka.html> (accessed July 12, 2023).
8. Dorontseva Ie. (2022) Derzhavne rehuliuвання pid chas viiny: yak NBU adaptuvav finansovu systemu Ukrainy do novykh umov vprodovzh sta dniv voïennoho stanu [State adjustment during the war: how the NBU adapted the financial system of Ukraine to new conditions during the hundred days of martial law]. Available at: <https://voxukraine.org/derzhavne-regulyuvannya-pid-chas-vijny-yak-nbu-adaptuvav-finansovu-systemu-ukrayiny-do-novykh-umov-vprodovzh-sta-dniv-voyennogo-stanu> (accessed July 5, 2023).
9. Kobets I. (2022) Kredyty ta ipoteka pid chas viiny [Loans and mortgages during the war]. Available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/07/19/689328/> (accessed July 4, 2023).
10. Nikolaichuk S., Dubohryz Ye. Ekspertna dyskusiiia «Finansova systema Ukrainy v umovakh viiny. Chy hotovi banky kredytuvaty?» [Expert discussion "Financial system of Ukraine in the conditions of war. Are banks ready to lend?"]. Available at: https://case-ukraine.com.ua/content/uploads/2022/05/Tezy_Finansova-systema-v-umovah-vijny.pdf (accessed July 10, 2023).

IMPACT OF THE WAR ON THE CREDIT MARKET OF UKRAINE

Summary. The study reveals important aspects of the impact of the war on the credit market of Ukraine, the relevance of the topic lies in the need to clarify the consequences of the military conflict for the credit system of Ukraine. The article examines and analyzes the changes taking place in the credit market during the war, reveals the economic and financial consequences of these changes, and also explores the prospects for the recovery of the credit market after the end of the war. It is substantiated and established that hostilities taking place on the territory of the state have a serious impact on credit relations, it is determined that the war affects the reduction of credit availability, the increase of credit risks and the decline of economic activity, it is also highlighted that the war has a significant negative impact on the credit market of Ukraine. It is noted that thanks to the actions of the National Bank of Ukraine, changes in legal regulation and efforts to restore stability, the credit market has prospects for recovery and improvement after the end of the military conflict. To achieve this, effective reforms, attraction of investments and cooperation with international financial institutions are necessary. The article presents and considers the prospects and possibilities of recovery of the credit sector of the state. The research examines the prospects for recovery of the credit market, which are as follows. First, it is important to pay attention to reforming and stabilizing the financial system. The Government of Ukraine should take measures to ensure the financial stability of banks and strengthen their capital adequacy. Secondly, it is important to create a favorable investment environment to attract domestic and foreign investment in the credit sector. This can be done by implementing reforms aimed at ensuring transparency, legal stability and protection of creditors' rights. Thirdly, the development of technologies and digitalization can become key factors in the recovery of the credit market. The use of modern financial technologies, such as blockchain, artificial intelligence and big data, can improve credit processes and ensure faster and more efficient processing of credit transactions.

Keywords: credit market, war, crisis, economic consequences, recovery prospects, National Bank of Ukraine.

Сандул М. С.

кандидат економічних наук,

доцент кафедри міжнародної торгівлі і маркетингу

Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

Mariia Sandul

PhD, Associate Professor

at the Department of International Trade and Marketing

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

СОЦІАЛЬНІ ТА ЕТИЧНІ АСПЕКТИ ГЛОБАЛЬНИХ ЛАНЦЮГІВ ПОСТАЧАННЯ: РИЗИКИ І МОЖЛИВОСТІ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню соціальних та етичних питань в управлінні глобальними ланцюгами постачання, а також ризиків, викликів та можливостей, пов'язаних із впровадженням сталих практик. Проаналізовано деякі соціально-етичні аспекти управління ланцюгами постачання, а саме трудові практики, дотримання прав людини, захист довкілля та прозорість. Розглядаються основні ризики та потенційні фінансові наслідки, з якими можуть зіткнутись компанії через втрату репутації, реакцію споживачів та судові розгляди, у тих випадках, коли порушення трудового законодавства, шкода довкіллю чи інші неетичні практики отримують розголос. Приділено увагу складності моніторингу та аудиту ланцюгів постачання, особливо в регіонах із недосконалою нормативно-правовою базою, а також деяким можливостям на шляху впровадження соціально та етично відповідальних практик у ланцюгах постачання.

Ключові слова: глобальні ланцюги постачання, міжнародна торгівля, соціальна відповідальність, ESG, ланцюги доданої вартості, управління, екстерналії, сталий розвиток, бізнес-репутація.

Вступ та постановка проблеми. Глобальні ланцюги постачання як комплексні системи, що включають виробництво, розподіл та доставку товарів і послуг по всьому світу, зазнали суттєвих змін в останні роки та продовжують трансформуватись у відповідь на турбулентні умови сьогодення. З огляду на них, серед пріоритетів управління глобальними ланцюгами постачання особливо актуальними постають наступні: підвищення стійкості та ризик-менеджмент; використання сучасних технологічних можливостей для оптимізації процесів у ланцюгах постачання; врахування вимог боротьби з глобальним потеплінням та мінімізації негативного впливу на довкілля; реконфігурація мереж постачання «в умовах геополітичної конфліктності»; вдосконалення етичних та соціальних практик в ланцюгах постачання; нарощення ефективності управління запасами та прогнозування попиту; транспортна і логістична оптимізація переміщення матеріальних потоків; фінансування ланцюгів постачання; регуляторний комплаєнс.

Розуміння того, як ланцюг постачання може впоратися зі збоями, такими як стихійні лиха, значущі геополітичні події та пандемії тощо, має вирішальне значення для конкурентоспроможності компаній, що його формують. Тому вивчення та формування ефективної стратегії підвищення стійкості ланцюгів постачання та розробка методів управління ризиками для пом'якшення потенційних збоїв постають актуальними завданнями як для дослідників, так і для практиків-менеджерів у ланцюгах постачання. Більш того, постійно актуальною задачею є аналіз того, як зміни в міжнародній торговельній політиці, тарифах та економічних тенденціях впливають на глобальний потік товарів, та якими можливостями у цих умовах компанія може скористатись для нарощення конкурентоспроможності (як власної, так і ланцюга постачання), орієнтованість в складному міжнародному регуляторному середовищі та забезпечуючи дотримання міжнародних норм, зокрема з огляду на соціально-етичні наслідки діяльності учасників ланцюга постачання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Глобалізований характер ланцюгів поставок висунув на перший план різні соціальні та етичні проблеми, що вимагають підвищеної уваги з боку дослідників, бізнесу та політиків. Соціальні та етичні аспекти корпоративного управління в глобальних ланцюгах постачання досліджуються багатьма науковцями як з точки зору впливу на самі компанії, так і з огляду на соціальні наслідки їхньої діяльності. Хассан К. та ін. досліджують ключові аспекти корпоративної соціальної відповідальності нафтовидобувної промисловості в країнах, які розвиваються, наголошуючи, що попри існування широких законодавчих положень, що стосуються корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) у рамках соціального захисту та захисту навколишнього середовища, дотримання таких правових вимог залишається головною проблемою в адаптації КСВ у країнах, що розвиваються [6]. Сініні Н. та ін. досліджують те, як розкриття показників впливу на довкілля та корпоративної соціальної відповідальності (ESG) впливає на фінансові показники компаній на їхню бізнес-репутацію, відмічаючи в цілому позитивний ефект [12]. Однак, Рохо-Суарез Х. та Алонсо-Конде А., досліджуючи ефекти впровадження ESG на створення вартості, вказують, що хоча політики ESG майже не дають ефекту в короткостроковій перспективі, на більш довгострокових періодах краща ефективність корпорацій у розрізі ESG-факторів призводить до меншого створення вартості [11].

З іншого боку, значна кількість досліджень присвячена різним соціальним та етичним аспектам у розрізі окремих галузей. Зокрема, щодо індустрії моди, було проведено опитування близько тисячі фабрик у Бангладеш, які постачали одяг світовим модним брендам під час пандемії Covid-19 [1]. Воно дозволило виявити нечесні торговельні практики, з якими стикаються виробники, такі як скасування замовлень, відмову в оплаті товарів, зниження цін і затримку оплати рахунків. Незважаючи на зростання витрат на виробництво та тих, що пов'язані з Covid-19, 70% всесвітньо відомих брендів все ще закуповували

одяг за цінами 2020 року в грудні 2021 р. А понад 50% опитаних фабрик повідомили про принаймні одну з таких недобросовісних практик брендів / роздрібних торговців, як скасування замовлень, зниження ціни, відмова платити за товари, що відправлені або в процесі виготовлення, і затримка оплати рахунків. Такі несправедливі практики призвели, зокрема, до плинності кадрів, втрати робочих місць і зниження зарплати. Автори даного дослідження рекомендують впровадження законодавчих актів саме на споживчих ринках для обмеження недобросовісних закупівельних практик, призначення «спостерігача» за індустрією моди для забезпечення чесних комерційних практик та захисту постачальників від непропорційних ризиків, які фактично генеруються для них роздрібними мережами та брендами. Деккер Спаркс Дж. та ін. на прикладі рибної промисловості акцентують увагу на виключенні працівників з процесу розробки і прийняття інструментів їхнього захисту та вказують, що добровільні стандарти корпоративної звітності не можуть змінити умови праці, підкреслюючи необхідність фундаментального перерозподілу впливу через парадигму соціальної відповідальності, керовану працівниками [4]. Отже, питання етики та соціальної відповідальності в ланцюгах постачання охоплюють безліч аспектів, ефективність наявних інструментів їхнього забезпечення викликає сумніви, тож вони потребують приділення значної уваги з боку всіх стейкхолдерів, включаючи корпорації, урядові структури, професійні та громадські організації, та науковців. Дослідження світового досвіду адресування питань етики та соціального впливу діяльності у ланцюгах постачання постає дедалі більш актуальною науково-практичною задачею.

З огляду на це, **метою статті** є дослідження місця соціально-етичного аспекту в управлінні глобальними ланцюгами постачання, а також виокремлення типових проблем і ризиків, пов'язаних з соціальними та етичними аспектами управління в ланцюгах постачання, та міжнародного досвіду їхнього вирішення.

Результати дослідження. У контексті занепокоєнь щодо зміни клімату та погіршення стану довкілля, та на тлі посилення законодавчих ініціатив у сфері захисту навколишнього середовища та сповільнення глобального потепління, дедалі більше уваги приділяється питанням про те, як зменшити вуглецевий слід як окремої компанії, так і всього ланцюга постачання, як мінімізувати відходи, ощадливо використовувати воду та інші природні ресурси, та як впроваджувати сталі практики по всьому ланцюгу постачання. Це призводить до необхідності підвищення прозорості по ланцюгу постачання, що було б неможливим без появи новітніх технологій, таких як Інтернет речей (IoT), штучний інтелект (ШІ), блокчейн тощо. Саме технологічний прогрес суттєво трансформує ланцюги постачання в сучасних умовах, тож неможливо уявити стратегії розвитку великих компаній без пунктів, які стосувалися б впровадження технологічних інновацій з метою підвищення ефективності, прозорості і простежуваності операцій в ланцюгах постачання. Одним із ключових факторів, котрі додають складності в конфігурації сучасних ланцюгів постачання, є те, що вони зазвичай залучають багато стейкхолдерів з різних країн. З огляду на це, дослідження стратегій ефективної співпраці та координації, та доцільне використання сучасних технологічних рішень у цьому процесі допомагає суттєво оптимізувати матеріальні, інформаційні, фінансові і сервісні потоки в міжнародній торгівлі.

На додачу, в умовах поширеної на сьогодні стратегії наращення запасів для захисту від збоїв в поставках важ-

ливим є впровадження систем обробки і аналізу великих даних, в тому числі з використанням ШІ, задля підтримки оптимального рівня запасів і більш точного прогнозування попиту. Поряд з цим, знаходження способів оптимізації транспортних маршрутів, скорочення часу доставки та впорядкування логістичних процесів для оптимізації транспортування та логістики є життєво важливим для ефективності ланцюга постачання з огляду на фінансові результати компаній. Фінансовий аспект ланцюгів постачання включає дослідження моделей фінансування, новітніх технологічних рішень і платіжних систем, та управління фінансовими ризиками в ланцюгах постачання, а також в контексті довгострокового планування і стратегії розвитку бізнесу – має враховувати екологічні, соціальні та етичні вимоги до корпоративного управління, діяльності компанії та її партнерів у ланцюзі доданої вартості. Прикладом недотримання цих вимог з подальшими значними і довгостроковими репутаційними та фінансовими наслідками може слугувати афера «Дизельгейт» компанії Volkswagen, що стала відома у 2015 році (компанія встановила програмне забезпечення на свої дизельні автомобілі, щоб обдурити тести на викиди) [5].

У цілому, етичні та соціальні наслідки в контексті ланцюгів постачання стосуються впливу їхньої діяльності на різних зацікавлених сторін, включаючи працівників, місцеві громади, споживачів та навколишнє середовище. Ці міркування передбачають забезпечення справедливого та гуманного ставлення до працівників, просування відповідальних практик постачання та виробництва, дотримання прав людини та мінімізацію негативного впливу на навколишнє середовище, в тому числі – з урахуванням позитивних і негативних екстерналій.

Можна виокремити декілька ключових аспектів, котрі повинні досліджуватись і враховуватись при аналізі ризиків та вдосконаленні процесів щодо дотримання кращих етичних та соціально відповідальних практик у ланцюгах постачання. Попередні перевірки щодо дотримання прав людини, зокрема забезпечення дотримання прав корінних народів, виключення можливостей захоплення земель або торгівлі людьми в ланцюгах постачання, зазвичай передують будь-яким подальшим діям та договорам з партнерами.

Надалі, доцільно досліджувати, чи трудові практики в компанії-партнерів по ланцюгу відповідають законодавству та корпоративним політикам компанії щодо забезпечення справедливої заробітної плати, безпечних умов праці та розумного робочого часу для працівників по всьому ланцюгу постачання. При цьому ключовими ризиками є виникнення етичних, репутаційних та регуляторних проблем у разі виявлення, наприклад, експлуаторських трудових практик, таких як дитяча або примусова праця, що є досить вірогідним ризиком для розгалужених глобальних ланцюгів постачання, виробничі потужності в яких знаходяться у країнах з перехідною економікою та тих, що розвиваються. До прикладу, одним із найвідоміших інцидентів недотримання безпеки праці став обвал швейної фабрики Rana Plaza в Бангладеш у 2013 році, який призвів до загибелі понад 1100 робітників, і ще тисячі отримали поранення [7]. Цей випадок пролив світло на погані умови праці та стандарти безпеки в глобальному ланцюжку постачання індустрії моди. Багато всесвітньо відомих брендів одягу, які постачали продукцію з цієї фабрики, зіткнулися з громадським контролем і тиском з вимогою покращити свої практики в ланцюжку постачання. Десять років по тому, все ще досить часто виникають кейси недотримання умов праці в цій галузі, одним з найгучніших серед недавніх – є звинувачення у використанні примусової праці китайською компанією Shein

[3], та негативні наслідки від несправедливих торгових практик для працівників у постачальників фешн-індустрії в Бангладеш [1]. Однак, не тільки світовій індустрії моди притаманні високі ризики недотримання законодавства та етичних норм у сфері праці. Високотехнологічні ланцюги постачання є також досить високо-ризиковими з цієї точки зору з огляду на значну імовірність поганих умов праці, особливо в країнах, що розвиваються, починаючи від ризиків для здоров'я та безпеки до насильства та боргової кабали [2; 9].

Прикладом з іншої галузі є Nestlé, найбільша у світі компанія з виробництва продуктів харчування та напоїв, яка у 2020 році зіткнулася зі звинуваченнями в тому, що її ланцюжок постачання какао в Західній Африці використовує дитячу працю. Через складність цього явища і обмеженість важелів впливу цю проблему неможливо вирішити зусиллями окремих ТНК. Однак в Nestlé заявляють, що компанія працює над вирішенням цих проблем і взяла на себе зобов'язання боротися з дитячою працею у своєму ланцюгу постачання какао [10]. Подібні ініціативи можуть мати позитивні наслідки на ще один соціально-етичний аспект управління ланцюгами постачання, а саме – у тому, що стосується формування позитивного впливу ланцюгів постачання на місцеві громади, де розташовані виробничі потужності. Наприклад, компанії можуть брати участь у будівництві шкіл, медичних закладів тощо, щоб принести користь місцевим громадам, де працюють їхні заводи. Отже, різні галузі мають власну специфіку ризиків у етичній і соціальній сферах, котра також значною мірою залежить від розгалуженості ланцюга та країн базування постачальників.

Наступним важливим окремим аспектом, що є водночас, тісно пов'язаним з соціальним впливом ланцюгів постачання, і котрий набуває дедалі більшого значення на тлі більш жорсткого регулювання, є дослідження і мінімізація впливу ланцюгів постачання на довкілля. Впровадження сталих практик, скорочення викидів та просування екологічно чистих методів постачання та виробництва поступово стає стандартною практикою. Однак, саме в цьому аспекті виникає значна кількість ризиків і можливостей для зловживання, що потенційно має негативний вплив на соціально-етичні аспекти управління ланцюгами постачання. Зокрема, грінвошинг, нечесні практики у сфері карбонових компенсацій (*англ.* – carbon offsetting) тощо.

Цікавим є кейс компанії TerraCycle, що займається переробкою пластикових відходів. Заснована у 2001 році, TerraCycle швидко стала досить відомою через володіння, за її твердженнями, унікальним підходом збору та переробки пластику, який, як правило, через складність і дороговизну переробки не приймається у звичайні програми. Компанія співпрацює з багатьма партнерами, включаючи світових гігантів – виробників споживчих товарів, таких як L'Oréal, PepsiCo, Procter & Gamble, Coca-Cola та ін., котрі на етикетках товарів у пластиковій упаковці ставили знак TerraCycle, сигналізуючи тим самим, що такий вид упаковки після використання йде в переробку. Однак, у 2021 році проти компанії було подано позов щодо того, що твердження на етикетці є «оманливими для споживача» [13]. Справа завершилася мировою угодою, в якій погоджено внесення змін в етикетках продуктів клієнтів компанії, і TerraCycle погодилася запровадити програму

сертифікації ланцюга постачання. Все ж, деякі журналістські розслідування додають дедалі більше сумнівів у етиці компанії та її здатності виконувати свої зобов'язання, та звинувачень у грінвошингу [8]. А більш глибокі дослідження ланцюга постачання пластику показують цілковиту неготовність та певний супротив виробників до переформатування власних технологічних процесів задля зменшення використання пластику, адже замовлення на первинний пластик щороку лише зростає, а глобальна торгівля пластиком сягнула за підсумками 2021 року 369 млн метричних тон та 1,184 млрд дол. США [14].

Споживачі, активісти та інвестори все частіше вимагають від компаній вирішувати соціально-етичні питання та впроваджувати більш відповідальні та сталі практики в ланцюгах поставок. Як наслідок, багато компаній вживають заходів для підвищення прозорості, покращення умов праці та впровадження ініціатив зі сталого розвитку у своїх ланцюгах постачання. Однак проблеми залишаються складними, а постійні дослідження та інформування громадськості продовжують стимулювати зміни та підзвітність у глобальному ландшафті ланцюгів поставок.

Значні перспективи нарощення іміджу соціально відповідальної компанії (і, як наслідок, конкурентоспроможності всього її ланцюга постачання) має забезпечення прозорості в ланцюгах постачання. Простежуваність руху матеріального і фінансового потоків є першочерговою для розуміння походження продукції та виявлення потенційних етичних проблем, а сучасні технологічні рішення, принаймні у розвинених економіках, дозволяють поступово вибудовувати такі ланцюги постачання, у яких самі компанії та їхні споживачі можуть відстежувати шлях продукції від сировини до кінцевого споживача. Однак, у країнах, що розвиваються, недостатній розвиток цифрових екосистем, недосконалі бізнес-практики та механізми державного і громадського нагляду формують середовище, в якому необхідно шукати додаткові або інші способи моніторингу і аудиту виконання як постачальниками, так і покупцями з іншого боку, законодавства та зобов'язань за договорами з огляду на дотримання принципів корпоративної соціальної відповідальності.

Висновки. Етичні та соціальні проблеми в ланцюгах постачання є постійними, і нові випадки можуть з'являтися в міру підвищення рівня обізнаності та контролю в цих сферах. У міру того, як компанії та споживачі стають більш свідомими щодо практики ланцюгів поставок, попит на прозорість, підзвітність та етичні закупівлі продовжує зростати. Вирішення цих питань залишається критично важливим завданням для бізнесу, а постійні дослідження та адвокація відіграють значну роль у просуванні позитивних змін у глобальних ланцюгах поставок. Досліджені у статті приклади підкреслюють, що етичні та соціальні проблеми в ланцюгу постачання можуть мати далекосяжні фінансові наслідки для компаній. Вирішення цих питань є не лише етичним імперативом, але й має вирішальне значення для збереження цінності бренду, підтримки довіри споживачів та уникнення дорогих юридичних і фінансових наслідків. Як наслідок, багато компаній вже зараз докладають зусиль до формування відповідального управління ланцюгами постачання та сталому розвитку, щоб зменшити ризики та підвищити загальну стійкість свого бізнесу.

References:

1. Azizul Islam M., Abbott P., Haque Sh., Gooch F. (2023) Impact of Global Clothing Retailers' Unfair Practices on Bangladeshi Suppliers During Covid-19. Available at: <https://static1.squarespace.com/static/62a067e5deea9a028a3eae4b/t/63bc03fd5132c06ae6a1f386/1673266294920/Impact+of+global+clothing+retailers+unfair+practices+on+Bangladeshi+suppliers+during+Covid-19>

2. 2022 KnowTheChain ICT Benchmark. (2023) Available at: https://www.business-humanrights.org/en/from-us/briefings/2022-knowthechain-ict-benchmark/?utm_source=media&utm_medium=media&utm_campaign=2301ICTbenchmark&utm_content=context
3. Cox Ch. (2023) Lawmakers urge SEC to crack down on Chinese retail giant Shein over alleged forced labor. CNBC. Available at: <https://www.cnbc.com/2023/05/01/shein-china-congress-forced-labor-inquiry.html>
4. Decker Sparks J.L., Matthews L., Cárdenas D., Williams C. (2022) Worker-less social responsibility: How the proliferation of voluntary labour governance tools in seafood marginalise the workers they claim to protect. *Marine Policy*, vol. 139. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.marpol.2022.105044>
5. VW pays millions in 'Dieselgate' settlement in Britain. (2022) Available at: <https://www.dw.com/en/vw-pays-millions-in-diesel-gate-settlement-in-britain/a-61936459>
6. Hassan Q.M., Khudir I.M., Olawuyi San D.S. (2023) Regulating corporate social responsibility in energy and extractive industries: The case of international oil companies in a developing country. *Resources Policy*, vol. 83. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2023.103607>
7. The Rana Plaza disaster ten years on: What has changed? (2023) Available at: <https://www.ilo.org/infostories/en-GB/Stories/Country-Focus/rana-plaza#bangladeshi-garment-sector>
8. Kaufman L. (2022) The Warehouses of Plastic Behind TerraCycle's Recycling Dream. Available at: <https://www.bloomberg.com/features/2022-terracycle-tom-szaky/>
9. Monaghan R., Clarke A. (2023) Tech supply chain workers vulnerable to forced labour. Context: Business & Human Rights Resource Centre. Available at: <https://www.context.news/big-tech/opinion/tech-supply-chain-workers-vulnerable-to-forced-labour>
10. Myers A. (2022) New report highlights Nestlé's efforts to tackle child labour in its cocoa supply chain. Available at: <https://www.confectionerynews.com/Article/2022/01/28/Nestle-announces-innovative-plan-to-tackle-child-labour-risks-in-cocoa-sector>
11. Rojo-Suárez J., Alonso-Conde Ana B. (2023) Short-run and long-run effects of ESG policies on value creation and the cost of equity of firms. *Economic Analysis and Policy*, volume 77, p. 599–616. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.eap.2022.12.017>
12. Saini N., Antil A., Gunasekaran A., Malik K., Balakumar S. (2022) Environment-Social-Governance Disclosures nexus between Financial Performance: A Sustainable Value Chain Approach. *Resources, Conservation and Recycling*, vol. 186. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2022.106571>
13. Staub C. (2021) TerraCycle and brands sued over recycling claims. *Resource Recycling*. Available at: <https://resource-recycling.com/plastics/2021/07/28/terracycle-and-brands-sued-over-recycling-claims/>
14. Global plastics trade hits record \$1.2 trillion, (2022) Available at: <https://unctad.org/data-visualization/global-plastics-trade-reached-nearly-1.2-trillion-2021>

NAVIGATING ETHICAL AND SOCIAL DIMENSIONS OF GLOBAL SUPPLY CHAINS: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES

Summary. The globalized nature of supply chains has brought to the forefront various social and ethical implications, demanding heightened attention from researchers, businesses, and policymakers. The article delves into the critical realm of social and ethical considerations in supply chain management, shedding light on the risks, challenges, and opportunities associated with adopting sustainable practices. The article provides the overview of global supply chains' impact on diverse stakeholders. It explores the multifaceted nature of sustainability and social responsibility in supply chains, encompassing aspects such as labour practices, human rights, environmental responsibility, and transparency. Drawing upon recent case studies and real-world examples, the research studies the risks and challenges that arise from ethical lapses within supply chains. It examines the financial repercussions faced by companies due to reputational damage, consumer backlash, and legal penalties when labour violations, environmental harm, or other unethical practices come to light. In addition to the risks, the article explores the underlying problems and obstacles in implementing socially and ethically responsible supply chain practices. It discusses the complexities of monitoring and auditing supply chains, particularly in regions with weaker regulatory frameworks, and the potential for exploitative practices to thrive unnoticed. The text discusses the increasing demand for socially and ethically responsible practices in global supply chains, driven by consumers, activists, and investors. The article emphasizes the importance of transparency in supply chains to identify potential ethical issues and implement sustainable practices. By exploring the risks, challenges, and opportunities associated with ethical and socially responsible practices, this article aims to contribute to the growing body of research advocating for a more sustainable and equitable approach to supply chain management in the modern era. Overall, the research advocates for ongoing efforts to address ethical and social issues in supply chains to preserve brand value, consumer trust, and financial stability.

Key words: global supply chains, international trade, social responsibility, ESG, value chains, governance, externalities, sustainable development, business reputation.

Сочка К. А.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів і банківської справи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Палінчак М. М.

*доктор політичних наук, професор,
професор кафедри міжнародної політики
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Sochka Kateryna

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Finance and Banking Department
HEI «Uzhhorod National University»*

Palinchak Mykola

*Doctor of Political Sciences, Professor,
Professor of the Department of International Politics
HEI «Uzhhorod National University»*

МИТНІ ПЛАТЕЖІ ЯК ФІСКАЛЬНИЙ ІНСТРУМЕНТ ДЕРЖАВИ: ТЕНДЕНЦІ ТА ВИКЛИКИ ПОТОЧНОГО ПЕРІОДУ

Анотація. У статті досліджено економічний зміст митних платежів, як інструменту державної політики у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Вивчено значення надходжень від перерахувань митних органів у податкових доходах бюджетів різних груп країн за класифікацією Всесвітньої митної організації та їх взаємозв'язок з рівнем економічного розвитку таких країн. Проаналізовано роль митних платежів у формуванні доходів державного бюджету України та вплив військової агресії на досліджувані показники бюджету. Досліджено позитивні та негативні ознаки митних платежів, як непрямих податків на різних суб'єктів економічної системи – органів влади, економічного сектору та населення. Окреслено окремі проблемні питання пов'язані з дотриманням фінансової дисципліни у сфері митної діяльності, адмініструванням митних платежів та запропоновано певні заходи щодо мінімізації таких проблем.

Ключові слова: митні платежі, доходи бюджету, непрямі податки, зовнішньоекономічна діяльність, економічний розвиток.

Вступ та постановка проблеми. В умовах невизначеності економічних, соціальних, політичних процесів, подолання віддалених наслідків пандемії COVID-19, військових дій на Сході України, перед урядами багатьох країн стоїть актуальне завдання формування системи стабільних джерел доходів бюджету для фінансування різноманітних потреб держави.

Тому питання ефективного і сталого наповнення бюджету за рахунок диверсифікованих ресурсів є важливим для усіх держав. Загальновідомо, що найбільш важливими реальними доходами бюджетів у країнах з розвинутою економікою є податки. Однак, актуальним залишається завдання пошуку оптимального співвідношення між рівнями прямого та непрямого оподаткування, які мають відмінну економічну природу та різний вплив на можливість формування фінансового потенціалу органів влади, економічні процеси та поведінку споживачів в рамках національних економічних систем. В умовах активної зовнішньоекономічної діяльності та міжнародної економічної кооперації, питання пошуку оптимальних моделей оподаткування таких відносин є важливим з точки зору як наповнення бюджетів, так і забезпечення привабливих економічних умов для суб'єктів цих відносин. В Україні оподаткування зовнішньоекономічної діяльності (головним чином імпортних операцій) з середини 90-х років ХХ ст. має чітко виражений фіскальний ефект і традиційно займає вагомий роль при формуванні дохідної бази державного бюджету. Однак, продовження практики щодо суттєвої залежності державного бюджету від надходжень за рахунок митних платежів у довго-

строковій перспективі є скоріш негативним явищем. Така політика забезпечує досягнення короткострокового фіскального результату, однак не формує передумови для активізації економічної діяльності, залучення реальних інвестицій, відновлення та зростання національного виробництва, підвищення рівня доходів громадян. Саме досягнення зазначених завдань у кінцевому результаті дає можливість збільшити доходи держави за рахунок зростання реального ВВП, а не оподаткування споживання, як у випадку з непрямими податками.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. З огляду на актуальність проблематики диверсифікації джерел наповнення державного бюджету в умовах нестабільності, в т.ч. за рахунок зовнішньоекономічних відносин, питання економічного змісту митних платежів, їх класифікації досліджувалися такими відомими вітчизняними науковцями у галузі митної сфери, як Бережнюк І., Дем'янюк О., Герчаківський С., Гребельник О., Крисоватий А., Крупка М., Пашко П., а фіскальні аспекти у формуванні доходів державного бюджету України впродовж останніх років детально вивчено у працях дослідників Дубовик О., Мартинюк І. [1], Найдено О. [2], Сідляр В., Валігура В. [3], Крилач О. [4].

Незважаючи на ґрунтовні наукові доробки у зазначеній тематиці, у більшості досліджень акцент робиться на переважному вивченні фіскальних аспектів оподаткування зовнішньоекономічної діяльності, однак недостатньо уваги приділяється довгостроковим наслідкам занадто високого рівня оподаткування непрямими податками для різних учасників економічних відносин (зокрема, спожив-

вачів імпортованих товарів та послуг, реального сектору економіки).

Метою статті є оцінка ролі митних платежів у формуванні дохідної бази державного бюджету України, в т.ч. після початку військових дій на Сході; виявлення окремих проблемних питань у адміністрування митних платежів та потенціалу зростання дохідної бази бюджету без посилення податкового навантаження.

Результати дослідження. Митні платежі – податки, які повинні бути сплачені при переміщенні товару через митний кордон країни (імпорт, експорт, транзит) і є обов'язковою умовою такого переміщення. Контроль за справлянням митних платежів зазвичай покладено на митні органи.

Податковий кодекс України [5, ст. 14.1.113] трактує митні платежі, як податки, що відповідно до Податкового Кодексу або митного законодавства справляються під час переміщення або у зв'язку з переміщенням товарів через митний кордон України; при цьому контроль за справлянням таких платежів покладено на контролюючі органи. Митним кодексом України [6, ст. 2] до митних платежів віднесено мито, акцизний податок із ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції) та ПДВ із ввезених на митну територію України товарів (продукції).

У окремих країнах ЄС при ввезенні товарів з поза меж ЄС можуть сплачуватися аналогічні до вітчизняних платежі з імпорту, зокрема, мито, акцизний податок, ПДВ, антидемпінгове мито, компенсаційне мито [7, с. 12].

Теоретичне визначення митних платежів вітчизняними науковцями є подібним, наприклад, автор [8, с. 259] вважає митними платежами такі податки та збори, що нараховуються в установленому порядку при переміщенні через митний кордон країни товарів та інших предметів під контролем митних органів. За твердженням [9, с. 165] митні платежі є різновидом обов'язкових платежів, які нараховують і справляють у встановленому порядку під час переміщення товарів та інших предметів через митний кордон України під контролем митних органів. Цей же автор наголошує [9, с. 167], що критерієм визначення митних платежів є також суб'єкт стягнення, а саме той орган, який виконує контролюючі функції з нарахування, справляння та адміністрування цих платежів.

Виходячи з зазначеного, з економічної позиції до митних платежів, тобто тих платежів, які можуть адмініструватися митними органами, належить дещо ширший перелік неподаткових платежів. Саме тому науковцями пропонується більш деталізоване групування платежів, які адмініструються митними органами. Погоджуємося з думкою автора [8, с. 254], який пропонує усі платежі, які нараховуються митними органами об'єднати у декілька груп, а саме: платежі, які пов'язані з митним тарифом (мито); різні види плат та відшкодувань; непрямі податки, що повинні сплачуватися при здійсненні експортно-імпортних операцій (акцизний податок, ПДВ); платежі за виконання певних функцій та завдань митними органами та супутніми службами; платежі, пов'язані з порушення митного законодавства, реалізацією безгосподарного і конфіскованого майна.

Оскільки ефективність реалізації державної політики у сфері адміністрування митних платежів безпосередньо залежить від якості, прозорості, законності, технологічності та швидкості роботи митних органів, доцільно проаналізувати їх роль у виконанні поставлених фіскальних завдань.

Завдання митних органів у багатьох країнах світу подібні до завдань державної митної служби України, їх можна узагальнити за наступними напрямками: забез-

печення збору та перерахування до бюджету податків та платежів за здійснення міжнародних торгівельних операцій; застосування інструментів тарифної та торгівельної політики; узагальнення даних торгівельної та митної статистики; протидія переміщенню через митний кордон країни заборонених та небезпечних товарів та предметів [10, с. 3].

Дещо відмінне та розширене бачення щодо вкладу митних органів у сприяння економічній конкурентоспроможності має автор [11, с. 2], на думку якого митниця може допомагати у розвитку торгівельних відносин, формуванні доходів бюджетів, а також забезпечити захист вітчизняних споживачів іноземної продукції та національного бізнесу від недоброросовісної конкуренції.

За допомогою різних інструментів митні органи забезпечують досягнення широкого переліку завдань (мобілізація державних доходів, покращення бізнес клімату, забезпечення безпеки громадян, формування економічної та фінансової статистики, сприяння інтеграції у регіональній економічно союзи, виявлення правопорушень та незаконних фінансових потоків у сфері митної діяльності, тощо). Пріоритети національної митної політики звичайно визначаються кожною окремою країною і залежать від економічних, політичних, соціальних умов конкретних періоду історичного розвитку.

У контексті даного дослідження вважаємо доцільним нагадати, що усі митні платежі належать до групи непрямих податків, тобто податків на споживання. Таким чином, ці платежі (мито, акцизний податок, ПДВ з імпортованих в Україну товарів) представляють собою надбавку до ціни реалізації товару, що повністю перераховується до бюджету і є прямим доходом держави.

Непрямі податки у більшості країн виконують переважно фіскальну функцію, а саме забезпечення формування дохідної бази бюджету.

З точки зору органів влади активне застосування цих податків є досить привабливим через низку чинників, зокрема, вони забезпечують відносно швидке, повне та рівномірне надходження запланованих доходів бюджету, особливо це є характерним для ПДВ. Така ситуація пояснюється порівняно сталим у часі та відносно рівномірним у просторовому плані споживанням базового переліку товарів та послуг в межах національної економіки. Крім того, непрямі податки є малопомітними для споживачів товарів та послуг (які фактично виступають їх реальними платниками) через те, що вони включені до ціни реалізації продукту [12, с. 110]. Споживачі не завжди розуміють, що купляючи товари, вони оплачують не тільки безпосередньо матеріальні та трудові витрати на його виробництво, інші видатки пов'язані з процесом виготовлення та реалізації цього товару, але і непрямі податки, які збільшують його ціну. Населення спостерігає загальне підвищення цін на товари та послуги, але не завжди розуміє, що надмірне оподаткування непрямими податками сприяє зростанню споживчої інфляції.

Непрямі податки також мають регресивний характер, практично не залежать від рівня доходів кінцевого споживача, що посилює соціальну нерівномірність для мало-забезпечених громадян.

Тому, поряд із фіскальною ефективністю така «прихованість» непрямих податків для їх реальних платників, споживачів товарів і послуг, є привабливою для влади у питаннях поступового посилення податкового тягаря у випадку потреби у збільшенні доходів бюджетів.

Серед митних платежів найбільш важливе фіскальне значення має ПДВ, яким оподатковується імпорт практично усіх товарних груп (за невеликим виключенням).

Запровадження та активне використання акцизного податку, крім фіскального ефекту, дає можливість державі певною мірою впливати та обмежувати споживання окремих шкідливих для здоров'я товарів шляхом підвищення його ставок (тютюнові вироби, алкогольні напої).

Мито є загальнодержавним податком, який використовується виключно у зовнішньоекономічній діяльності. Воно виконує переважно регулюючі функції щодо імпорту – експорту окремих товарів, додаткового захисту та підтримки вітчизняних виробників, підвищення їх конкурентоспроможності; фіскальне значення мита в Україні є несуттєвим.

Ще раз наголошуємо, що надмірне використання непрямих податків веде до збільшення цін на усі товари та послуги, зрушення попиту на національному ринку, зменшення реальних доходів населення, зростання споживчої інфляції. Особливо це стосується «ресурсних» товарів, які використовуються при виготовленні інших товарів виробничого або побутового характеру, наданні послуг (наприклад, пальне та електроенергія), які є вагомою статтею витрат при виробництві практично усіх товарів та послуг, забезпеченні транспортних перевезень.

У міжнародному науковому та експертному середовищі вважається, що висока частка митних платежів у податкових доходах бюджетів є однією з ознак країн з невисоким рівнем економічного розвитку; ця теза підтверджується як теоретичними дослідженнями [13, с. 107], так і практиками міжнародних організацій [11].

Зокрема, експерти Всесвітньої митної організації [11, с. 5] стверджують, що саме країни, які розвиваються більше залежать від митних надходжень у формуванні своєї дохідної бази. При цьому прямі податки на доходи населення або прибуток бізнесу у таких країнах є менш вагомими для забезпечення фінансування функцій держави. За умови відсутності надходжень від оподаткування зовнішньоекономічної діяльності, країни з низьким рівнем економічного розвитку мають труднощі з забезпеченням фінансування своїх державних завдань. Наголошується, що сьогодні у країнах з розвинутою економікою надходження від митних платежів не є основним джерелом фінансування витрат держави. Цей же автор констатує, що економічно розвинуті країни у попередні періоди розбудували свою економічну базу та інфраструктуру, необхідну для забезпечення економічної конкуренції, використовуючи на ці потреби саме надходження від оподаткування зовнішньоекономічної діяльності.

Узагальнені дані щодо частки платежів, які були перераховані до національних бюджетів митними органами відповідних країн за звітними даними Всесвітньої митної організації наведено у таблиці 1.

Зрозуміло, що у запропонованому Всесвітньою митною організацією групуванні країн, кожна група об'єднує різні за своїм ресурсним, економічним, людським та

підприємницьким потенціалом держави, тому можемо робити тільки дуже загальні оцінки. Із запропонованих шести груп країн, найбільш однорідним за відносно високим рівнем економічного розвитку є макрорегіон «Європа». Можемо стверджувати, що у контексті нашого дослідження, саме країни Європи, порівняно з іншими макрорегіонами, демонструють найнижчу частку митних платежів у податкових доходах бюджетів. Така ситуація є свідченням фінансової спроможності цих країн акумулювати податкові ресурси бюджету за рахунок інших наявних джерел, зокрема, досить високого рівня оподаткування доходів населення та прибутку корпорацій, розвинутої системи оподаткування комерційної і приватної власності та нерухомості. Країни цього макрорегіону, незважаючи на відмінності між ними, у цілому сформували диверсифіковані економіки з розвинутим промисловим та сільськогосподарським виробництвом, сферою послуг, мають потужний сектор малого та середнього бізнесу, забезпечують виробництво та торгівлю товарами з високою доданою вартістю, характеризуються постійними технологічними та інноваційними процесами, що підтримує конкурентність їх продукції.

Зазначені чинники дозволили країнам Європи поступово переорієнтуватися при формуванні доходів бюджетів на підвищення рівня оподаткування прямими податками реальних доходів населення, прибутку корпорацій та власності різного виду. Обсяг та динаміка ВВП є одним з індикаторів, який відображає практичне втілення економічного потенціалу держави. У цьому контексті зростання прибутку корпорацій, бізнесу, реального сектору економіки та сфери послуг, доходів громадян при сталому курсі грошової одиниці є показником загального підвищення реального добробуту усіх платників податків, що у свою чергу, дозволяє владі акумулювати достатньо вагому частку бюджетних ресурсів за рахунок прямих податків. Варто зазначити, що пряме оподаткування є більш громіздким, але і більш індивідуалізованим, порівняно з непрямими податками. У розвинутих країн влада надає бізнесу податкові пільги при модернізації виробництва, реінвестуванні, що стимулює підприємства до постійного вдосконалення своїх виробничих процесів, а це, у свою чергу, здешевлює виготовлення товарів та підвищує їх конкурентність на ринку. Саме у цьому і проявляються довгострокові відмінності у впливі прямих і непрямих податків на учасників економічних відносин.

Вищезазначене корелюється з даними рисунку 1, який демонструє структуру глобальних митних платежів, які були перераховані до бюджетів митними органами окремих макрорегіонів у 2022 році.

Як видно з даних рис. 1 у 2022 році у глобальному вимірі країни Європи сформували найбільшу частку доходів від митних платежів (58%), країни Азії та Тихо-

Таблиця 1

Внесок митних органів у формування податкових доходів бюджетів країн різних макрорегіонів, 2018–2023 рр., %

№ пп	Макрорегіон	2018-2019	2019-2020	2020-2021	2021-2022	2022-2023
1	Європа	24,5	25	24,2	27	10
2	Південна, Північна, Центральна Америка, Карибські острови	30,3	30	28,6	29	24
3	Далекий Схід, Південна та Південно-Східна Азія, Австралія та Тихоокеанські острови	30,6	30,5	29,1	27	34
4	Північна Африка, Близький та Середній Схід	36,8	36,7	41,8	42	23
5	Західна та Центральна Африка	41,1	41,4	43,2	46	34
6	Східна та Південна Африка	30,8	31,9	34,1	32	26

Джерело: сформовано за [14, с. 26–27; 15, с. 40–41; 16, с. 52–53; 17, с. 58–59; 18, с. 68–69]

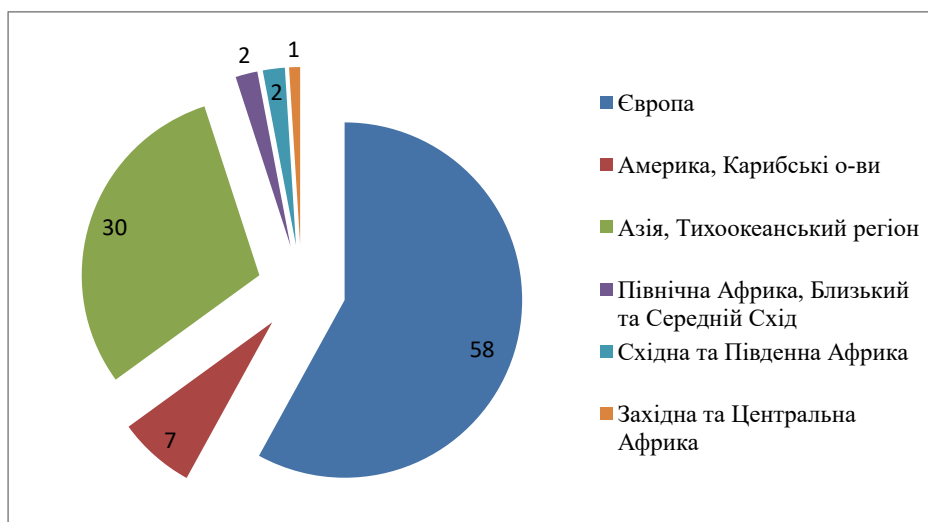

Рис. 1. Структура глобальних митних платежів, які були перераховані митними органами до бюджетів країн макрорегіонів, 2022 р., %

Джерело: [18, с. 76]

океанського регіону посіли друге місце (30%) за внеском у формування глобальних доходів від оподаткування зовнішньоекономічної діяльності. Інші чотири макрорегіони забезпечили формування тільки 12% світових доходів від митних платежів.

Така ситуація визначається ресурсним та економічним потенціалом, фізичним обсягом та динамікою торгівельних відносин окремих країн, товарною структурою експорту та імпорту, митно-тарифною політикою країн, часткою товарів з високою додатною вартістю, яка пропонується на міжнародні ринки, співвідношенням курсів валют у яких здійснюються розрахунки, податковою політикою країн.

Активне використання оподаткування експортно-імпортних операцій дає можливість досягнути багатьох завдань державної політики – формування частини доходів державного бюджету, регулювання структури експорту-імпорту товарів, забезпечення протекціоністських заходів для захисту вітчизняних товаровиробників та формування їх додаткового доходу тощо.

Саме у такому контексті важливо досліджувати значення митних платежів у формуванні доходів державного бюджету України (табл. 2).

Незважаючи на стрімке зростання доходів державного бюджету України у 2022 році порівняно з попереднім 2021 р. (на 37,8%), лівова частка доходів була акумульована за рахунок коштів від закордонних країн та міжнародних організацій (26,9% доходів державного бюджету). Усі інші досліджувані показники доходів за рахунок митних платежів у 2022 році скоротилися порівняно з попереднім роком: податкові надходження загалом на 14,2%, в т.ч. надходження від акцизного податку зменшилися на 47,7%, ПДВ – на 33,5%, мито – на 31,3%. Єдиною товарною групою з досліджуваних митних платежів, надходження по яких у 2022 році порівняно з попереднім роком зросли, є тютюнові вироби – зростання надходжень акцизного податку склало 6,5 млрд. грн. або 153,2%.

Тому статистичні дані за 2022 рік мають ілюстративний характер, а досліджуватися будуть звітні дані за період 2018–2021 років, які відображають реальні тенденції формування фінансових ресурсів державного бюджету, в т.ч. і за рахунок митних платежів. При аналізі фінансових показників варто також враховувати високий рівень індексу споживчих цін у 2022 році (20,2%) [20], що безпосередньо впливає на рівень реального зростання дохідної бази бюджету.

Таблиця 2

Динаміка доходів державного бюджету України, 2018–2022 рр., млрд грн

Групи доходів	2018	2019	2020	2021	2022	2021 / 2018, %
Разом доходів, в т.ч.	928,1	998,3	1076,0	1296,9	1787,4	139,7
Податкові надходження, в т.ч.	753,8	799,8	851,1	1107,1	949,8	146,9
Акцизний податок з ввезених на митну територію України підакцизних товарів, в т.ч.	47,7	53,5	57,8	79,6	41,7	166,8
-лікєро-горілчані вироби	1,5	1,9	2,4	3,1	2,2	209,9
-тютюнові вироби	0,6	1,1	2,3	12,2	18,6	1910,9
-транспортні засоби	4,6	11,9	11,0	16,4	5,0	359,3
-пальне	40,9	38,3	42,0	47,8	15,7	116,9
ПДВ з ввезених на митну територію України товарів	295,4	289,8	274,1	380,7	253,1	123,9
Ввізне мито	26,6	29,9	30,2	36,9	23,3	138,8
Вивізне мито	0,5	0,2	0,3	1,3	2,3	256,2
Разом митних платежів	370,2	373,3	362,4	498,5	321,0	134,7

Джерело: сформовано за [19]

Загалом за період 2018–2021 роки сума митних платежів, акумульованих до державного бюджету України зросла на 34,7%, вони забезпечували формування 37–40% доходів державного бюджету. Значення інших груп доходів державного бюджету (неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом, цільові фонди) в поточних умовах є мінімальним.

Надходження акцизного податку з ввезених в Україну підакцизних товарів зросли найбільше – абсолютна сума податку за аналізований період збільшилася на 66,8% (або на 31,9 млрд грн), а частка у доходах державного бюджету підвищилася з 5,1% до 6,1%. За цей період спостерігалось неодноразове підвищення ставок акцизного податку по усіх групах підакцизних товарів (паливо-мастильні матеріали, алкогольні напої, тютюнові вироби тощо). Незважаючи на помірковане фіскальне значення акцизного податку, він є важливим інструментом обмеження з боку держави споживання шкідливих груп товарів (алкогольні напої, тютюнові вироби). Найбільше зростання даного податку за досліджуваний період зафіксовано саме по тютюновим виробам – у 19 раз (від 636,7 млн грн у 2018 році до 12167 млн грн у 2021 р.).

Досить високі темпи зростання спостерігалися також по сумарним надходженням від ввізного та вивізного мита – 41%, зростання абсолютних обсягів складо від 27,1 млрд грн у 2018 році до 38,2 млрд грн у 2021 році при незмінній частці у доходах державного бюджету у 2,9%.

У абсолютній сумі найбільш вагомим джерелом доходів є ПДВ з ввезених на митну територію України товарів, збільшення обсягу якого за період 2018–2021 роки складо 23,9% або 85,3 млрд грн, однак частка податку у доходах державного бюджету дещо скоротилася від 31,8% до 29,4%.

Оскільки світова практика стверджує, що близько 80% усіх доходів бюджету повинні формуватися за рахунок податків, то проаналізуємо частку митних платежів саме у податкових доходах державного бюджету України (рис. 2).

Загалом упродовж 2018–2021 років спостерігається поступове скорочення частки митних платежів у податкових доходах державного бюджету від 49,1% (2018 р.) до 45,1% (2021 р.), що у цілому могло би бути позитивним

явищем з точки зору поступової побудови довгострокової збалансованої системи доходної бази бюджету та посилення ролі прямого оподаткування. Однак, хочемо наголосити, що рівень залежності податкових доходів бюджету від митних платежів в Україні є надзвичайно високим і корелюється з показниками найбідніших країн світу (табл. 1).

Саме тому у стратегічному плані важливим є подальше зменшення залежності доходів бюджету від митних платежів в напрямку переорієнтації на пряме оподаткування.

Погоджуємося з твердженнями окремих зарубіжних дослідників [13, с. 113] про те, що доходи національних ресурсів, що можливе лише за рахунок динамічного економічного розвитку, оптимізації системи управління державними фінансами та посилення протидії порушенням у сфері оподаткування.

Останні десятиріччя в Україні є надзвичайно актуальною є проблема контрабанди, яка веде до суттєвих втрат у доходах бюджету. Крім того контрабанда має перелік інших негативних економічних наслідків для внутрішніх товаровиробників, які опиняються у неконкурентних умовах та для споживачів такої продукції, яка може не відповідати стандартам якості, зменшення вітчизняного виробництва.

Зокрема, за оцінками експертів [21, с. 12] втрати бюджету через існування різних схем контрабанди зростають щорічно приблизно від 3,2 млрд дол. США у 2018 р. до 3,9 млрд дол. США у 2021 році. Ці ж дослідники провели оцінку додаткових надходжень бюджету при різному рівні «відбілення» контрабанди (табл. 3).

Вищезазначені дані яскраво ілюструють реальний потенціал зростання надходжень до бюджету за рахунок митних платежів за умови подолання корупційних схем у митній сфері та дотримання усіма учасниками зовнішньоекономічних відносин фінансової дисципліни у сфері митного оподаткування. У випадку перекриття навіть 20% існуючих каналів контрабанди потенційно можливо додатково акумулювати до бюджету близько 50% обсягів сплачених протягом конкретного року митних платежів.

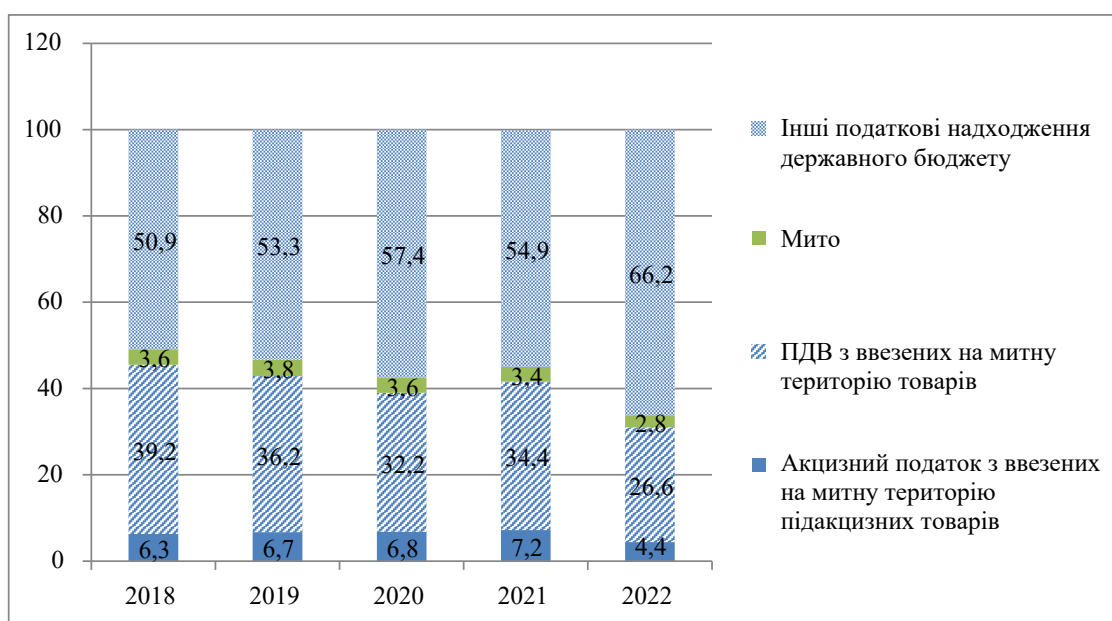

Рис. 2. Динаміка структури податкових надходжень державного бюджету України, 2018–2022 рр., %

Джерело: [19]

Оцінка потенційних надходжень до бюджету при «відбіленні» контрабанди в Україні, тис. дол. США, 2018–2021 рр.

Показники / роки	Обсяг додаткових надходжень бюджету при рівні «відбілення» контрабанди на		
	20%	60%	80%
2018	723 728	2 171 183	2 894 911
2019	818 247	2 454 741	3 272 988
2020	935 466	2 806 398	3 741 865
2021	1 046 516	3 139 548	4 186 064

Джерело: узагальнено за даними [21, с. 29–30]

Ці ж експерти [21, с. 15] стверджують, що серед порушень митного законодавства переважає недостовірне декларування (40,3%), що веде до зниження митної вартості товару, яка є базою для обчислення митних платежів.

Для мінімізації негативних наслідків порушень митного законодавства фахівцями Міжнародного валютного фонду для країн з низьким рівнем економічного розвитку було розроблено перелік рекомендацій, окремі з яких ще все є актуальними і для України. Зокрема, для вирішення проблеми з порушеннями при обчисленні митної вартості товару у короткостроковому періоді запропоновано [10, с. 5-6] митним органам збирати та використовувати порівняльні дані для виявлення суттєвих відмінностей між заявленою вартістю та середніми цінами на товари по регіону; запровадити ефективну, прозору процедуру перевірки заявленої митної вартості, у випадку сумнівів у точності чи достовірності поданої інформації; запровадити схему прогресивних і пропорційних штрафів для поступового підвищення рівня відповідності. Серед середньострокових заходів митним органам рекомендується [10, с. 6-8] забезпечити збір додаткової інформації для можливості одразу відхилити транзакції у сумнівних випадках; митним органам рекомендується співпраця з податковими органами при збиранні інформації про відносини між партнерами різних країн для спільного контролю податкових наслідків трансфертного ціноутворення; митні органи повинні використовувати дані для стратегічного аналізу ризиків, в т.ч. дзеркальна статистика може використовуватися для оцінки відхилень у фінансових показниках за секторами та типами товарів; виробити комплексну стратегію митного контролю, яка передбачає дії до та після митного оформлення.

Зважаючи на вагомість митних платежів у дохідній частині державного бюджету України, питання виведення зовнішньоекономічних операцій з тіньових схем є надзвичайно актуальним, особливо в сьогоденні умовах спаду економічної активності, пошкодження виробничої

інфраструктури, обмеження у здійсненні зовнішньоторгівельних операцій через блокаду портів, втрату традиційних ринків окремих товарів, обмеження існуючих джерел бюджетних ресурсів.

Висновки. Проведене дослідження підтвердило вагому роль митних платежів у формуванні дохідної бази державного бюджету України (близько 40% усіх доходів). Досліджено переваги непрямих платежів у реалізації фіскальної функції держави, чим пояснюється активне їх використання в Україні. Найбільш важливе фіскальне значення серед митних платежів займає ПДВ з ввезених на митну територію України товарів, а мито та акцизний податок з ввезених та митну територію України підакцизних товарів виконують переважно регулюючу функцію, оскільки їх фіскальне значення не є суттєвим. До негативних економічних наслідків посиленого використання непрямого оподаткування відносимо підвищення загального рівня цін та посилення споживчої інфляції.

Як виявило вивчення зарубіжних наукових та експертних джерел, висока залежність податкових надходжень бюджету від митних платежів є характерною для країн із слабким рівнем економічного розвитку. Тому у перспективі, для забезпечення надійної та диверсифікованої бази формування доходів бюджету, необхідно створити умови для активного залучення інвестицій, відновлення виробничої та соціальної інфраструктури, відбудови житла, виробничих потужностей. Така політика може дати поштовх до відновлення економіки, підвищення доходів бізнесу та населення, формування фінансових резервів і створить економічну базу для поступового підвищення ролі прямих податків у доходах бюджетів.

В сьогоденні умовах особливої актуальності набуває попередження порушень митних правил, контрабанди при здійсненні зовнішньоекономічних операцій, що дозволить збільшити доходи державного бюджету без підвищення податкового навантаження на бізнес та споживачів імпортованих товарів.

Список використаних джерел:

1. Дубовик О.Ю., Мартинюк І.В. Фіскальна ефективність митних платежів в Україні. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2021. № 1–2 (278–279). С. 30–36.
2. Найденко О.Є., Тихомирова Д.В. Роль митних платежів у митній політиці України. *Гроші, фінанси і кредит*. 2021. Вип. 60. С. 180–185.
3. Сідляр В.В., Валігура В.А. Проблеми адміністрування митних платежів через призму фіскальних загроз. *Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка»*. 2021. № 8. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9173> (дата звернення: 20.06.2023).
4. Криlach О. Митні платежі у забезпеченні фіскальних надходжень держави. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2019. № 6 (269). С. 68–83.
5. Податковий кодекс України (№ 2755-VI від 02.12.2010). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 20.06.2023).
6. Митний кодекс України (№ 4495-VI від 13.03.2012). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text> (дата звернення: 20.06.2023).
7. A Guide to Customs Import Procedures. Irish Tax and Customs. December 2022. URL: <https://www.revenue.ie/en/customs/documents/import-procedures-guide.pdf> (дата звернення: 20.06.2023).
8. Крисоватий А.І., Герчаківський С.Д., Дем'янюк О.Б. та ін. Митна справа: підруч. / за ред. Крисоватого А.І. Тернопіль : ВПЦ «Екон. думка ТНЕУ», 2014. 540 с.

9. Крупка М.І., Грін О.В., Замасло О.Т. та ін. Митна справа: підручник / за ред. проф. Крупки М.І. Львів : ЛНУ імені І. Франка, 2017. 572 с.
10. Gilles Montagnat-Rentier. Revenue Administration: Short-Term Measures to Increase Customs Revenue in Low-Income and Fragile Countries. *Technical Notes and Manuals* No. 2019/001. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/TNM/Issues/2019/04/04/Revenue-Administration-Short-Term-Measures-to-Increase-Customs-Revenue-in-Low-Income-and-46715> (дата звернення: 22.06.2023).
11. The Contribution of Customs to Economic Competitiveness. URL: <https://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/key-issues/ecp/the-contribution-of-customs-to-economic-competitiveness.pdf?la=en> (дата звернення: 22.06.2023).
12. Сочка К.А. Митні платежі як джерело доходів державного бюджету України. Економічний розвиток держави та регіонів в контексті сучасних інтеграційних процесів: матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, м. Ужгород, 19–20 травня 2023 р. Львів-Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 108–111.
13. Yll M., Nagip S. The Role of Customs in Budget Revenues and Economic Development in Kosovo. *Pécs Journal of International and European Law*. 2019/I-II. P. 107–114.
14. WCO Annual Report. 2018–2019. URL: https://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/about-us/annual-reports/annual-report-2018_2019.pdf (дата звернення: 23.06.2023).
15. WCO Annual Report. 2019–2020. URL: https://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/about-us/annual-reports/annual-report-2019_2020.pdf (дата звернення: 23.06.2023).
16. WCO Annual Report. 2020–2021. URL: https://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/about-us/annual-reports/annual-report-2020_2021.pdf (дата звернення: 23.06.2023).
17. WCO Annual Report. 2021–2022. URL: https://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/about-us/annual-reports/annual-report-2021_2022.pdf (дата звернення: 23.06.2023).
18. WCO Annual Report. 2022–2023. URL: https://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/about-us/annual-reports/annual-report-2022_2023.pdf (дата звернення: 23.06.2023).
19. Доходи. URL: <https://openbudget.gov.ua/national-budget/incomes> (дата звернення: 20.06.2023).
20. Макроекономічні показники. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/macro-indicators> (дата звернення: 20.06.2023).
21. Кукуруза Г., Ніколаєнко С., Лесик М. Аналіз обсягів контрабанди в Україні: масштаби, прямі / непрямі втрати бюджету та економіки. URL: <https://www.ukraine-economic-outlook.com/researches> (дата звернення: 20.06.2023).

References:

1. Dubovyk O.Yu., Martynyuk I.V. (2021) Fiskalna efektyvnist mytnykh platezhiv v Ukraini [Fiscal efficiency of customs payments in Ukraine]. *Naukovyy visnyk Odeskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu*, no. 1–2 (278–279), pp. 30–36.
2. Naydenko O.YE., Tykhomyrova D.V. (2021) Rol mytnykh platezhiv u mytniy politytyi Ukrainy [The role of customs payments in the customs policy of Ukraine]. *Hroshi, finansy ta kredyt*, випуск 60, pp. 180–185.
3. Sidlyar V.V., Valihura V.A. (2021) Problemy administruvannya mytnykh platezhiv kriz pryzmu fiskalnykh zahroz [Problems of administration of customs payments through the prism of fiscal threats]. *Elektronne naukove fakhove vydannya «Efektyvna ekonomika»*, no. 8. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9173> (accessed June 20, 2023).
4. Krylach O. (2019) Mytni platezhi v zabezpechenni fiskalnykh dokhodiv derzhavy [Customs payments in the provision of fiscal revenues of the state]. *Naukovyy visnyk Odeskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu*, no. 6 (269), pp. 68–83.
5. Tax Code of Ukraine (No. 2755-VI dated December 2, 2010). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (accessed 20.06.2023).
6. Customs Code of Ukraine (No. 4495-VI dated March 13, 2012). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text> (accessed June 20, 2023).
7. A Guide to Customs Import Procedures. Irish Tax and Customs. (December 2022) Available at: <https://www.revenue.ie/en/customs/documents/import-procedures-guide.pdf> (accessed June 20, 2023).
8. Krysovaty A.I., Herchakivskyy S.D., Demyanyuk O.B. та ін. (2014) Митна справа: підруч. / ed. Krysovaty A.I. Ternopil: VOTS «Ekon. dumka TNEU», 540 p.
9. Крупка М.І., Грін О.В., Замасло О.Т. та ін. (2017) Митна справа: підруч. / за редакційною проф. Крупка М.І. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 572 p.
10. Gilles Montagnat-Rentier. Revenue Administration: Short-Term Measures to Increase Customs Revenue in Low-Income and Fragile Countries. *Technical Notes and Manuals* No. 2019/001. Available at: <https://www.imf.org/en/Publications/TNM/Issues/2019/04/04/Revenue-Administration-Short-Term-Measures-to-Increase-Customs-Revenue-in-Low-Income-and-46715> (accessed June 22, 2023).
11. The Contribution of Customs to Economic Competitiveness. Available at: <https://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/key-issues/ecp/the-contribution-of-customs-to-economic-competitiveness.pdf?la=en> (accessed June 22, 2023).
12. Sochka K.A. (May 19–20, 2023) Mytni platezhi yak dzherelo nadkhodzen do derzhavnoho byudzhetu Ukrainy [Customs payments as a source of revenue for the state budget of Ukraine]. *Ekonomichnyy rozvytok derzhavy ta rehioniv u konteksti suchasnykh intehratsiynykh protsesiv: materialy dopovidey Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi, Uzhhorod. Lviv-Torun: Liha-Pres*, pp. 108–111.
13. Yll M., Nagip S. The Role of Customs in Budget Revenues and Economic Development in Kosovo. *Pécs Journal of International and European Law*, 2019/I-II, pp. 107–114.
14. WCO Annual Report. 2018–2019. Available at: https://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/about-us/annual-reports/annual-report-2018_2019.pdf (accessed June 23, 2023).
15. WCO Annual Report. 2019–2020. Available at: https://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/about-us/annual-reports/annual-report-2019_2020.pdf (accessed June 23, 2023).
16. WCO Annual Report. 2020–2021. Available at: https://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/about-us/annual-reports/annual-report-2020_2021.pdf (accessed June 23, 2023).
17. WCO Annual Report. 2021–2022. Available at: https://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/about-us/annual-reports/annual-report-2021_2022.pdf (accessed June 23, 2023).
18. WCO Annual Report. 2022–2023. Available at: https://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/about-us/annual-reports/annual-report-2022_2023.pdf (accessed June 23, 2023).

19. Revenues. Available at: <https://openbudget.gov.ua/national-budget/incomes> (accessed June 20, 2023).
20. Macroeconomic indicators. Available at: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/macro-indicators> (accessed June 20, 2023).
21. Kukuruza H., Nikolayenko S., Lesyk M. Analiz obshchiv kontrabandy v Ukraini: masshtaby, pryami/nepryami vtraty byudzhetu ta ekonomiky [Analysis of the volume of smuggling in Ukraine: scale, direct / indirect losses of the budget and economy]. Available at: <https://www.ukraine-economic-outlook.com/researches> (accessed June 20, 2023).

CUSTOMS PAYMENTS AS A FISCAL TOOL OF THE STATE: TRENDS AND CHALLENGES OF THE CURRENT PERIOD

Summary. The governments of many countries are facing the urgent task of forming a system of sustainable sources of budget revenues to finance various needs of the state in present conditions of uncertainty in economic, social, political processes. The article examines the role of revenues collected by customs authorities in the tax revenues of budgets of various groups of countries according to the classification of the World Customs Organization and their relationship with the level of economic development of such countries. The conducted research confirmed the important role of customs payments in the formation of the revenue base of the state budget of Ukraine (appr. 40% of total revenues). The most important fiscal role among customs payments is related to VAT on imported goods, while customs duty and excise tax on imported excise goods perform mainly a regulatory function, since their fiscal role is not significant. The positive and negative consequences of the use of customs payments as indirect taxes on different subjects of economic systems (governments, business and population) are studied. The negative economic results of the active use of indirect taxation include an increase in general prices level and an increase in consumer inflation. The high dependence of budget tax revenues on customs payments is a feature of countries with a low economic development level. It is necessary to create conditions for attracting investments, restoration of industrial and social infrastructure, reconstruction of housing, and production facilities in order to ensure the reliable basis for budget revenues collection. This kind of policy can contribute to the recovery of the economy, increasing businesses and population incomes, forming financial reserves, and will also create an economic base for a gradual increase in the role of direct taxes in budget revenues. Prevention of violations of custom legislation in foreign economic transactions can increase the revenues to the state budget without increasing the tax burden.

Key words: customs payments, indirect taxes, budget revenues, foreign economic activity, economic development.

Стебляк Д. М.

доктор філософії, доцент кафедри міжнародної політики
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Панас К. М.

асистент кафедри внутрішньої медицини
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Diana Steblak

Doctor of Philosophy, Senior Lecturer at the Department of International Politics
Uzhgorod National University

Panas Karina

Assistant of the Department of Internal Medicine
Uzhgorod National University

ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ COVID-19 НА МІЖНАРОДНИЙ БІЗНЕС

Анотація. Пандемія не тільки вплинула на функціонування світової економіки, але й на міжнародні бізнес-стратегії великих ТНК. В статті проаналізовано вплив пандемії COVID-19 на міжнародний бізнес. Досліджено особливості збільшення рівня безробіття під час пандемії COVID-19. Описано, що багато галузей світової економіки зазнали збитків від пандемії. Проаналізовано вплив пандемії COVID-19 на міжнародний ринок праці та рівень безробіття. Пандемія вагомо вплинула на збільшення рівня безробіття. Тільки біля 5 млн. людей втратило роботу в Китаї за перші 2 місяці 2020 р. Рівень безробіття у світі у 2021 році становив 6,18%, що на 0,4% менше, ніж у 2020 році, за даними Світового банку. Охарактеризовано рівень безробіття в 2019 та 2020 рр. в різних регіонах, серед них: Північна Африка і Західна Азія Латинська Америка і Карибський басейн, Європа і Північна Америка, Центральна та Південна Азія та ін. COVID-19 призвів до масових втрат робочих місць. Пандемія вплинула і на розвиток торгівлі. Адже у 2020 році торгівля послугами скоротилася. Загалом вартість експорту послуг у країнах ОЕСР знизилася в 2020 році на -16,7%, що вдвічі перевищує вартість експорту товарів, що знизилася на -8,2%. Вагомий негативний вплив пандемії Covid-19 завдала галузі туризму. Туристична галузь була однією з тих, на яку пандемія мала найбільший вплив. Туристична галузь в багатьох країнах світу зазнала великих збитків. Досліджено, що пандемія COVID-19 вплинула на тенденції імпорту та експорту для деяких найбільших торговельних економік світу. Охарактеризовано вплив пандемії Covid-19 на інвестиційну діяльність країн світу. Описано особливості інвестиційної діяльності в 2019 та 2020 рр. Варто зазначити, що значний вплив, пандемія Covid-19 мала на ВВП країн світу. Згідно з оцінками Міжнародного валютного фонду, реальний ВВП світу зріс на 2,8% у 2019 році, скоротився на 3,3% у 2020 році внаслідок пандемії COVID-19.

Ключові слова: міжнародний бізнес, COVID-19, міжнародні економічні відносини, інвестиції.

Вступ та постановка проблеми. Пандемія COVID-19 мала вагомий вплив на міжнародну торгівлю, ринок послуг та товарів, інвестиції, логістику, економіку та міжнародний бізнес в цілому. Важливим є дослідження впливу пандемії COVID-19 на різні галузі економіки. Дослідники нещодавно наголосили на необхідності подальшого вивчення того, як транснаціональні корпорації реагують на серйозні виклики [8]. Вчені відзначають, що пандемія привела до значних змін на ринках і мала вплив на зміну в структурі та функціонуванні ланцюжків поставок [8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вплив та наслідки пандемії COVID-19 для міжнародного бізнесу досліджувало багато вітчизняних та зарубіжних вчених. Серед них: Родрігес С.Б., Чайлд Дж. та ін. Важливу роль посідають дослідження міжнародних організацій та різних інституцій. А саме: Світовий банк, Статистичний відділ ООН (United Nations Statistics Division), ЮНКТАД (United Nations Conference on Trade and Development) та ін.

Метою дослідження є проаналізувати вплив пандемії COVID-19 на розвиток міжнародного бізнесу.

Результати дослідження. Пандемія COVID-19 мала вагомий вплив на міжнародний бізнес. Багато компаній втратили місце на світовому ринку та збанкрутувало. Криза вплинула на глобальну бідність і нерівність. Глобальна бідність збільшилася, а непропорційне зниження доходів серед неблагополучних верств населення

призвело до різкого зростання нерівності всередині країн та між ними. За даними опитування, у 2020 році тимчасове безробіття було вищим у 70% усіх країн серед працівників, які отримали лише початкову освіту [1].

Згідно з останніми оцінками Міжнародного валютного фонду, реальний ВВП світу зріс на 2,8% у 2019 році, скоротився на 3,3% у 2020 році внаслідок пандемії COVID-19 [2].

Майже всі галузі світової економіки зазнали збитків від пандемії.

Збільшився рівень безробіття. Тільки біля 5 млн. людей втратило роботу в Китаї за перші 2 місяці 2020 р. [4]. У березні 2020 року понад 10 мільйонів американців втратили роботу та подали заявки на державну допомогу. Як зазначає Бен Кассельман із New York Times, заявки на допомогу з безробіття, можливо, охоплюють не всіх людей, які втратили роботу. Багато людей, можливо, не подали заяву на допомогу з безробіття [4]. Проаналізувавши дані Світового банку, а саме рівень безробіття, але «безробіття стосується частки робочої сили, яка не має роботи, але готова і шукає роботу», можна побачити, що:

– Рівень безробіття у світі у 2021 році становив 6,18%, що на 0,4% менше, ніж у 2020 році.

– Світовий рівень безробіття у 2020 році становив 6,58%, що на 1,22% більше, ніж у 2019 році.

– Рівень безробіття у світі у 2019 році становив 5,36%, що на 0,04% менше, ніж у 2018 році.

– Світовий рівень безробіття у 2018 році склав 5,40%, що на 0,17% менше, ніж у 2017 році [5].

Таблиця 1
Рівень безробіття, 2019 та 2020 (у %)

	2019	2020
Північна Африка і Західна Азія	10.6	11.7
Латинська Америка і Карибський басейн	8	10.3
Європа і Північна Америка	5.4	7.4
Центральна та Південна Азія	5.3	6.8
Субсахарська Африка	6	6.3
Австралія та Нова Зеландія	5	6.3
Східна та Південно-Східна Азія	3.9	4.3
Океанія*	3.3	3.7
Світ	5.4	6.5

* За винятком Австралії та Нової Зеландії.

Джерело: [6]

Як ми можемо проаналізувати з табл. 1, COVID-19 призвів до масових втрат робочих місць, особливо серед молоді та жінок. До 2020 року світовий рівень безробіття досяг 6,5 відсотка, що на 1,1 відсоткового пункту більше, ніж у попередньому році. Кількість безробітних у світі зросла на 33 мільйони і досягла 220 мільйонів. У Латинській Америці та Карибському басейні, Європі та Північній Америці рівень безробіття зріс щонайменше на 2 відсоткові пункти. Центральна та Південна Азія 6,8% в 2020 р. Субсахарська Африка (Sub-Saharan Africa), регіон також відомий як Африка на південь від Сахари 6,3 відсотки в 2020 р. Австралії та Нової Зеландії 6,3% в 2020 р. [6].

Пандемія вплинула і на розвиток торгівлі. У 2020 році торгівля послугами скоротилася більше та відновлювалася повільнішими темпами, ніж торгівля товарами. Не дивно,

що торгівля послугами в сфері подорожей та туризму, в цілому, різко впала, але торгівля цифровими послугами, такими як телекомунікаційні та інформаційні технології, процвітала. Загалом вартість експорту послуг у країнах ОЕСР знизилася 2020 року на -16,7%, що вдвічі перевищує вартість експорту товарів, що знизилася на -8,2% [7]. Торгівля деякими видами товарів та послуг різко скоротилася, тоді як торгівля іншими помітно збільшилася [7]. Згідно до аналізу представленого Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), зміни в структурі торгівлі, спричинені пандемією COVID-19 за один рік, були такого ж масштабу, як зміни, які зазвичай спостерігаються протягом 4-5 років [7]. Варіація впливу на торгівлю між різними категоріями продуктів у 2020 році була вагомим. Варто відмітити, що «деякі міжнародні ланцюжки поставок опинилися під тиском у перші місяці пандемії через надзвичайний попит (наприклад, на засоби індивідуального захисту), але дані також показують, що деякі основні ланцюжки поставок залишалися стійкими та відіграли важливу роль у відновленні економіки наприкінці 2020 року.» [7].

Туристична галузь була однією з тих, на яку пандемія мала найбільш вагомий вплив. Історія показала, що епідемії та пандемії безпосередньо впливають на туризм через обмеження на міжнародні поїздки, висвітлення у ЗМІ та урядові заходи [3].

Згідно з оцінками Міжнародного валютного фонду, реальний ВВП світу зріс на 2,8% у 2019 році, скоротився на 3,3% у 2020 році внаслідок пандемії COVID-19 [2].

Пильніший погляд на макроекономічні показники показує, що, хоча світовий ВВП справді відносно швидко відновився до рівня, що існував до пандемії COVID-19, міжнародний бізнес-ландшафт суттєво зміниться [2].

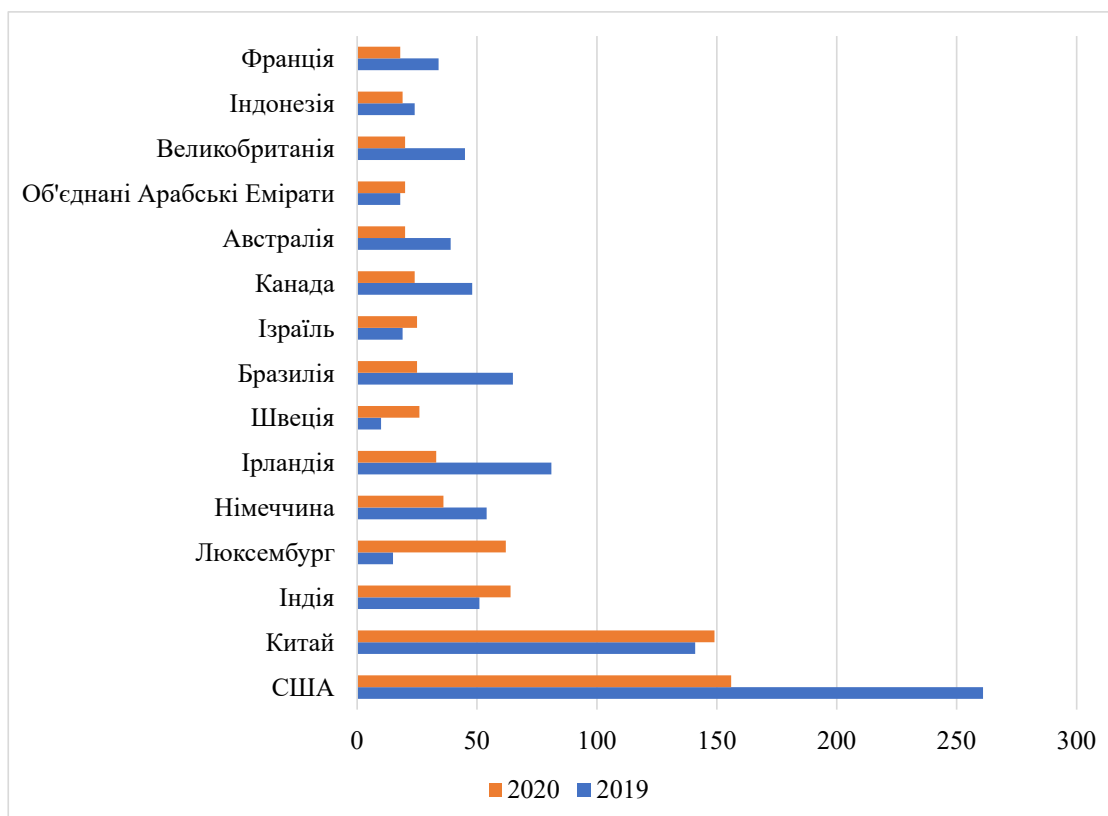

Рис. 1. Приплив ІІІ у країнах у 2019 та 2020 роках (млрд дол.)

Джерело: [10, с. 5]

Економічні та соціальні потрясіння, спричинені COVID-19, сильно вплинули на світову торгівлю у 2020 році.

Вплив COVID-19 на світову торгівлю був найсерйознішим у першій половині 2020 року. Світова торгівля почала відновлюватись у третьому кварталі 2020 року та більш активно у четвертому кварталі 2020 року [9].

Тенденції імпорту та експорту для деяких найбільших торговельних економік світу додатково ілюструють, як змінилися моделі торгівлі протягом 2020 року. У першій половині 2020 року всі великі економіки зазнали значного спаду як імпорту, так і експорту товарів із ще сильнішим падінням торгівлі послугами [9].

Варто зазначити, що зміни сталися і в сфері інвестування, згідно даних «World Investment Report 2021»,

«глобальні потоки ПІІ впали у 2020 році на 35% до 1 трлн дол. з 1,5 трлн дол. у попередньому році». До того ж, «у всьому світі обмежувальні заходи у відповідь на пандемію COVID-19 уповільнили розпочаті інвестиційні проекти, а перспективи спаду змусили багатонаціональні підприємства переоцінити нові проекти» [10].

Приплив іноземних інвестицій в 2019 р. в США становив 261 млрд дол., в 2020 р. 156 млрд дол., в Китаї в 2019 р. 141 млрд дол., в 2020 р. 149 млрд дол., в Індії в 2019 р. 51 млрд дол., в 2020 р. 64 млрд дол. [10, с. 5].

Висновки. Отже, пандемія COVID-19 мала вагомий вплив на різні галузі, та на міжнародний бізнес в цілому. Пандемія COVID-19 принесла вагомий збиток та вплинула на економічні показники багатьох країн світу.

References:

1. Chapter 1. The economic impacts of the COVID-19 crisis. Available at: <https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2022/brief/chapter-1-introduction-the-economic-impacts-of-the-covid-19-crisis>
2. Pisani N. The changing landscape of international business post-COVID-19. Available at: <https://iap.unido.org/articles/changing-landscape-international-business-post-covid-19>
3. Tounta P. Pandemic 2020: The impact on tourism and the shadowy points. Available at: <https://www.traveldailynews.com/column/articles/pandemic-2020-the-impact-on-tourism-and-the-shadowy-points/>
4. Cheng E. Roughly 5 million people in China lost their jobs in the first 2 months of 2020. Available at: <https://www.cnn.com/2020/03/16/china-economy-millions-lose-their-jobs-as-unemployment-spikes.html>
5. World Unemployment Rate 1991–2023. Available at: <https://www.macrotrends.net/countries/WLD/world/unemployment-rate#:~:text=Unemployment%20refers%20to%20the%20share,a%200.4%25%20decline%20from%202020.>
6. Promote sustained, inclusive and sustainable economic growth, full and productive employment and decent work for all. Available at: <https://unstats.un.org/sdgs/report/2021/goal-08/>
7. OECD Policy Responses to Coronavirus (COVID-19). International trade during the COVID-19 pandemic: Big shifts and uncertainty. Available at: <https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/international-trade-during-the-covid-19-pandemic-big-shifts-and-uncertainty-d1131663/>
8. Rodrigues S.B., Child J. (2023) The role of corporations in addressing non-market institutional voids during the COVID-19 pandemic: The case of an emerging economy. *Journal of International Business Policy*, vol. 6, pp. 115–132. Available at: <https://link.springer.com/article/10.1057/s42214-022-00141-0>
9. Global Trade Update. Available at: https://unctad.org/system/files/official-document/ditcinf2021d1_en.pdf
10. World Investment Report 2021 Investing in Sustainable Recovery. Available at: https://unctad.org/system/files/official-document/wir2021_en.pdf

IMPACT OF THE COVID-19 PANDEMIC ON INTERNATIONAL BUSINESS

Summary. The pandemic affected not only the functioning of the world economy, but also the international business strategies of large transnational companies. The impact of the COVID-19 pandemic on international business are analyzed in the article. The peculiarities of the increase in the level of unemployment during the COVID-19 pandemic have been studied. It is described that many sectors of the world economy have suffered losses from the pandemic. The impact of the COVID-19 pandemic on the international labor market and the unemployment rate is analyzed. The pandemic had a significant impact on the increase in unemployment. About 5 million people lost their jobs in China in the first 2 months of 2020. The world unemployment rate in 2021 was 6.18%, which is 0.4% less than in 2020, according to the World Bank. The level of unemployment in 2019 and 2020 in various regions is characterized, among them: North Africa and Western Asia, Latin America and the Caribbean, Europe and North America, Central and South Asia, etc. COVID-19 has led to massive job losses. The pandemic also affected the development of trade. After all, trade in services decreased in 2020. In general, the value of export of services in OECD countries decreased by -16.7% in 2020, which is twice the value of export of goods, which decreased by -8.2%. The COVID-19 pandemic has had a significant negative impact on the tourism industry. The tourism industry was one of those that was most affected by the pandemic. The tourism industry in many countries of the world has suffered great losses. It has been studied that the COVID-19 pandemic has affected the import and export trends for some of the world's largest trading economies. The impact of the COVID-19 pandemic on the investment activity of the countries of the world is characterized. Features of investment activity in 2019 and 2020 are described. It is worth noting that the Covid-19 pandemic had a significant impact on the GDP of the countries of the world. According to estimates by the International Monetary Fund, real world GDP grew by 2.8% in 2019, decreasing by 3.3% in 2020 due to the COVID-19 pandemic.

Key words: international business, COVID-19, international economic relations, investments.

Стрілець В. Ю.

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри міжнародної економіки
та міжнародних економічних відносин
Полтавського університету економіки і торгівлі*

Гарашенко Б. В.

*аспірант
Полтавського університету економіки і торгівлі*

Соколовський В. Р.

*аспірант
Полтавського університету економіки і торгівлі*

Strilets Viktoriia

*Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor of the Department of International Economics and
International Economic Relations
Poltava University of Economics and Trade*

Harashchenko Bohdan

*Postgraduate Student
Poltava University of Economics and Trade*

Sokolovskiy Vladyslav

*Postgraduate Student
Poltava University of Economics and Trade*

ЗЕЛЕНІ ІННОВАЦІЇ ЯК КАТАЛІЗАТОР ІННОВАЦІЙНИХ ЗМІН В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Анотація. Зелена парадигма спрямована на зниження негативних наслідків для навколишнього середовища та екологічної загрози, одночасно усуваючи відходи та сприяючи інноваційним змінам у системі управління підприємством. Ця стаття розглядає важливість використання зелених інновацій як каталізатора інноваційних змін в системі управління підприємством. Використовуючи метод гіпотез стаття аналізує вплив зелених інновацій на систему управління підприємством. У роботі запропонована авторська дослідницька модель вивчення впливу зелених інновацій на систему управління підприємством методом побудови гіпотез. Стаття розглядає позитивні та негативні наслідки впровадження зелених інновацій, оцінює їх ефективність у контексті соціальної, екологічної та економічної ефективності підприємницької діяльності та надає рекомендації для практичного застосування.

Ключові слова: зелені інновації; зелена економіка, управління підприємством, менеджмент компаній, еко-інновації, екологізація управління.

Вступ та постановка проблеми. В сучасних умовах економічного розвитку, успішне управління підприємствами залежить від їх здатності швидко та ефективно адаптуватися до безперервних змін у глобальному зовнішньому середовищі, яке характеризується високою динамікою, невизначеністю та непередбачуваністю. У період значних глобальних змін, існуючі моделі управління підприємствами стають менш ефективними, а система управління може опинитися в кризовому стані. Гнучка реакція системи управління на ці зміни має вирішальне значення для збільшення конкурентних переваг та ефективності підприємства на ринку. Створення ефективної системи управління, здатної швидко адаптуватися до викликів зовнішнього середовища та підвищувати якість управлінської діяльності, є гарантією стійкого розвитку підприємства.

Аналіз еволюції систем управління показує, що зі зміщенням акцентів на екологічність та зелену економіку у менеджменті підприємств світу, їх роль і функції для забезпечення ефективності суттєво змінюються. Це створює необхідність перегляду підходів до формування та постійного інноваційного вдосконалення систем управління з метою досягнення конкурентних переваг.

Система управління повинна бути не просто інструментом, а стати ключовим елементом стратегічного досягнення цілей підприємства та механізмом підтримки його цінностей та організаційної культури. Зелені інновації є ключовим каталізатором інноваційних змін в системі управління підприємством, оскільки вони сприяють збалансованому поєднанню економічних, соціальних та екологічних аспектів діяльності компанії. Вони спрямовані на зменшення негативного впливу підприємства на навколишнє середовище і створення стійкої, екологічно відповідальної бізнес-моделі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Екологічні питання, пов'язані з глобальною зміною клімату та погіршенням стану довкілля, останніми роками посіли перші позиції у дослідженнях вітчизняних і зарубіжних науковців. Так, Мусіна Л.А. та Кваша Т.К. досліджують інновації та технології для розвитку зеленої ресурсоефективної економіки України [3]; Маковоз О.С. досліджує зелену економіку як запоруку сталого розвитку [2]; у Центрі Разумкова опубліковано дослідження, де аналізуються сучасні тенденції реалізації концепції сталого розвитку у світовій економіці, з особливою увагою до нових трендів становлення "зеленої" економіки та "екологізації"

міжнародної фінансової системи [0]. Зарубіжні науковці визначають зелені інновації як одну із головних конкурентних переваг підприємства, що спрощує процес управління ним. Зокрема, Насроллахі М., Фатхі М. досліджують еко-інновації та чисте виробництво як стійкі передумови конкурентної переваги та відводять їм посередницьку роль екологічної продуктивності [10]; Вейку Ву вивчає як екологічні інновації покращують конкурентні переваги підприємств [13], Даюань Лі, Іні Чжао та Лу Чжан вплив управління якістю на зелені інновації [6].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. За останні роки, зростаючі глобальні екологічні проблеми призводять до збільшення зацікавленості у впровадженні зелених інновацій у підприємствах. Такі інновації не лише сприяють соціально-екологічній відповідальності в бізнес-сфері, але й допомагають підприємствам підвищити рівень управління. Зміна культури споживання та принципів сталого розвитку впливає на підходи до функціонування промислового сектору економіки, вносячи корективи в технології та їх управлінські методи, а також розвиваючи свідоме стратегічне бачення топ-менеджменту у сфері сталого розвитку. Це призводить до прискорення формування екологічної свідомості як серед споживачів, так і серед виробників. Завпровадження зелених інновацій стає гарантією сталого розвитку підприємств, поєднуючи задоволення потреб промисловості. Останніми роками кількість літератури з досліджень впливу зелених інновацій на управління підприємством зростає, і в ній розглядаються різні особливості такого впливу. Однак, незважаючи на ці напрацювання, наукова література, де вивчається вплив зелених інновацій на систему управління підприємством, все ще залишаються на початковій стадії. Тому питання дослідження зелених інновацій є актуальним і потребує дослідження та вирішення.

Метою статті є дослідити роль зелених інновацій як катализатора інноваційних змін в системі управління підприємством із використанням методу висунення та доведення гіпотез.

Результати дослідження. Під зеленими інноваціями розуміємо нововведення, технології, продукти або практики, які спрямовані на зниження негативного впливу на довкілля і підвищення сталості. Вони передбачають розвиток нових або поліпшення існуючих процесів з метою зменшення використання природних ресурсів, зниження викидів шкідливих речовин, збільшення енергоефективності, поліпшення управління відходами та сприяння відновлюваній енергетиці.

Як стверджує Маковоз О.С., зелена економіка позитивно впливає на управління підприємством, зокрема, через: зменшення питомих витрат на споживання ресурсів; модернізацію виробництва; отримання додаткових доходів на основі використання наявних ресурсів (за рахунок утилізації відходів); підвищення якості та конкурентоспроможності продукції; можливість користуватися державними пільгами; диверсифікації структури активів і зниження стратегічних ризиків, пов'язаних з традиційним виробництвом [1]. Ярова Д.О., Ляшенко О.М. зазначають, що еко-інновації є сучасним інструментом, що дозволяє компаніям знижувати витрати та входить на нові ринки, що сприяє їх прибутковості. Компанії, які успішно впроваджують еко-інновації, збільшують свої інвестиції у дослідження та розробку інших екологічних інновацій, сприяють інноваційному процесу та економічному зростанню, стають лідерами у своєму ринковому сегменті та займають конкурентні позиції на світовому ринку [4, с. 35]. Мусіна Л.А. та Кваша Т.К. відзначають,

що перевагою еко-інновацій є поєднання інструментарію інноваційної та екологічної політики, що забезпечує на практиці більш тісну взаємодію економіки та природного середовища та прискорює появу нових, інколи нестандартних рішень та бізнес-моделей для задіяння нових джерел створення вартості в умовах ресурсних обмежень [3].

Основне припущення нашого дослідження полягає в тому, зелені інновації (ЗІ) є важливим катализатором, що впливає на різні аспекти управління підприємством. Як наслідок, у роботі висунуто ряд гіпотез, зокрема: ЗІ мають позитивний вплив на зростання конкурентної переваги підприємства (Н1); існує значний зв'язок між тиском споживачів і екологічними інноваціями (Н2); між державним регулюванням і зеленими інноваціями існує значний зв'язок (Н3); зелені інновації позитивно впливають на якість взаємодії із постачальниками (зовнішнє середовище), керівниками підприємства та працівниками (внутрішнє середовище) (Н4); існує значний тісний зв'язок між зеленими інноваціями та соціальною, екологічною та економічною ефективністю (Н5) (рис. 1).

Щодо першої гіпотези стосовно позитивного впливу ЗІ на зростання конкурентної переваги підприємства, зазначимо, що дослідники вважають, що такі види діяльності, як впровадження зелених технологій, зрештою сприятимуть процесу розвитку країн і підвищать конкурентоспроможність підприємств [4: 9]. Зокрема, Кючюк-Гелу М.Т. та Пінар Р.І. було проведено дослідження впливу зелених інновацій на конкурентну перевагу на основі даних 162 компаній. Згідно з результатами кореляційного та регресійного аналізів, автори виявили, що зелені інновації впливають як на екологічні показники, так і на конкурентні переваги компанії. Це дослідження показує, що екологічні компанії мають набагато більшу конкурентну перевагу, ніж інші [8].

Крім того, впровадження зелених інновацій може допомогти фірмам отримати краще уявлення про довгострокове планування та цілісне уявлення про виробництво, якість, навколишнє середовище, робочі стосунки, людські ресурси, відновлювані матеріали та енергетичні ресурси та отримання прибутку.

Щодо другої гіпотези стосовно значного зв'язку між тиском споживачів і екологічними інноваціями, то клієнти можуть вимагати, щоб постачальники дотрималися практик управління навколишнім середовищем або стандартних процедур для покращення екологічних показників. Клієнти можуть вимагати, щоб їхні постачальники надавали перевагу просуванню зелених інноваційних ресурсів. Крім того, клієнти є ключовою силою в заохоченні інновацій та покращенні якості постачальників. У результаті це змушує компанію впроваджувати інновації та застосовувати екологічно стійкі практики. Постачальники повинні підтримувати вимоги клієнтів, щоб зберегти свою репутацію. У результаті дослідники вважають, що тиск споживачів є значною рушійною силою екологічних інновацій [4]. Згідно з нещодавнім дослідженням, тиск зацікавлених сторін з боку клієнтів є найпотужнішим фактором прийняття екологічних проєктів. Таким чином, організація відчуває тиск з боку клієнтури, щоб прийняти екологічні інновації. Ініціатива фірми в управлінні своїм екологічним іміджем підвищить довіру клієнтів і лояльність до фірми. Як стверджують Маркеткеттл з Крейтоном Фрейзером, під тиском споживачів, які все більше проявляють зацікавленість у збереженні навколишнього середовища та покупців, що готові віддати перевагу екологічно чистим та сталі продуктам, підприємства відчувають потребу у впровадженні екологічних інновацій [9].

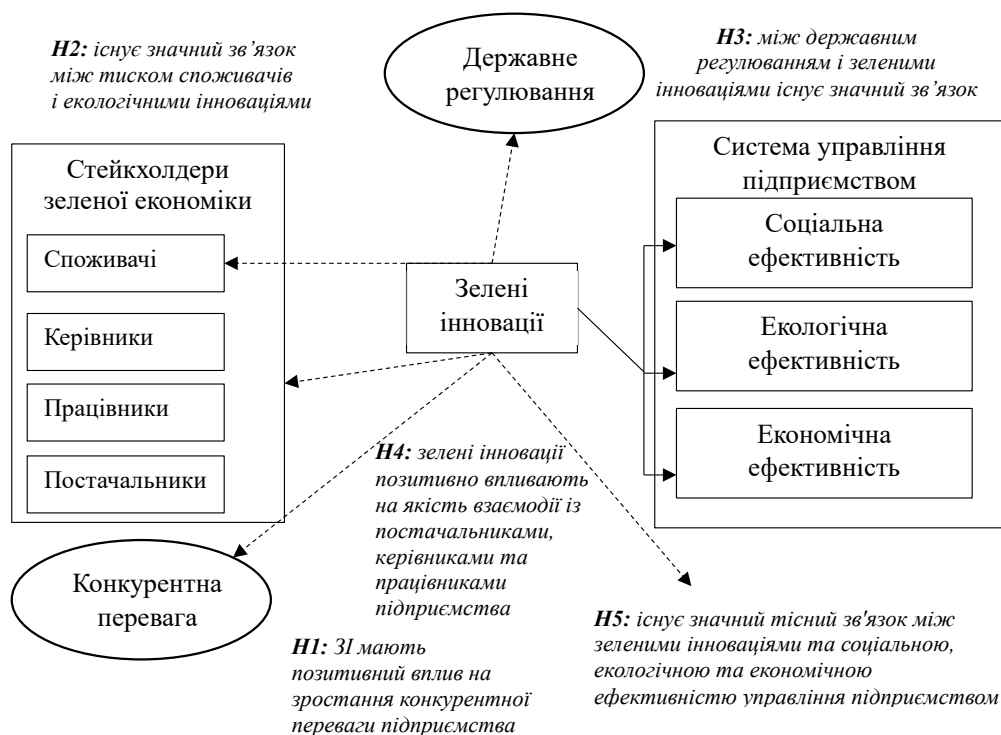

Рис. 1. Дослідницька модель вивчення впливу зелених інновацій на систему управління підприємством методом побудови гіпотез

Джерело: авторська розробка

Погляди зацікавлених сторін щодо екологічних інновацій як основного двигуна є важливими. У результаті увага різних зацікавлених сторін, як внутрішніх, так і зовнішніх, таких як уподобання споживачів і власників компаній, постачальників і державні вимоги, впливає на організацію через використання нею зелених можливостей і практик.

Щодо третьої гіпотези стосовно зв'язку між державним регулюванням і зеленими інноваціями, то державні політики, нормативи і законодавство можуть впливати на розвиток та поширення зелених інновацій у різних сферах економіки і суспільства. Ось декілька способів, якими державне регулювання впливає на зелені інновації:

фінансова підтримка; регуляторні стандарти; ринкові механізми; управління інноваціями (таблиця 1).

Щодо четвертої гіпотези, то зелені інновації можуть позитивно впливати на якість взаємодії з постачальниками (зовнішнє середовище), керівниками підприємства та працівниками (внутрішнє середовище). Так, за твердженням Буантон С.Л., зелені інновації позитивно впливають на якість взаємодії з постачальниками, сприяючи покращенню комунікації, спільній роботі та довірі між підприємствами та їх постачальниками. Вони стимулюють розвиток стійких відносин, сприяють обміну знаннями та інноваціями, а також забезпечують підтримку та співпрацю в управлінні довірою та ризиками [4].

Таблиця 1

Важелі впливу держави на стимулювання зелених інновацій

Важіль	Характеристика впливу
Фінансова підтримка	Держави можуть надавати фінансову підтримку у вигляді грантів, субсидій, податкових пільг або кредитів для досліджень і розробок зелених технологій. Це стимулює підприємства та дослідницькі установи до здійснення інноваційних проєктів в галузі сталого розвитку.
Регуляторні стандарти	Уряди можуть встановлювати обов'язкові норми та стандарти, які спонукають підприємства до впровадження зелених технологій та екологічно чистих рішень. Наприклад, обмеження на викиди шкідливих речовин або вимоги до використання відновлювальних джерел енергії можуть сприяти стимулюванню зелених інновацій.
Ринкові механізми	Держави можуть використовувати різні ринкові механізми, такі як торговельні квоти на викиди парникових газів або системи зелених тарифів, для заохочення інвестицій у зелені технології. Це стимулює підприємства до розробки та впровадження новаторських рішень, які сприяють зменшенню викидів та енергоефективності.
Управління інноваціями	Держави можуть виконувати роль каталізатора для зелених інновацій, забезпечуючи координацію між науковими установами, підприємствами та іншими зацікавленими сторонами. Вони можуть фінансувати дослідження та розвиток, сприяти обміну знаннями та підтримувати мережі співробітництва для зелених інновацій. Ці заходи державного регулювання можуть стимулювати розвиток зелених інновацій, сприяти переходу до сталого розвитку та допомагати зменшенню негативного впливу людської діяльності на довкілля.

Джерело: складено авторами на основі узагальнення літератури [0; 3; 4; 11]

Зелені інновації можуть сприяти впровадженню стандартів та вимог щодо екологічності у ланцюзі постачання. Це дозволяє забезпечити сталість та відповідність постачальників зеленим принципам, що може поліпшити якість співпраці із ними.

Зелені інновації можуть зменшити екологічний слід продукції або послуги, зменшуючи використання ресурсів, знижуючи викиди шкідливих речовин або пропонуючи більш ефективні альтернативи. Це може створювати конкурентну перевагу для підприємств та сприяти покращенню відносин з постачальниками.

Зелені інновації також можуть впливати на стратегічне управління підприємством, стимулюючи включення екологічних аспектів у бізнес-стратегії. Це може привести до зміни корпоративної культури, спрямованої на сталість, екологічну відповідальність та інновації. Окрім того, зелені інновації можуть сприяти розширенню ринків та відкриттю нових можливостей для бізнесу. Підприємства, які впроваджують зелені рішення, можуть привертати більше клієнтів, які цінують екологічну відповідальність, та залучати інвестиції зеленого капіталу.

Впровадження зелених інновацій є також важливим аспектом управління людськими ресурсами, зокрема, зелені інновації можуть сприяти залученню та утриманню талановитих працівників. Погоджуємося із поглядом Тоффель М.Дж., що зелені робочі системи, включаючи зелені практики управління працею, створюють позитивне робоче середовище та підвищують залученість працівників. Вони сприяють відчуттю задоволення та важливості роботи, підтримують міжособистісні взаємини та стимулюють співпрацю та інновації серед працівників [11]. Багато людей мають обізнаність щодо проблем екології та бажання працювати в компаніях, які впроваджують екологічні рішення та принципи сталого розвитку. Зелені інновації можуть створювати нові можливості для розвитку та професійного зростання працівників. Впровадження нових зелених технологій та практик може вимагати нових навичок та знань, що стимулює працівників до саморозвитку та впровадження інновацій.

Щодо останньої гіпотези, то значний тісний зв'язок між зеленими інноваціями та соціальною, екологічною та економічною ефективністю підприємств підтверджують багато науковців [6; 8; 10; 13]. Зелені інновації, спрямовані на зменшення негативного впливу на навколишнє середовище та сприяння сталому розвитку, можуть мати численні переваги для підприємств у різних аспектах (таблиця 2).

Загалом, зелені інновації мають потенціал покращити соціальну, екологічну та економічну ефективність підприємств. Вони допомагають розвивати сталі бізнес-моделі, зменшують ризики негативного впливу на довкілля та сприяють створенню більш стійкого та ефективного економічного середовища.

Зелені інновації позитивно впливають на систему управління підприємства шляхом: забезпечення енергоефективності; зменшення викидів; управління відходами; екологічна логістика; досягнення сталості та відповідальності (рис. 2).

Зокрема, зелені інновації спрямовані на ефективне використання енергії, зменшення витрат на електроенергію та споживання ресурсів. Це може включати впровадження нових технологій освітлення, оптимізацію процесів опалення та охолодження, використання альтернативних джерел енергії тощо. Окрім того, зелені інновації допомагають підприємствам знижувати викиди шкідливих речовин та забруднюючих речовин в атмосферу, водні джерела та ґрунт. Це може бути досягнуто за допомогою впровадження чистих технологій, переходу на відновлювані джерела енергії, оптимізації процесів виробництва та використання більш екологічних матеріалів.

Слід відмітити, що зелені інновації сприяють ефективному управлінню відходами та їхньому переробленню. Вони можуть включати в себе використання вторинної переробки, використання біорозкладаючих матеріалів, впровадження системи збору та переробки відходів на місці тощо. Зелені інновації допомагають оптимізувати логістичні процеси підприємства з метою зменшення витрат палива, енергії та викидів CO₂. Це може включати впровадження ефективної маршрутизації, використання екологічних видів транспорту, упакування та оптимізацію поставок. Нарешті, зелені інновації сприяють створенню стійкої бізнес-моделі, в якій підприємство враховує економічні, соціальні та екологічні аспекти. Вони можуть включати екологічні аудити, впровадження системи соціальної відповідальності, взаємодію зі зацікавленими сторонами та залучення співробітників до зелених ініціатив.

У той час як для великих компаній може бути простіше з фінансової точки зору переходити на екологічно чисті підприємства, невеликі компанії можуть переходити на екологічний рівень у менших масштабах, крок за кроком. Впровадження зелених інновацій дозволяє зробити продукцію екологічною, покращити умови на робочому місці або використати частину прибутку для підтримки екологічних ініціатив.

Таблиця 2

Вплив зелених інновацій на управління підприємством у аспекті соціальної, екологічної та економічної ефективності

Ефективність управління підприємством	Характеристика впливу
Соціальна ефективність	Зелені інновації можуть покращувати життя людей та сприяти створенню сталого та здорового соціального середовища. Наприклад, розробка технологій енергоефективності може зменшити використання енергії та покращити якість повітря, сприяючи здоров'ю та добробуту населення.
Екологічна ефективність	Зелені інновації дозволяють підприємствам зменшити свій негативний екологічний слід та сприяти охороні природи. Це може включати використання відновлювальних джерел енергії, ефективне використання ресурсів, управління відходами та інші екологічно чисті практики.
Економічна ефективність	Зелені інновації можуть сприяти зниженню витрат підприємств та підвищенню їх ефективності. Наприклад, енергоефективні технології можуть знизити витрати на енергію, а використання відновлювальних джерел енергії може допомогти уникнути коливань цін на енергоносії. Крім того, зелені інновації можуть сприяти відкриттю нових ринків, залученню інвестицій та створенню робочих місць.

Джерело: складено авторами на основі узагальнення літератури [4; 8; 9; 11]

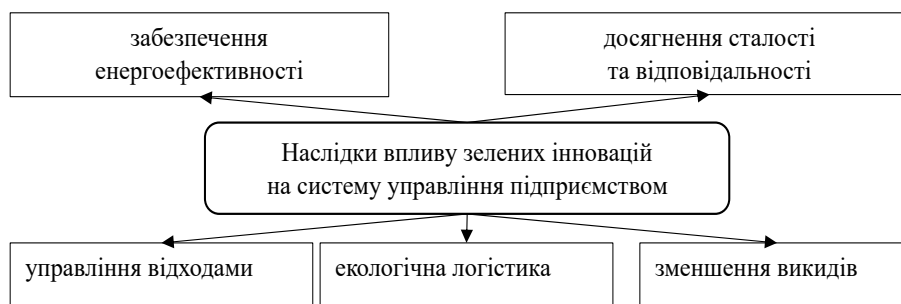

Рис. 2. Наслідки впливу зелених інновацій на систему управління підприємством

Джерело: складено авторами

Висновки. Підсумовуючи слід зазначити, що зелені інновації впливають на систему управління підприємством, сприяючи переходу до більш ефективних, стійких та екологічно відповідальних практик. Вони допомагають знижувати витрати, забезпечувати довгострокову конкурентоспроможність, залучати нових клієнтів та

відповідати вимогам суспільства щодо сталого розвитку. Загалом, зелені інновації можуть позитивно впливати на взаємодію з постачальниками, керівниками підприємства та працівниками, сприяючи сталому розвитку, конкурентоспроможності та екологічній відповідальності підприємств.

Список використаних джерел:

1. Зелені інвестиції у сталому розвитку: світовий досвід та український контекст. Київ : Центр Разумкова, 2019. 316 с.
2. Маковоз О.С. Зелена економіка як запорука сталого розвитку. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1a47793a-f6ba-40b7-8087-cbd96419aba1/content> (дата звернення: 25.06.2023).
3. Мусіна Л.А., Кваша Т.К. Інновації та технології для розвитку зеленої ресурсоефективної економіки України. Київ : УкрІНТЕІ, 2017. 138 с.
4. Ярова Д.О., Ляшенко О.М. Еко-інновації: причини виникнення, сутність, сфери застосування. *Сучасні підходи до управління підприємством*. 2019. № 6. С. 35
5. Buontton S.L. The Impact of Green Innovation on Supplier Relationship Quality: Evidence from the Automotive Industry. *Journal of Cleaner Production*. 2018. № 198. P. 1029–1038.
6. Li D., Zhao Y., Zhang L. Impact of quality management on green innovation. *Journal of Cleaner Production*. 2018. № 170. P. 462–470.
7. Jayaraman K., Jayashree S., Dorasamy M. The Effects of Green Innovations in Organizations: Influence of Stakeholders. *Sustainability*. 2023. № 15. P. 1133.
8. Kucukoglu M.T., Pinar R.I. Positive Influences of Green Innovation on Company Performance. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. 2015. № 195. P. 1232–1237.
9. Marketketch C. & Fraser C. The green innovation imperative: Sustainable design for profit. Palgrave Macmillan. 2010. URL: https://www.researchgate.net/publication/338298513_Eco-Innovation_and_Cleaner_Production_as_Sustainable_Competitive_Advantage_Antecedents_The_Mediating_Role_of_Green_Performance#fullTextFileContent (дата звернення: 25.06.2023).
10. Nasrollahi M., Fathi M. Eco-innovation and cleaner production as sustainable competitive advantage antecedents: the mediating role of green performance. *Business Innovation and Research*. 2020. № 22. P. 388–407.
11. Strilec V., Prokopenko O., Orlov V. Impact of Covid-19 on the budget security of the national economy: a forecast for Ukraine. *Public and Municipal Finance*. 2020. № 9 (1). P. 25–33.
12. Toffel M.J. Engaging Workers in Sustainable Business: The Impact of Green Work Systems on Employee Engagement. *Strategic Management Journal*. 2014. № 35(8). P. 1227–1252.
13. Wu W. How Does Green Innovation Improve Enterprises' Competitive Advantage? The Role of Organizational Learning. *Sustainable Production and Consumption*. 2020. URL: https://www.researchgate.net/publication/347757123_How_Does_Green_Innovation_Improve_Enterprises'_Competitive_Advantage_The_Role_of_Organizational_Learning (дата звернення: 25.06.2023).

References:

1. Zeleni investytsii u stalomu rozvytku: svitovyi dosvid ta ukraïnskyi kontekst [Green investments in sustainable development: world experience and the Ukrainian context]. (2019) Kyiv: Tsentrazumkova, 316 p.
2. Makovoz O.S. Zelena ekonomika yak zaporuka staloho rozvytku [Green economy as a guarantee of sustainable development]. Available at: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1a47793a-f6ba-40b7-8087-cbd96419aba1/content> (accessed June 25, 2023).
3. Musina L.A., Kvascha T.K. (2017) Innovatsii ta tekhnologii dlia rozvytku zelenoi resursoefektyvnoi ekonomiky Ukrainy [Innovations and technologies for the development of a green resource-efficient economy of Ukraine]. Kyiv: UkrINTEI, 138 p.
4. Iarova D.O., Liashenko O.M. (2019) Eko-innovatsii: prychny vynyknennia, sutnist, sfery zastosuvannia [Eco-innovations: causes, essence, areas of application]. *Modern approaches to enterprise management*, no. 6, pp. 35.
5. Buontton S. L. (2018) The Impact of Green Innovation on Supplier Relationship Quality: Evidence from the Automotive Industry. *Journal of Cleaner Production*, no. 198, pp.1029–1038.
6. Li D., Zhao Y., Zhang L. (2018) Impact of quality management on green innovation. *Journal of Cleaner Production*, no. 170, pp. 462–470.
7. Jayaraman K., Jayashree S., Dorasamy M. (2023) The Effects of Green Innovations in Organizations: Influence of Stakeholders. *Sustainability*, no. 15, pp. 1133.

8. Kucukoglu M.T., Pinar R.I. (2015) Positive Influences of Green Innovation on Company Performance. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, no. 195, pp. 1232–1237.
9. Marketketch C., Fraser C. (2010) The green innovation imperative: Sustainable design for profit. Palgrave Macmillan. Available at: https://www.researchgate.net/publication/338298513_Eco-Innovation_and_Cleaner_Production_as_Sustainable_Competitive_Advantage_Antecedents_The_Mediating_Role_of_Green_Performance#fullTextFileContent (accessed June 25, 2023).
10. Nasrollahi M., Fathi M. (2020) Eco-innovation and cleaner production as sustainable competitive advantage antecedents: the mediating role of green performance. *Business Innovation and Research*, vol. 22, no. 3, pp. 388–407.
11. Strilec V., Prokopenko O. and Orlov V. (2020) Impact of Covid-19 on the budget security of the national economy: a forecast for Ukraine. *Public and Municipal Finance*, no. 9(1), p. 25–33.
12. Toffel M.J. (2014) Engaging Workers in Sustainable Business: The Impact of Green Work Systems on Employee Engagement. *Strategic Management Journal*, vol. 35, no. 8, pp. 1227–1252.
13. Wu W. (2020) How Does Green Innovation Improve Enterprises' Competitive Advantage? The Role of Organizational Learning. *Sustainable Production and Consumption*. Available at: https://www.researchgate.net/publication/347757123_How_Does_Green_Innovation_Improve_Enterprises'_Competitive_Advantage_The_Role_of_Organizational_Learning (accessed June 25, 2023).

GREEN INNOVATIONS AS CATALYSTS FOR INNOVATIVE CHANGES IN ENTERPRISE MANAGEMENT SYSTEM

Summary. The green paradigm is aimed at reducing negative environmental consequences and ecological threats while simultaneously eliminating waste and fostering innovative changes in the enterprise management system. This article examines the importance of utilizing green innovations as catalysts for innovative changes in the enterprise management system. Using the hypothesis method, the article analyzes the impact of green innovations on the enterprise management system. Provided the definition of green innovations as a system of novelties, technologies, products, or practices aimed at reducing negative environmental impact and enhancing sustainability. The study proposes an original research model for studying the influence of green innovations on the enterprise management system through hypothesis construction. Several hypotheses are put forward and empirically validated, including: green innovations have a positive impact on enhancing the competitive advantage of the enterprise (H1); there is a significant correlation between consumer pressure and ecological innovations (H2); there is a substantial relationship between government regulation and green innovations (H3); green innovations positively affect the quality of interactions with suppliers (external environment), company executives, and employees (internal environment) (H4); there is a strong and significant correlation between green innovations and social, environmental, and economic efficiency (H5). The article also discusses the leverage points for government influence in stimulating green innovations: the financial support; the regulatory standards; the market mechanisms; the management of innovations. It examines both the positive and negative consequences of implementing green innovations and evaluates their effectiveness in the context of social, environmental, and economic efficiency of entrepreneurial activities. The article substantiates the consequences of the impact of green innovations on the enterprise management system and provides recommendations for practical application.

Key words: green innovations; green economy, enterprise management, company management, eco-innovations, greening of management.

Циганкова Т. М.

*доктор економічних наук, професор,
завідувачка кафедри міжнародної торгівлі і маркетингу
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6177-2555>

Гордєєва Т. Ф.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародної торгівлі і маркетингу
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5229-722X>

Шарова А. А.

*магістр з міжнародної економіки
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана*

Tsygankova Tetiana

*Doctor of Economics, Professor,
Head of International Trade and Marketing Department
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman*

Gordieieva Tamara

*PhD in Economics,
Associate Professor of the Department of International Trade and Marketing
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman*

Sharova Anastasiia

*Master of International Economics
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman*

ПРОГРЕСИВНІ МАРКЕТИНГОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ПІВДЕННОКОРЕЙСЬКИХ АВТОВИРОБНИКІВ НА СВІТОВОМУ РИНКУ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню маркетингових технологій південнокорейських автовиробників на світовому ринку, що посприяли потужному нарощуванню обсягів експорту та ринкових конкурентних переваг. Необхідність аналізу практики південнокорейського міжнародного маркетингу загалом та на закордонних автомобільних ринках, зокрема, обумовлює актуальність дослідження. В роботі показано понад двадцятирічну динаміку нарощування виробництва та експорту автомобілів, укріплення конкурентних позицій на світовому ринку. Наголошено, що південнокорейський міжнародний маркетинг ґрунтується на засадах класичного та широко використовує прогресивні, креативні технології. В цьому контексті ідентифіковано інструменти, прийоми та заходи в розрізі складових міжнародних маркетинг-мікс ключових автовиробників країни - Hyundai Motor Company та KIA Motors.

Ключові слова: світовий автомобільний ринок, південнокорейські автомобільні компанії, експорт автомобілів, міжнародна маркетингова діяльність, маркетингові технології, цифрові технології, інновації.

Вступ та постановка проблеми. Республіка Корея є одним із світових лідерів у сфері інновацій. Так, у рейтингу Глобального індексу інновацій за 2022 р. (Global Innovation Index 2022 rankings) Південна Корея посіла 6-у позицію після Швейцарії, США, Швеції, Великобританії та Нідерландів [1]. У 2023 р. вона зайняла 11 місце у рейтингу країн світу за розміром ВВП [2]. Південнокорейський автомобільний сектор став одним з ключових факторів створення «економічного дива» країни, і сьогодні він утримує міцні позиції на світовому ринку. Проте в умовах економічної і політичної нестабільності, інтенсивного розвитку інноваційних технологій, підвищеної уваги до екологічності товарів, послуг та процесів з боку суспільства, зміни поведінки і пріоритетів споживачів для утримання конкурентних переваг компанії південнокорейського автомобільного сектору постійно шукають шляхи поліпшення досягнутих позицій на світовому ринку. Вони працюють над підвищенням продуктивності,

активно розвивають інноваційну діяльність, розробляють ефективні маркетингові стратегії на основі сучасних технологій на світовому ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню світового автомобільного ринку присвячено багато праць вітчизняних науковців, зокрема, Проноза П.В. досліджував динаміку та географічну структуру світового виробництва автомобілів, динаміку виробництва автомобілів провідними автомобільними компаніями світу та розподіл світового ринку за автовиробниками тощо [3]; Савич О.П. приділив увагу питанням побудови системи продажу автомобілів [4]; Ковалевський Л.Г., Коровайченко Н.Ю. дослідили тенденції розвитку світового автомобільного ринку станом на 2015 р. та визначили країни та компанії-лідери у виробництві і продажу автомобілів на світовому ринку [5]; Малюта І.А., Небаба Н.О., Колісник А.Е. проаналізували стан та тенденції розвитку світового автомобільного ринку станом на

2020 р. у контексті виробництва та експорту автомобілів [6]; Іванова Л.О., Вовчанська О.М. розглянули показники динаміки і структури світового ринку автомобілів у розрізі світових регіонів, країн та автовиробників станом на 2019 р. [7]. Особливостям маркетингової діяльності на ринках автомобілів присвячені наукові праці Златової І.О., яка виявила і дослідила особливості компонент комплексу маркетингу для підприємств автомобільної галузі [8], а також Соколової Ю.О., Бабіч А.В., які дослідили особливості маркетингової діяльності автодилерів [9]. Теоретичні засади інноваційної маркетингової діяльності та маркетингу інновацій розглянуті, зокрема, у монографії за редакцією доктора економічних наук, професора Ілляшенка С.М. [10], у наукових статтях Курбацької Л.М., Кадирус І.Г., [11], Москаленко В.А., Рябенка І.С [12] та інших авторів.

Проте, незважаючи на велику кількість наукових публікацій щодо розвитку світового ринку автомобілів протягом останніх років, питання розробки і застосування маркетингових стратегій провідними виробниками автомобільної продукції на світовому ринку, як важливого фактору досягнення успіху, залишились поза увагою дослідників і потребують вивчення.

Метою статті є виявлення та характеристика маркетингових технологій південнокорейських автомобільних компаній, що стабільно забезпечують їм високі конкурентні позиції на сучасному світовому ринку продукції автомобілебудування.

Результати дослідження. Автомобілебудування Південної Кореї є одним з найбільш значущих секторів економіки, адже щорічно він додає понад 10% до ВВП країни [13]. З початку XXI ст. країна динамічно нарощувала виробництво автомобілів до настання глобальної економічної кризи 2008–2009 рр. У післякризовий період виробництво відновилося і у 2011 р. досягло найвищого рівня (4,66 млн од.) за весь період дослідження (2000–2023 рр.). Однак стабілізація виробництва закінчилася у 2015 р., а у наступні 2016–2021 рр. темпи зростання виробництва автомобілів були від’ємними до 2022 р., коли вперше за декілька останніх років було зафіксовано зростання майже на 9% у порівнянні з 2021 р. (рис. 1).

Економіка Південної Кореї загалом є експорторієнтованою, це стосується і автомобілебудування – 68,3% продукції сектору експортується [13]. Товарна група «Автомобілі» посідає друге місце у рейтингу найбільш експортованих товарів після продукції електроніки [15]. Станом на 2022 р. 6,4% від загального експорту Півден-

ної Кореї складала саме продукція автомобілебудування. Протягом періоду 2000–2022 рр. експорт автомобілів розвивався циклічно залежно від економічної ситуації у світі. У кризові роки (2009–2010, 2015–2016 рр) та під час глобальної пандемії COVID-19 у 2020 р. відбувалося суттєве скорочення експорту автомобілів, але у післякризовий період, як правило, експорт автомобілів зростав доволі високими темпами. Найвищого рівня (51,7 млрд дол. США) за весь період, що досліджувався, він досяг у 2022 р. перевищивши рівень 2000 р. у понад 3 рази (рис. 2).

Південна Корея протягом багатьох років впевнено посідає провідні позиції серед експортерів автомобілів на світовому ринку. Так, у 2022 р. вона посіла четверте місце у рейтингу найбільш експортерів автомобілів після Німеччини, Японії та США (рис. 3). Крім того, 2021 р. і 2022 р. відзначилися одними з найвищих річних темпів приросту експорту серед країн, що входять до ТОП-15 експортерів автомобілів. Серед провідних експортерів найбільш швидко зростаючими продавцями автомобілів на світовому ринку у 2022 р. були материковий Китай (+83,2% порівняно з 2021 р.), Мексика (+17,6%), Південна Корея (+11,2%), і лише потім світовий лідер Німеччина (+11%). Найбільше зменшення експортних продажів автомобілів у порівнянні з 2021 р. відбулося у Іспанії (-3,1%), Італії (-2,4%) та Великобританії (-2,4%) [16].

Понад 50% від вартості всіх проданих у 2022 р. на світовому ринку автомобілів, забезпечила перша п’ятірка країн з рейтингу ТОП-15 найбільш експортерів автомобілів – Німеччина (20% від вартості світового експорту автомобілів), Японія (11,2%), Сполучені Штати Америки (7,5%), Південна Корея (6,7%) та Мексика (6%).

Основними країнами-імпортерами південнокорейських автомобілів є США (43,7% від сукупної вартості експорту автомобілів з Південної Кореї), Канада (7,4%), Австралія (4,6%) та Саудівська Аравія (4,6%) [18].

В Україні південнокорейські автомобілі також користуються заслуженою популярністю. Так, за підсумками продажу нових автомобілів на українському ринку у 2022 р. бренди Hyundai та KIA увійшли у Топ-10: Hyundai посіла 5-ту позицію, а KIA – 10-ту [19].

Високими темпами розвивається експорт електричних автомобілів. П’ятірку країн – найбільш експортерів електромобілів утворюють Німеччина, Бельгія, материковий Китай, Південна Корея та США. Разом ці 5 лідерів з експорту електромобілів отримали майже три чверті (73,9%) світових доходів у 2021 р. У цьому ряду Південна

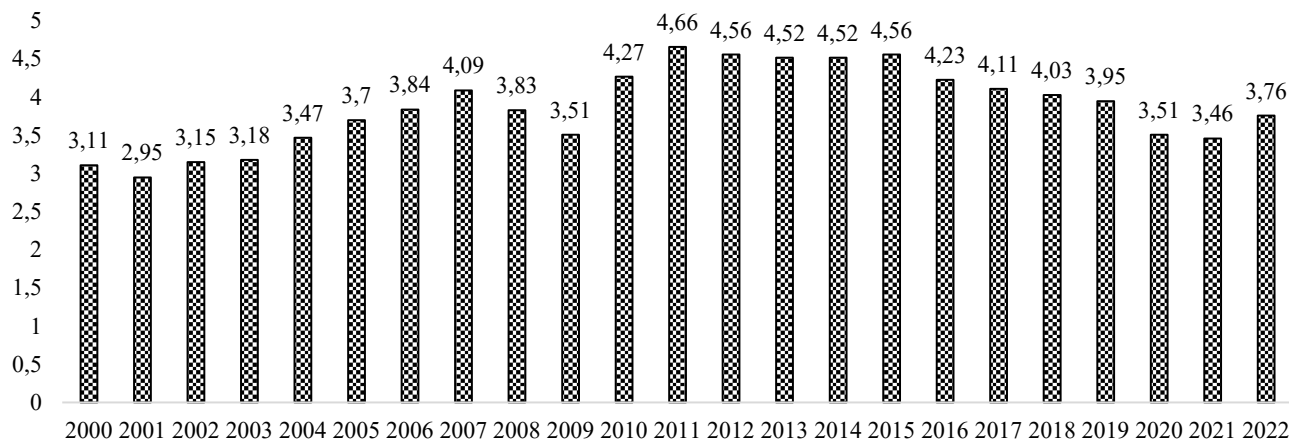

Рис. 1. Обсяг виробництва автомобілів у Південній Кореї у 2000–2022 рр., млн од.

Джерело: побудовано за даними [14]

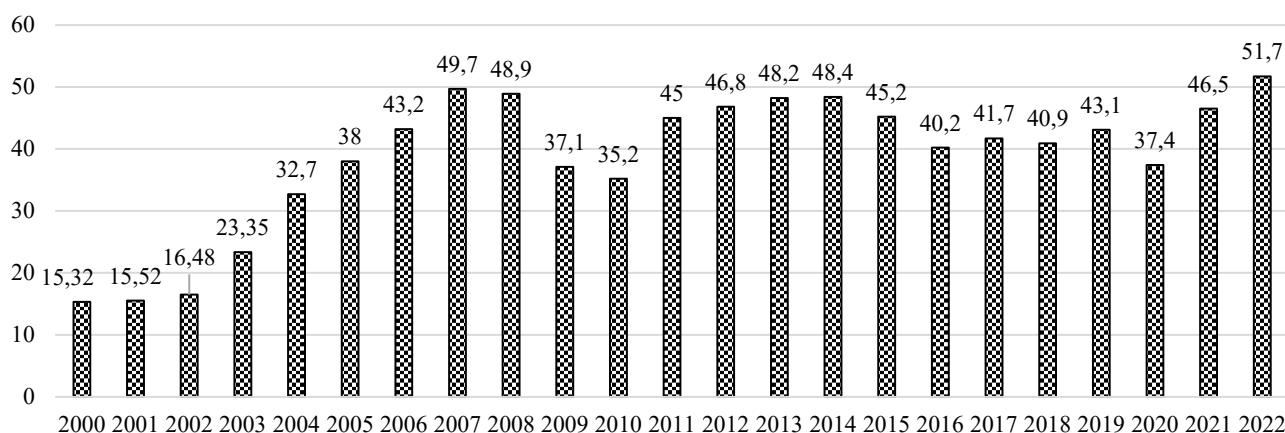

Рис. 2. Вартість південнокорейського експорту автомобілів у період 2000–2022 рр., млрд дол. США

Джерело: побудовано за даними [16; 17]

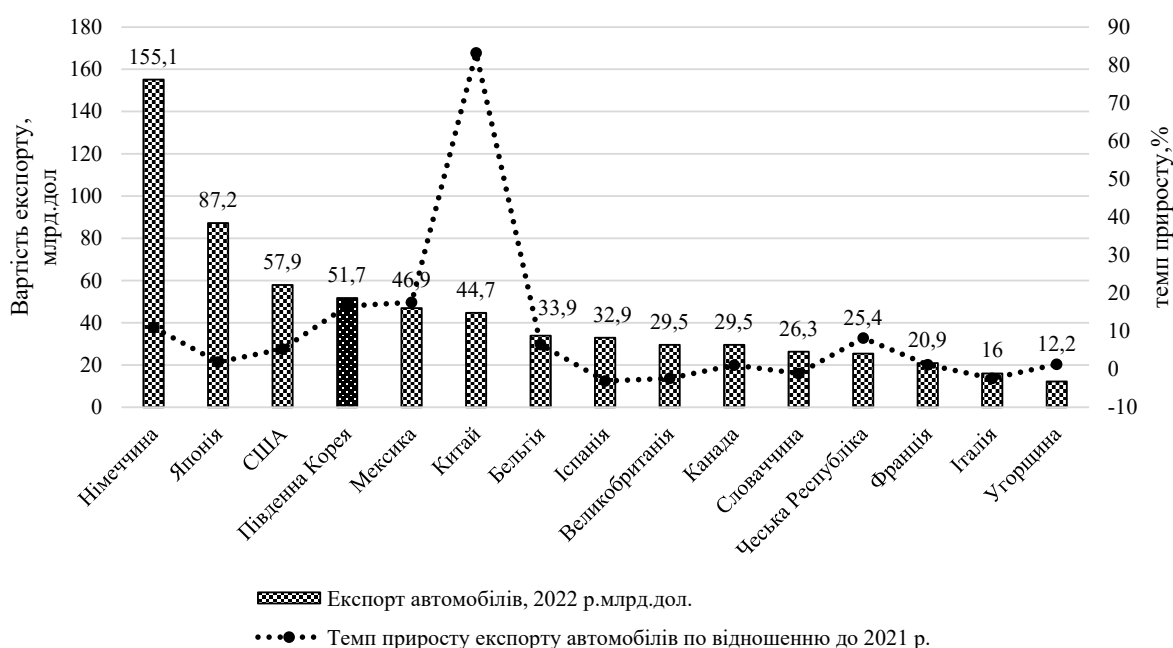

Рис. 3. Вартість і темпи приросту експорту автомобілів у 2022 р. по відношенню до 2021 р. ТОП-15 країн за обсягами експорту

Джерело: побудовано за даними [16]

Корея посіла 4-е місце і забезпечила 9,5% світового експорту електромобілів, продавши на світовому ринку різних моделей електромобілів на суму 5,65 млрд дол. США, що на 44% більше відповідного показника у 2020 р. [20].

Сучасний південнокорейський автомобільний сектор утворюють такі компанії, як Hyundai Motor Company, KIA, Genesis, що входять у склад конгломерату «Hyundai Motor Group», а також Renault Samsung Motors, SsangYong Motor Company та GM Korea. Конгломерат Hyundai Motor Group контролює майже 88% експорту всіх південнокорейських автовиробників (рис.4) [21].

Згідно онлайн-порталу Forbes Global 2000, у рейтингу найбільших автомобільних компаній світу Hyundai Motor за обсягами продажу у 2023 р. посіла 8-му позицію, KIA – 11-у [22].

Як зазначалося вище, південнокорейські автомобільні компанії орієнтовані переважно на зовнішні ринки. Одним з дієвих засобів досягнення ними високих результатів в утриманні досягнутих позицій та успішному просуванні на світовому висококонкурентному ринку за умов

невизначеності і нестабільності світової економічної системи, є ефективні маркетингові стратегії та потужний маркетинговий інструментарій.

Міжнародна маркетингова діяльність передбачає прийняття низки стратегічних рішень стосовно: визначення ступеня адаптації/стандартизації діяльності у міжнародному середовищі, сегментації світового ринку, вибору цільових сегментів, позиціонування продукції і самої компанії на цільових сегментах та комплексу маркетингових інструментів впливу на закордонні ринки, так званих «4Р», що на практиці проявляється у розробці товарної, цінової, розподільчої та комунікаційної політик.

У міжнародній маркетинговій діяльності південнокорейські автомобільні компанії використовують переважно стратегію адаптації (диференційований маркетинг-мікс). Вони виробляють автомобілі, що відрізняються за дизайном, функціями та особливостями в експлуатації залежно від конкретного зарубіжного ринку та цільового сегменту споживачів, встановлюють найдоцільнішу ціну, що відповідає купівельній спроможності цільового сегмента,

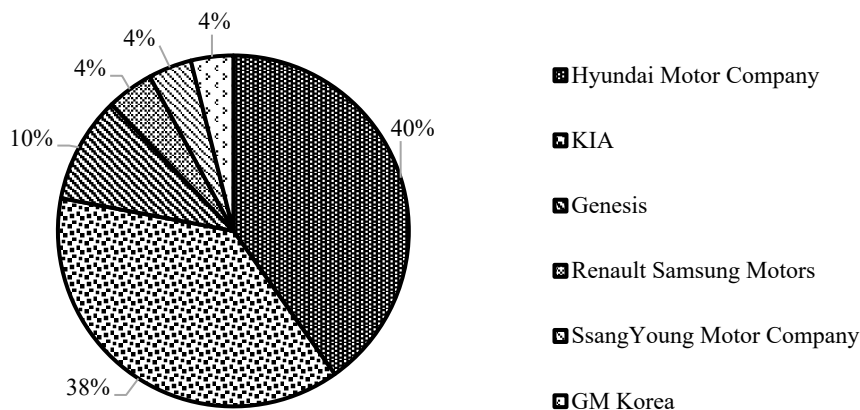

Рис. 4. Розподіл південнокорейського експорту за виробниками, 2021 р.

Джерело: побудовано за даними [21]

приспосовують систему збуту до специфіки національних каналів розподілу та створюють імідж, що відповідає купівельним пріоритетам цільових закордонних ринків.

Цільовими сегментами корейських автовиробників на світовому ринку є категорії споживачів із середніми доходами (для Hyundai Motor та KIA), і високими доходами – для автомобілів преміум-класу Genesis.

Основні стратегії позиціонування акцентують увагу на інноваційності, високій якості продукції, цінovій доступності, сучасному дизайні тощо. Так, наприклад, «Hyundai Motor Group» як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках, позиціонує свої автомобілі як безпечні, надійні та якісні, а «KIA» наголошує на мобільності та безпечності.

Стосовно товарної політики, слід зазначити що південнокорейські компанії виробляють і експортують легкові автомобілі та автомобілі комерційного призначення з різними типами кузова та двигуну, такі як: позашляховики, седани, мінівени, невеликі пікапи, автобуси та мікроавтобуси, автомобілі спеціального призначення, електромобілі тощо. Наприклад, KIA має широкий спектр товарів, який включає легкові автомобілі та комерційні транспортні засоби невеликих розмірів. Асортимент легкових автомобілів включає седани, універсали, гетчбеки, купе, мінівени, спортивні автомобілі, позашляховики, кросовери, пікапи [23]. При цьому характерними рисами південнокорейських автомобілів, що зазначається експертами і визнається користувачами, є висока якість, інноваційність, комфортність, сучасний дизайн тощо.

На початку XXI століття південнокорейські компанії «Hyundai» та «KIA» визначили дизайн автомобілів однією з основних конкурентних переваг на європейському ринку та найняли колишніх дизайнерів «BMW» та «Audi», тому дизайн автомобілів є сучасним та не поступається більш дорогим моделям конкурентів.

Широка товарна диверсифікація забезпечується використанням інновацій та результатами науково-дослідних розробок. Південнокорейські автомобільні компанії розробляють унікальні моделі, які мають значні конкурентні переваги, на кшталт, компактні високопродуктивні двигуни, ефективність використання палива, низький рівень викидів у зовнішнє середовище, акумулятори зі швидкою зарядкою та високою продуктивністю, нестандартні опції, які задовольняють потреби та відповідають високим стандартам глобальних споживачів [24]. Прикладом інновацій південнокорейського автомобільного сектору є розробка безпілотних автомобілів. Південна Корея є світовим лідером у автомобільній галузі за кількістю роботів на десять тисяч працівників [25].

Автомобільні компанії активно інвестують у розвиток інновацій, зокрема, інноваційних технологій щодо створення транспортних засобів на альтернативних джерелах енергії. Наприклад, компанія KIA впроваджує у виробництво нові технології E-GMP, що дозволяють заряджати електромобіль за 20 хвилин та проїздити понад 500 км на одному заряді акумулятору. Створений додаток «KIA Connect» дозволяє споживачам керувати автомобілем за допомогою мобільних гаджетів та отримувати на смартфон аналітичну інформацію щодо стану автомобіля, актуальну інформацію щодо цін на паливо, місць зарядки електромобілів та місць для паркування. Компанія продовжує інвестувати у розробку безпілотних автомобілів [26].

Зростає кількість моделей автомобілів, створених на засадах екологічності, зокрема розробляються і випускаються гібридні і електричні моделі, оскільки сегмент таких автомобілів наразі зростає найвищими темпами і є вкрай перспективним [27]. Так, KIA запланувала випуск семи нових електромобілів до 2027 року; створення першого електромобілю на власному акумуляторі; розробку нових підходів до філософії дизайну автомобілів; перенесення акценту на екологічне виробництво, а саме на матеріали, що переробляються, та відновлювану енергію; входження у сектор PBV – автомобілів спеціального призначення, зокрема, що працюють на цифрових технологіях. Крім того, компанія створює такі конкурентні переваги як високошвидкісна зарядка від інноваційної глобальної модульної платформи Electric-Global, що була розроблена Hyundai Motor Group, та інноваційні технології для поїздок на великі відстані. Нова стратегія брендингу KIA заснована на ідеї натхнення споживачів на інноваційні методи пересування задля отримання більшого комфорту при менших витратах часу [26].

Південнокорейські автомобільні компанії багато уваги приділяють комфорту: споживачів, салони автомобілів оснащені зручними сидіннями та шкіряним оздобленням, передовими технологіями, що забезпечують моніторинг сліпих зон, попередження про зіткнення, допомогу в утриманні смуги руху тощо.

Корейські автомобілі преміум-класу також є конкурентоспроможними на світовому автомобільному ринку. Оснащені передовими технологіями, першокласними матеріалами, з якісним салоном та розкішним дизайном, автомобілі компанії Genesis не поступаються глобальним лідерам – Mercedes-Benz та BMW.

Крім того, автомобільні компанії надають широкий спектр супутніх послуг, зокрема страхування, надання

гарантії, оформлення документів, післяпродажне обслуговування тощо. Наприклад, компанії Hyundai та KIA пропонують гарантію на свої автомобілі на 10 років чи на 100000 миль пробігу, що свідчить про надійність та якість їх продукції, крім того «KIA» пропонує супутні послуги з технічного обслуговування та лізингу автомобілів [24].

Цінова політика південнокорейських автовиробників передбачає диференційований підхід до ціноутворення залежно від країни і сегменту споживачів, тому на ринку представлені автомобілі різних цінових сегментів: клас «low cost», клас «volume», клас «premium» та клас «luxury». Для сегментів споживачів з середніми доходами автомобільні компанії пропонують автомобілі за доступними для них цінами, для сегменту споживачів з високим рівнем доходів – автомобілі преміум-класу, наприклад, Genesis.

Основними факторами, що беруться до уваги при розробці цінової політики є виробничі витрати, клас автомобіля, ціни конкурентів, рівень попиту, сезонність, місце продажу (особливості регіону експлуатації) тощо.

При визначенні базової ціни компанії покладаються на загально прийняту на світовому автомобільному ринку класифікацію рівнів цін залежно від іміджу бренду і класу автомобіля. Ціна автомобілів класу «low cost» в середньому станом на 2022 р. становила до 20 тис. дол. США [28], класу «volume» – від 20 до 40 тис. дол. США [29], класу «premium» – від 40 до 73 тис. дол. США [30], класу «luxury» – від 73 тис. дол. США [31].

Зазвичай цінова політика компаній передбачає надання знижок, зокрема таких: дилерські знижки посередникам, залікові знижки при умові повернення старого автомобіля компанії, приховані знижки як безкоштовне гарантійне обслуговування та спеціальні знижки споживачам, у яких компанія найбільш зацікавлена, наприклад, корпоративним клієнтам при купівлі декількох автомобілів одразу.

Надбавки зазвичай встановлюються залежно від цінності бренду компанії, якості продукції, особливої комплектації автомобіля на вимогу замовника, пришвидшений термін постачання, високий рівень сервісу та від рівня зміни дизайну на вимоги споживача тощо.

Слід зазначити, що встановлена виробником ціна не є кінцевою, адже дилери можуть змінювати її та проводити власні кампанії з надання знижок покупцям.

Збутова політика південнокорейських автомобільних компаній орієнтована на майже всі країни світу завдяки потужним глобальним мережам розподілу. Канали розподілу мають велику ширину, тобто кількість посередників на кожному рівні є великою, а відтак, мережі є заплутаними та складними, тому вимагають значного контролю для забезпечення споживачів найякіснішими товарами і послугами у найкоротший термін [32].

Зазвичай, південнокорейські автомобільні компанії мають регіональних представників, які створюють унікальну мережу із дистриб'юторів та дилерів, що працюють на засадах франчайзингу. Моделі, марки та квоти для продажу автомобілів у певному регіоні визначає або регіональний представник, або безпосередньо виробник. Дилерам надаються виключні права на продаж конкретних автомобілів у регіоні, жоден інший дилер не має права продавати ті самі моделі автомобілів у цьому регіоні [32]. Так, наприклад, канали розподілу компанії «KIA» представлені на світовому ринку 4000 офіційних дистриб'юторів та великою кількістю дилерів у понад 180 країнах світу [23].

Політика просування. Розробляючи стратегії комунікації для зарубіжних ринків, маркетингологи компаній беруть до уваги переваги потенційних споживачів щодо каналів

отримання інформації. У країнах з високим рівнем цифровізації комунікаційних засобів питома вага цифрових засобів просування є вищою, ніж у країнах з нижчим ступенем цифровізації.

Велика увага приділяється південнокорейськими компаніями своїм Веб-сайтам і пошуковій оптимізації. Зазвичай, офіційні Веб-сайти компаній мають високі рейтинги у результатах пошуку та з'являються на перших двох пошукових сторінках. Самі Веб-сайти є оптимізованими, що робить їх простими у користуванні та інтуїтивно зрозумілими для клієнтів. Всі великі південнокорейські автомобільні компанії ведуть сторінки у соціальних мережах (Instagram, Facebook, LinkedIn та Twitter). Контент-маркетинг у YouTube є доволі популярним методом просування. Особлива увага приділяється відеороликам, присвяченим виходу нових моделей автомобілів.

Електронна пошта як засіб комунікації, використовується південнокорейськими автомобільними компаніями та їх дилерами для підвищення лояльності споживачів, які вже є клієнтами компанії, та вивчення відгуків [33].

Високу ефективність на світовому ринку автомобільної продукції має партнерський маркетинг, який допомагає підвищити рівень обізнаності потенційних споживачів. Прикладами такої партнерської співпраці слугують як всесвітньовідомі автомобільні та спортивні заходи, на кшталт, автомобільних перегонів (Formula-1, FIA Formula E, FIA World Touring Car Cup, WEC), спортивних змагань (Чемпіонат світу з футболу, НБА, Ліга Європи тощо), так і більш локальні афілійовані програми [33].

У країнах, де цифровізація комунікаційних засобів ще не досягла достатнього рівня розвитку або довіра населення до традиційних каналів комунікації є високою, більша частина бюджету на просування витрачається на традиційні методи комунікації, такі як телевізійна та радіо реклама, банерна реклама, друкована продукція тощо. Окрім цього, південнокорейські автомобільні компанії та їх дилери часто вдаються до прямих продажів, а саме, виставок, ярмарок, презентацій, тест-драйвів тощо.

На політику просування суттєвий вплив чинить культура країни. Традиційна конфуціанська структура суспільних відносин все ще в значній мірі визначає поведінку корейців і впливає на всі види діяльності. Будучи країною з високою контекстуальною, колективістською та феміністичною культурою, у комунікаціях не прийнято чітко виділяти конкурентні переваги товару чи бренду. Зазвичай, інформація про переваги подається завуальовано, при цьому використовується велика кількість метафор. Крім цього, у маркетингових комунікаціях простежується націленість на емоційну складову споживачів, позиціонування ґрунтується на створенні позитивного досвіду та яскравих вражень, побудові зв'язку між автомобілем та споживачем.

Ефективна міжнародна маркетингова діяльність, яка ретельно враховує чисельні фактори зовнішнього впливу та використовує весь арсенал інновацій як у створенні нових продуктів, технологій, так і у міжнародній маркетинговій діяльності, є важливою складовою успіху південнокорейських автомобільних компаній на світовому ринку. Підсилюючими результативності маркетингової діяльності факторами слугують: економічна політика держави щодо розвитку експортної діяльності підприємств країни, створення унікальної інноваційної системи завдяки великим державним і приватним інвестиціям у розвиток науки та людських ресурсів, раціонально вибудовані ланцюги постачання. Так, наприклад, у місті Пусан, яке розташоване на березі океану, поруч з портом збудовані: один із провідних автомобільних заводів

країни, найбільший у світі металургійний комбінат, що виготовляє метал для авто, та низка підприємств електротехнічної галузі [34]. Це сприяє скороченню виробничих, транспортних та часових витрат і у кінцевому рахунок створює фундамент для підвищення конкурентних переваг цієї автомобільної компанії на світовому ринку.

Зміни у екологічних стандартах, глобальна діджиталізація та автоматизація стали драйверами для активної та безперервної модернізації маркетингової діяльності південнокорейських компаній, яка відбувається за такими пріоритетними напрямками: створення і впровадження інновацій, підвищення екологізації і цифровізації виробництва, продуктів та всіх функцій маркетингової діяльності. Розширення асортименту продукції за рахунок електричних, гібридних та безпілотних автомобілів, забезпечує південно корейським компаніям завоювання і утримання провідних позицій на світовому ринку автомобілів. Завдяки своїм сучасним і прогресивним маркетинговим технологіям автомобільні компанії Республіки Корея фактично на рівні конкурують з провідними німецькими виробниками автомобілів і можуть слугувати взірцем для інших компаній.

Висновки. Республіка Корея сьогодні є однією з розвинених країн світу, що посідає провідні позиції у багатьох секторах економіки, в тому числі у автомобілебудуванні. Прогресивні маркетингові технології є одним із ключових чинників досягнення високих результатів автомобільними компаніями країни на світовому ринку. Ефективність маркетингових технологій пов'язана, з одного боку, з відповідністю їх сучасним вимогам споживачів і суспільства щодо безпечності, екологічності, комфортності, дизайну, функціональності, економічності, технологічності, доступності тощо, а з іншого – з використанням всіх сучасних технологічних і наукових досягнень людства щодо автоматизації технологічних процесів і цифровізації виробництва, продукції і маркетингової діяльності. Задля кращого задоволення потреб споживачів у різних країнах світу, постійно вивчаючи багато-

національне середовище, автомобільні компанії зазвичай застосовують стратегію адаптації, а саме, елементи маркетинг-мікс пристосовують до виявлених особливостей країни і сегменту (асортимент моделей з відповідними характеристиками, ціну, канали збуту і технології просування). Міжнародна товарна політика спрямована на формування асортименту сучасних автомобілів, що задовольняють широкий спектр запитів потенційних споживачів, і базується на використанні інноваційних технологій у виробництві, конструюванні і експлуатації автомобілів. Основним принципом міжнародної цінової політики є забезпечення доступності автомобілів широкому колу потенційних покупців, що досягається врахуванням під час ціноутворення рівня платоспроможного, попиту, сезонного чинника, параметрів каналу збуту тощо на кожному цільовому зарубіжному ринку та сегменті. Міжнародна розподільча політика базується на створенні потужної глобальної мережі розподілу, до складу якої входять численні регіональні представники, що контролюють місцеві мережі дистриб'юторів і дилерів у різних країнах світу. Міжнародна політика просування формується з використанням комбінації традиційних (реклама у традиційних засобах масової інформації) і цифрових засобів комунікації (реклама у Інтернет-середовищі, Веб-сайт, пошукова оптимізація, контент-маркетинг, маркетинг у соціальних мережах тощо). Їх співвідношення визначається особливостями економічного, соціально-культурного, технологічного середовища на цільових зарубіжних ринках.

Таким чином, грамотне використання прогресивних інноваційних технологій у міжнародній маркетинговій діяльності автомобільних компаній Республіки Корея дозволяє їм залишатися на високих позиціях у рейтингу провідних автомобільних компаній світу, навіть у періоди економічної нестабільності і невизначеності динаміки розвитку світової економіки.

Список використаних джерел:

1. Dutta S., Lanvin B., Rivera L. Wunsch-Vincent L., Wunsch-Vincent S. Global Innovation Index 2022 What is the future of innovation-driven growth? URL: <https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo-pub-2000-2022-en-main-report-global-innovation-index-2022-15th-edition.pdf>
2. Рейтинг країн світу за рівнем ВВП. URL: <https://uk.zhujiworld.com/largest-gdp/>
3. Проноза П.В. Світове автомобілебудування: сучасні тенденції та перспективи розвитку. *БІЗНЕСІНФОРМ. Економіка. Економіка транспорту і зв'язку*. 2015. № 8. С.118-125.
4. Савич О.П. Удосконалення системи продажу автомобілів на глобальному ринку. *Технологічний аудит та резерви виробництва*. 2015. № 5(5). С. 36–39.
5. Ковалевський Л.Г., Коровайченко Н.Ю. Світовий автомобільний ринок: сучасний стан, особливості та перспективи розвитку. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. Науковий журнал. Серія: Економічні науки*. 2015. № 5–6 (82–83). С. 60–67.
6. Малюта І.А., Небаба Н.О., Колісник А.Е. Світовий автомобільний ринок: сучасний стан і тенденції розвитку. *Агросвіт*. 2020. № 7. С. 111–115. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/7_2020/17.pdf
7. Іванова Л.О., Вовчанська О.М. Основні детермінанти розвитку кон'юнктури світового ринку автомобілів. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Економічні науки». 2020. Т. 1. № 4(36). С. 88–99.
8. Златова І.О. Маркетинговий інструментарій розвитку автомобілебудівних підприємств: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.04. Одеса, 2015. 23 с.
9. Соколова Ю.О., Бабіч А.В. Специфіка маркетингової діяльності автодилерів. *Держава та регіони. Серія «Економіка та підприємництво»*. 2019. № 6 (111). С. 91–96.
10. Маркетинг інновацій і інновації у маркетингу: монографія / за ред. д.е.н, професора Ілляшенка С.М.. Суми : ВТД «Університетська книга». 2008. 615 с.
11. Курбацька Л.М., Кадирус І.Г., Впровадження маркетингових інновацій в діяльність промислових підприємств. *Економіка та держава*. 2020. № 4. С. 187–190.
12. Москаленко В.А., Рябченко І.С. Інновації як об'єкт маркетингу. *Наукове фахове видання «Ефективна економіка»*. 2021. № 8. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua>
13. South Korea's Automotive Industry: Remains One of the World's Largest. URL: <https://blog.bizvibe.com/blog/automotives/south-korea-automotive-industry>
14. Офіційний Веб-сайт International Organization of Motor Vehicle Manufacturers. URL: <https://www.oica.net/category/production-statistics/2022-statistics/>

15. South Korea (KOR) Exports, Imports, and Trade Partners. OEC. URL: <https://oec.world/en/profile/bilateral-product/cars/reporter/kor>
16. Workman D. Car Exports by Country. World's Top Exports. URL: <https://www.worldstopexports.com/car-exports-country/>
17. Value of automotive exports from South Korea from 2000 to 2021. URL: <https://www.statista.com/statistics/947324/south-korea-a-automotive-export-value/>
18. South Korea (KOR) Exports, Imports, and Trade Partners. URL: <https://oec.world/en/profile/bilateral-product/cars/reporter/kor>
19. Топ-20 брендів 2022 року в Україні. Хто продав більше нових авто? URL: <https://auto.ria.com/uk/news/topnews/257005/top-20-brendiv-2022-roku-v-ukraini-khto-prodav-bilshe-novikh-avto.html>
20. Workman D. Electric Cars Exports by Country. URL: <https://www.worldstopexports.com/electric-cars-exports-by-country/>
21. South Korea: leading car company market share 2021. URL: <https://www.statista.com/statistics/805132/south-korea-leading-car-manufacturer-market-share/>
22. The World's Biggest Public Companies. Forbes Global 2000 rankings. URL: <https://www.forbes.com/lists/global2000/?sh=65ffea8c5ac0> (accessed July 13, 2023).
23. Discover «KIA». URL: <https://www.kia.com/us/en>
24. About Korean Cars. URL: <https://autowini.com/about/korean-cars>
25. Automotive Production Trends Post-COVID-19: South Korea. URL: <https://www.amtonline.org/article/automotive-production-trends-post-covid-19-south-korea>
26. 'Movement that inspires' – «KIA» presents its new brand purpose and future strategy. URL: <https://www.hyundaimotorgroup.com/news/CONT0000000000001525>
27. South Korea's Automotive Industry: Remains One of the World's Largest. URL: <https://blog.bizvibe.com/blog/automotives/south-korea-automotive-industry>
28. Cheapest New Cars in 2022 Carfax. URL: <https://www.carfax.eu>
29. Global: passenger cars average price 2016-2026. URL: <https://www.statista.com/forecasts/1309623/worldwide-passenger-cars-average-price>
30. Luxury and Premium Cars, What's the Difference? URL: <https://www.driversautomart.com/luxury-and-premium-cars-whats-the-difference-2/>
31. U.S.: Average new luxury vehicle price by type. URL: <https://www.statista.com/statistics/1291182/average-new-luxury-vehicle-price-by-type-usa/>
32. Choong Y. Lee. The Rise of Korean Automobile Industry: Analysis and Suggestions / Zenith. *International Journal of Multidisciplinary Research*. p. 428–439.
33. How Automotive Companies are using Digital Marketing Platforms to Drive More Sales. LinkedIn. URL: <https://www.linkedin.com/pulse/how-automotive-companies-using-digital-marketing-drive-pandey->
34. Доскоч В. Південна Корея: економічне диво за одне покоління. Інститут просвіти. 2019. URL: <https://iprosvita.com/piv-denna-koreia-ekonomichne-dyvo-za-odne-pokolinnia/>

References:

1. Dutta S., Lanvin B., Rivera L. Wunsch-Vincent L., Wunsch-Vincent S. Global Innovation Index 2022 What is the future of innovation-driven growth? Available at: <https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo-pub-2000-2022-en-main-report-global-innovation-index-2022-15th-edition.pdf>
2. Rejtyng krajini svitu za rivnem VVP [Ranking of world countries by GDP level.]. Available at: <https://uk.zhujeworld.com/largest-gdp/>
3. Pronoza P.V. (2015) Svitove avtomobilebuduvannja: suchasni tendenciji ta perspektyvy rozvytku [World automotive industry: modern trends and prospects for development]. *BIZNESINFORM. Ekonomika. Ekonomika transportu i zv'jazku*, no. 8, pp. 118–125.
4. Savych O.P. (2015) Udoskonalennja systemy prodazhu avtomobiliv na globalnomu rynku [Improvement of the car sales system on the global market]. *Tekhnologichnyj audyt ta rezervy vyrobnyctva*, no. 5(5), pp. 36–39.
5. Kovalevs'kyj L.Gh., Korovajchenko N.Ju. (2015) Svitovij avtomobil'nyj rynek: suchasnyj stan, osoblyvosti ta perspektyvy rozvytku [The world automobile market: current state, features and prospects for development]. *Zovnishnja torghivlja: ekonomika, finansy, pravo. Naukovyj zhurnal. Serija: Ekonomichni nauky*, no. 5–6 (82–83), pp. 60–67.
6. Maljuta I.A., Nebaba N.O., Kolisnyk A.E. (2020) Svitovij avtomobil'nyj rynek: suchasnyj stan i tendenciji rozvytku [World automobile market: current state and development trends]. *Aghrosvit*, no. 7, pp. 111–115. Available at: http://www.agrosvit.info/pdf/7_2020/17.pdf
7. Ivanova L.O., Vovchansjka O.M. (2020) Osnovni determinanty rozvytku kon'junktury svitovogho rynku avtomobiliv [The main determinants of the development of the global car market]. *Mizhnarodnyj naukovyj zhurnal «Internauka». Serija: «Ekonomichni nauky»*, vol. 1, no. 4(36), pp. 88–99.
8. Zlatova I.O. (2015) Marketynghovyj instrumentarij rozvytku avtomobilebudivnykh pidpryjemstv [Marketing tools for the development of automobile enterprises]: avtoref. dys... kand. ekon. nauk: 08.00.04. Odesa, 23 p.
9. Sokolova Ju.O., Babich A.V. (2019) Specyfika marketynghovoi dijajlnosti avtodyleriv. [The specifics of marketing activities of car dealers]. *Derzhava ta rehiony. Serija «Ekonomika ta pidpryjemnyctvo»*, no. 6 (111), pp. 91–96.
10. Illjashenko S.M. (ed.) (2008) Marketyngh innovacij i innovaciji u marketynghu [Marketing of innovations and innovations in marketing]: monohrafija. Sumy: «Universytetsjka knygha», 615 p.
11. Kurbacjka L.M., Kadyrus I.Gh. (2020) Vprovadzhennja marketynghovykh innovacij v dijajlnistj promyslovykh pidpryjemstv. [Implementation of marketing innovations in the activity of industrial enterprises]. *Ekonomika ta derzhava*, no. 4, pp.187–190.
12. Moskalenko V.A., Rjabchenko I.S. (2021) Innovaciji jak ob'jekt marketynghu. [Innovations as an object of marketing]. *Naukove fakhove vydannja «Efektivna ekonomika»*, no. 8. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua>
13. South Korea's Automotive Industry: Remains One of the World's Largest. Available at: <https://blog.bizvibe.com/blog/automotives/south-korea-automotive-industry>
14. Oficijnyj Veb-sajt International Organization of Motor Vehicle Manufacturers [Official Website of the International Organization of Motor Vehicle Manufacturers]. Available at: <https://www.oica.net/category/production-statistics/2022-statistics/>
15. South Korea (KOR) Exports, Imports, and Trade Partners. OEC. Available at: <https://oec.world/en/profile/bilateral-product/cars/reporter/kor>

16. Workman D. Car Exports by Country. World's Top Exports. Available at: <https://www.worldstopexports.com/car-exports-country/>
17. Value of automotive exports from South Korea from 2000 to 2021. Available at: <https://www.statista.com/statistics/947324/south-korea-automotive-export-value/>
18. South Korea (KOR) Exports, Imports, and Trade Partners. Available at: <https://oec.world/en/profile/bilateral-product/cars/reporter/kor>
19. Top-20 brendiv 2022 roku v Ukrajinі. Khto prodav biljshe novykh avto? [Top-20 brands of 2022 in Ukraine. Who sold more new cars?]. Available at: <https://auto.ria.com/uk/news/topnews/257005/top-20-brendiv-2022-roku-v-ukraini-khto-prodav-bilshenovikh-avto.html>
20. Workman D. Electric Cars Exports by Country. Available at: <https://www.worldstopexports.com/electric-cars-exports-by-country/>
21. South Korea: leading car company market share 2021. Available at: <https://www.statista.com/statistics/805132/south-korea-leading-car-manufacturer-market-share/>
22. The World's Biggest Public Companies. Forbes Global 2000 rankings. Available at: <https://www.forbes.com/lists/global2000/?sh=65ffea8c5ac0> (accessed July 13, 2023).
23. Discover «KIA». Available at: <https://www.kia.com/us/en>
24. About Korean Cars. Available at: <https://autowini.com/about/korean-cars>
25. Automotive Production Trends Post-COVID-19: South Korea. Available at: <https://www.amtonline.org/article/automotive-production-trends-post-covid-19-south-korea>
26. 'Movement that inspires' – «KIA» presents its new brand purpose and future strategy. Available at: <https://www.hyundaimotorgroup.com/news/CONT0000000000001525>
27. South Korea's Automotive Industry: Remains One of the World's Largest. Available at: <https://blog.bizvibe.com/blog/automotives/south-korea-automotive-industry>
28. Cheapest New Cars in 2022 Carfax. Available at: <https://www.carfax.eu>
29. Global: passenger cars average price 2016-2026. Available at: <https://www.statista.com/forecasts/1309623/worldwide-passenger-cars-average-price>
30. Luxury and Premium Cars, What's the Difference? Available at: <https://www.driversautomart.com/luxury-and-premium-cars-whats-the-difference-2/>
31. U.S.: Average new luxury vehicle price by type. Available at: <https://www.statista.com/statistics/1291182/average-new-luxury-vehicle-price-by-type-usa/>
32. Choong Y. Lee. The Rise of Korean Automobile Industry: Analysis and Suggestions / Zenith. *International Journal of Multidisciplinary Research*, pp. 428–439.
33. How Automotive Companies are using Digital Marketing Platforms to Drive More Sales. Available at: <https://www.linkedin.com/pulse/how-automotive-companies-using-digital-marketing-drive-pandey>
34. Doskoch V. (2019) Pivdenna Koreja: ekonomichne dyvo za odne pokolinnja [South Korea: an economic miracle in one generation]. Instytut prosvity. Available at: <https://iprosvita.com/pivdenna-koreia-ekonomichne-dyvo-za-odne-pokolinnia/>.

PROGRESSIVE MARKETING TECHNOLOGIES OF SOUTH KOREAN AUTOMAKERS ON THE WORLD MARKET

Summary. The article is devoted to a comprehensive study of the marketing technologies of South Korean automakers on the world market, which have become a powerful mechanism for increasing export volumes and market competitive advantages in recent decades. The relevance of this study, which is further strengthened under the conditions of hyperbolization of the value of digital marketing with the simultaneous devaluation of the principles, laws, and tools of classical marketing determines the need to analyze the practice of South Korean international marketing. The study shows the role of the automobile industry in the development of the economy of the Republic of Korea, the over twenty-year dynamics of increasing the production and export of cars, strengthening competitive positions in the world market. It is emphasized that South Korean international marketing is based on the theoretical principles of classical, while widely using progressive, creative technologies and effectively applying each of them. In this context, progressive tools, methods, and measures have been identified as part of the components of the international marketing mix of the country's key car manufacturers – Hyundai Motor Company and KIA. It was established that the modern automotive sector of the country consists of 6 export-oriented companies, although almost 90% of exports belong to the Hyundai Motor Group, which determines the presence of many common features in international marketing activities that is the basis of the formation of a national concept of international marketing, which is characterized by: the use of mainly adaptation strategies, focus on target segments – mainly on consumers with average incomes, extensive assortment, development of technically unique models, environmental friendliness, high-quality service support, emphasis on innovativeness, quality, design, a differentiated approach to pricing, the presence of powerful global distribution networks with unique networks of distributors and dealers, the use of the principles of integrated international marketing communications.

Key words: international marketing, world car market, South Korean car companies, car export, international marketing activities, marketing technologies, digital technologies, innovations.

Шинкар В. А.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Теплова Л. І.

*аспірант кафедри міжнародних економічних відносин
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Shynkar Viktor

*PhD in Economics, Associate Professor,
Senior Lecturer at the Department International Economic Relations
Uzhhorod National University*

Теплова Людмила

*Postgraduate Student of International Economic Relations Department
Uzhhorod National University*

ФОРМУВАННЯ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОЇ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ МОДЕЛІ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ

Анотація. У статті аналізуються сучасні трансформаційні політико-економічні проблеми розвитку нашої країни в умовах воєнної агресії росії. Основним вектором подальшого розвитку Україна вибрала інтеграцію із Європейським Союзом. Такий вибір закріплений в Конституції. Автори статті розглядають основні напрями трансформації українського суспільства під час війни і після її завершення. Особлива увага звернута на реалізацію переваг отриманого статусу кандидата на членство. У статті виокремлено певні економіко-правові фактори, які стимулюють або стримують потенціал майбутньої угоди щодо вступу України до Європейського Союзу. Реформи, які проводяться в нашій країні, повинні бути скоординовані зі змінами, що відбуваються в Євросоюзі. Результатом дослідження є визначення основних напрямів і інструментів повоєнного відновлення України в контексті міжнародної політичної і економічної ситуації.

Ключові слова: Європейський Союз, інтеграція, воєнна агресія, конкуренція, інвестиційний клімат, держава кандидат для вступу до ЄС, Угода про асоціацію.

Вступ та постановка проблеми. Європейська інтеграція, задекларована як стратегічний напрям розвитку України. Однак у цьому стратегічному напрямі виникають проблеми об'єктивного і суб'єктивного характеру. Причому їх подолання залежить не тільки від дій України, а й від зовнішніх чинників, які знаходяться за її межами. Спалах коронавірусу на початку 2020 року, негативно вплинув на розвиток міжнародної економіки. У всьому світі відбулося скорочення ВВП, зниження ділової активності, падіння туризму та проблеми з фінансами. Воєнна агресія росії, на початку 2022 року, негативно вплинула на політичний, економічний і соціальний розвиток нашої країни й подальше реформування і поглиблення інтеграції з Європейським Союзом.

Реальність європейської інтеграції України, у світлі отримання статусу кандидата на членство в Євросоюзі, вимагає поглибленого аналізу і порівняння законодавчо-правових економічних, соціальних та інших вимірів нашої країни з партнерами ЄС, а також оцінки їх відповідності євроінтеграційним принципам. Об'єктивний аналіз такої відповідності є однаково актуальним, як для України, так і для Європейського співтовариства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Російська воєнна агресія поставила перед нашою країною складні проблеми функціонування економіки під час війни і в період її післявоєнного відновлення. Більш актуалізованими стали питання європейської трансформації українського суспільства. Окремі аспекти поставленої проблеми аналізували такі відомі економісти, як Кораблін С.О. [1], Кіндзерський Ю. [2], Оніщенко В.П. [3], Кістерський Л.Л. [4], Плотніков О.В. [5] та інші.

Метою дослідження є розробка теоретико-методологічних положень і рекомендацій про проведення політекономічних трансформацій в Україні в умовах воєнної агресії росії і її повоєнного відновлення. Окремого аналізу заслуговує питання вступу України до Євросоюзу і його першого етапу – статусу кандидата.

Результати дослідження. В Україні до 2022 року сформувався позитивний тренд розвитку економіки. У 2021 році реальний ВВП становив 2,0%, середньомісячна зарплата 13800 грн, ріст валових інвестицій (у % ВВП) 9%, міжнародні резерви НБУ 31,8 млрд дол. [6]. Прогнозні економічні оцінки 2022 року також були позитивними. Однак воєнна агресія росії повністю змінила макроекономічну ситуацію. Кожен місяць війни обходиться Україні у 10 млрд доларів. Загалом за оцінками джерел газети «Дзеркало тижня» потреба України у фінансуванні держбюджету 2022 року становить близько 60 млрд доларів [7]. Отже в умовах війни необхідно формувати нову макроекономічну модель розвитку країни.

Перш за все, ті позитивні реформи, які були розпочаті у попередні роки, необхідно продовжувати. Мова йде про реформування економічної і політичної системи. Дане питання не є предметом нашого дослідження і потребує окремого аналізу. Тому відмітимо деякі основні моменти цього процесу.

Відбулися позитивні зміни у формуванні державних фінансових потоків (державних фінансів) на користь місцевих бюджетів. У рамках цього процесу в Україні створено більше тисячі об'єднаних територіальних громад (ОТГ), бюджетні доходи яких зросли вчетверо [8].

Всі державні витрати перейшли в систему електронних закупівель Prozorro, що зумовило економію десятків мільярдів грн бюджетних коштів. Ця система дозволила на конкурентних засадах проводити малу приватизацію.

Створення антикорупційних органів України – НАБУ, САП, НАЗК, ДБР, БЕБ, ВАКС. Ці органи були створені під деяким тиском громадськості України, а також ЄС, МВФ, США і безумовно, є позитивним явищем у реформуванні нашої країни.

Оздоровлення банківської системи. НБУ вивів з ринку близько 100 неплатоспроможних банків. Було здійснено націоналізацію Приватбанку з великими боргами. На думку провідного регіонального спеціаліста ЄБРР Дімітра Богова: Український банківський сектор є стабільним, добре капіталізованим і ліквідним. Це велика перевага в умовах економічних шоків [9]. Рівень функціонування української банківської системи, в умовах російської воєнної агресії, є підтвердженням даного висновку.

Позитивним також можна вважати встановлення ринкових цін на газ для споживачів, що закрило корупційні зловживання на великі суми. Поступово здійснено скасування регулюючих цін на харчові продукти, що не призвело до підвищення цін на них.

З 1 липня 2021 року в Україні почав функціонувати ринок землі. Фізичні і юридичні особи отримали право володіння землею сільськогосподарського призначення, що передбачає її вільний продаж і купівлю. Це дало можливість збільшити обсяги іпотечного кредитування, що у свою чергу сприяло більш ефективному розвитку малих і середніх агропідприємств (до 2024 року купівля-продаж землі обмежена 100 га). Під час війни, в теперішній час, продовжує діяти ринок земельних аукціонів. У першій половині 2022 року у системі Prozorro Продажі здійснено 5 тисяч онлайн-аукціонів купівлі або оренди землі. Загальна вартість усіх лотів – 1,4 млрд гривень. Станом на кінець квітня 2022 року в системі проведено майже 1700 земельних аукціонів. Середній показник конкурентності на торгах – 3,4 учасника. До топ-5 за стартовою вартістю земель входять Львівська, Київська, Закарпатська, Одеська і Волинська області [9].

Російська воєнна агресія проти України пришвидшила інтеграційні процеси країни в європейські структури. Зокрема, у березні 2022 року Україна вступила в «енергетичний Євросоюз», тобто приєдналася до європейської енергетичної системи ENTSO-E. Це дозволило від'єднатися від енергетичних систем росії та Білорусії. В теперішній час переміщення електроенергії з України в країни ЄС і навпаки здійснюється виходячи з виробничих потреб і можливостей [10].

Формуючи Євроінтеграційну модель розвитку економіки, Україні слід враховувати рекомендації авторитетних шкіл економічної теорії (монетаризм, економіки пропозиції, раціональних очікувань тощо), які виступають за ліберальні методи управління економікою. Прихильники лібералізму критикують методи прямого безпосереднього регулювання з боку держави і пропонують скоротити бюрократичний управлінський апарат, позбавитися від малоефективних державних витрат (наприклад, субсидій промисловим підприємствам, витрат на розвиток інфраструктури), заморозити неефективні соціальні програми тощо. Нобелівський лауреат в галузі економіки Пол Кругман в інтерв'ю газети «Дзеркало тижня», зокрема зазначив: МВФ традиційно наполягає на справедливості. Вони завжди хочуть, щоб країна пройшла через труднощі економії та обмежень, аби зробити висновки на майбутнє. Це справедлива політика і вони мають рацію. В Україні, наприклад, досі попри всі затягування пасків величезна

армія держслужбовців. Навіть не уявляю, навіщо вам їх стільки потрібно. І при цьому у вас низька продуктивність праці [11].

В теперішній час українські реформи ще не відповідають вище наведеним рекомендаціям. Структурні зміни в нашій економіці проводяться повільно і не комплексно.

Для реформування будь-якої економіки, а особливо у повоєнний час, необхідні прямі іноземні інвестиції. У цьому процесі важливу роль відіграє структура економіки. Українські пропозиції для інвесторів досить обмежені. Найбільшу частку в нашому експорті становить зерно та метали, тобто природні ресурси. Проблематично вважати, що іноземне інвестування у ці галузі може вирішити багато виробничих і соціальних проблем України, формула, що дешева робоча сила приваблює інвесторів, сьогодні вже не працює у повній мірі. У сучасній розвинутій економіці ручна праця вже не є дуже важливим елементом виробництва, тобто вона не є гарантією, що цей факт буде для інвесторів вирішальним. Тому Україні потрібно змінювати структуру виробництва, збільшити частку підприємств з високою доданою вартістю. Адже економіка України майже не виробляє сучасного обладнання, яке вітчизняні підприємства, вимушено купують за кордоном. Це негативно впливає на платіжний баланс країни, формує хронічне вд'ємне сальдо торгового балансу, що призводить до девальвації національної валюти.

Модель ринкової системи базується на певних принципах, яких у ході реформування економіки потрібно дотримуватись. В Україні розроблена Урядом програма для залучення великих іноземних інвесторів «Інвестиційна няня». Передбачено надання ряду преференцій іноземному бізнесу, який бере участь у приватизації об'єктів вартістю понад 10 млн доларів [12]. На наш погляд, помилково встановлювати пільгові умови для іноземних інвесторів. Це негативно вплине на умови конкуренції в країні, тобто ділить бізнес працюючий в пільгових умовах і тих хто їх не має. Компанії іноземні і вітчизняні, малі і великі перебувають у нерівних умовах, що у кінцевому рахунку негативно вплине на ефективність економіки. У ході реформування української економіки потрібно створити нормальні умови для розвитку всього бізнесу (захист прав приватної власності, ефективна податкова система, свобода підприємництва, невтручання державних органів у ціноутворення на конкретних ринках тощо). Формування і реалізація ринкових принципів спричинить ріст іноземних інвестицій без створення пільгового режиму. Такий підхід важливий для нашої країни і з точки зору того, що потрібно вже сьогодні готувати інвест-проекти для післявоєнного відновлення економіки.

У червні 2022 року Україна отримала статус кандидата на членство у Євросоюзі. Це суттєво вплинуло на формування євроінтеграційної моделі розвитку нашої країни через збільшення її політичних і економічних можливостей.

Прискорення реформ. Кожна країна, яка прагне стати членом Євросоюзу, повинна привести своє законодавство у відповідність до норм ЄС. А це є значним поштовхом для проведення політичних і економічних трансформацій. Задекларована мета може стати інструментом суспільного контролю влади у проведенні необхідних змін.

Позитивний вплив на економіку. Статус кандидата надає країні не тільки політичні, а і економічні дивіденди. Країна-кандидат отримує доступ до фінансових інструментів ЄС, які призначені для проведення реформ та імплементації до законодавства Євросоюзу. Практика свідчить, що статус кандидата на членство в ЄС збільшує іноземне інвестування ще у предвступний період,

що позитивно впливає на розвиток економіки. З огляду на унікальність ситуації з надання Україні статусу кандидата на вступ до ЄС в умовах війни можна спрогнозувати, що у короткостроковий період, тобто до закінчення війни, інвестиційного буму спостерігатися не буде. В умовах відновлення економіки, обсяги інвестицій значно зростуть. З 2014 року Євросоюз вже надав Україні у вигляді грантів та позик, спрямованих на підтримку реформ, 17 млрд євро. Після отримання статусу кандидата на членство в ЄС слід очікувати збільшення обсягів фінансових надходжень [13].

У травні 2022 року Єврокомісія оприлюднила програму відновлення України «Rebuild Ukraine» (відбудувати Україну). В документі визначаються напрями та інструменти допомоги нашій країні, яка може тривати 10 років. Інвестиції, гранти, позики – це елементи проекту «Rebuild Ukraine». Донорами цієї програми можуть бути Євросоюз, країни G7 та G20, міжнародні фінансові інститути та організації. В Євросоюзі не виключають, що на фінансування програми відновлення можуть бути спрямовані заморожені російські активи. В проекті Єврокомісії значна увага звернута на те, що «значний акцент у функціонуванні механізму буде зроблено на реформах у сфері верховенства права на боротьбі з корупцією, а інвестиції, приведені у відповідність до кліматичних, екологічних та цифрових політик і стандартів ЄС допоможуть Україні стати сильнішою та стійкішою після руйнівного російського вторгнення» «Rebuild Ukraine» [14]. У червні 2023 року в Лондоні відбудеться міжнародна конференція з відновлення та відбудови України [15].

Враховуючи позиції потенційних інвесторів з відбудови економіки, в уряді України розроблена система DREAM – державна електронна система, яка дасть можливість об'єднати всі проекти з відбудови країни. Ця система дозволить контролювати кожен етап робіт від реєстрації до введення об'єктів в експлуатацію. Повоєнна відбудова України передбачає одночасну реалізацію діяльності тисяч інвестиційних проектів, що потребує значного іноземного фінансування. В межах DREAM інвестори зможуть обирати проекти для фінансування, а також контролювати використання коштів [16].

На відновлення української економіки суттєво впливають і фактори, які пов'язані з розвитком світової кон'юнктури. Аналіз МВФ свідчить, що війна в Україні негативно вплинула на розвиток багатьох країн. Голова МВФ К. Георгієва відмітила, що перспективи зростання для 143 держав-членів, на які припадає 80% світового виробництва, будуть понижені [17]. Висновки Світового банку відносно подальшого розвитку міжнародної кон'юнктури також досить песимістичні. На їх думку, зростання цін на продукти харчування та енергоносії може тривати до кінця 2024 року через збої в торгівлі та виробництві. Загалом, це найбільший шок, який ми зазнали з 1970-х років – заявив віце-президент Світового банку Індерміт Гілл [18].

Розв'язана росією воєнна агресія стала причиною масових міграційних процесів в Україні як внутрішнього

так і зовнішнього характеру. Ці процеси не можуть не впливати на відновлення української економіки. Мова йде, перш за все, про зовнішню еміграцію. Наприклад, до Польщі з початку війни виїхало приблизно 3 мільйони українців [19]. Виїзд за кордон великої кількості людей працездатного віку негативно впливає на розвиток країни. Після воєнної перемоги у війні з росією ця проблема буде вирішуватись при допомозі ринкових механізмів. Основним інструментом, який впливає на попит і пропозицію робочої сили є рівень заробітної плати. Якщо пропозиція робочої сили виявляється обмеженою у порівнянні з пропозицією інших факторів виробництва, то відбувається зростання заробітної плати. Тому, в післявоєнний період, у процесі відновлення економіки буде спостерігатись досить значне зростання заробітної плати в Україні, особливо у виробничих секторах економіки.

З боку України, а також деяких європейських країн, з'явилися пропозиції щодо прискореного вступу нашої країни до Євросоюзу за спеціальною пропозицією. Ця тема була задекларована на саміті Україна-ЄС (лютий 2023 р.). Реалізація таких планів позитивно вплине на економічні реформи і темпи відновлення української економіки. Однак це відбудеться при умові циклічної адаптації Європейського права за 33 блоками. В теперішній час, сумарно 32 блоками Україна набрала 69 балів, тобто середній бал – 2,16 (із 5 можливих). Для порівняння з іншими країнами – кандидатами на вступ у Євросоюз, які досягли такі бали: Чорногорія – 99,5, Сербія – 98, Туреччина – 94, Албанія – 84,5 [20]. Ці показники свідчать про те, що рівень здійснених в Україні реформ – початковий. Процедура вступу в ЄС передбачає проходження низки етапів, уникнути яких досить складно. В законодавстві Євросоюзу не передбачено спеціальної процедури для прискореного приєднання, тому можливості України є обмеженими.

Висновки. Кожна країна, яка претендує на членство в ЄС повинна здійснювати політичні і економічні реформи. Для України важливими серед них є наступні:

1. Захист прав приватної власності. Незахищеність таких прав унеможливило ринкові реформи. У цьому питанні у нашої країни існує багато невирішених проблем.
2. Реалізація принципу свободи підприємництва, що створює можливість позитивного вирішення проблем корумпованості нашого суспільства. Тут необхідні значні зміни у законодавчій системі України.
3. В нашій країні не створені належні умови для реалізації конкурентного середовища, що негативно впливає на формування цін і розподіл ресурсів.

Отримання статусу кандидата на вступ в Євросоюз позитивно вплине на проведення реформ в Україні і відновлення її економіки в післявоєнний період. Наша Україна має доступ до фінансових інструментів ЄС, стане привабливим місцем для інвестицій.

Перспективами подальших наукових досліджень у цьому напрямі може бути аналіз можливих варіантів формування євроінтеграційної моделі України в умовах її повоєнного відновлення.

Список використаних джерел:

1. Кораблін С.І. Україна: фінансовий вимір війни. *Вісник національної академії наук України*. 2022. № 7. С. 39–41.
2. Кіндзерський Ю. Повоєнне відновлення промисловості України: виклики та особливості. *Економічний аналіз*. 2022. Том 32. № 2. С. 101–117.
3. Оніщенко В.П. Людський і соціальний капітал України в період її післявоєнного відновлення. *Економіка України*. 2023. № 1. С. 3–17.
4. Кістерський Л.Л. Стратегічні принципи повоєнного відновлення України. *Економіка України*. 2023. № 2. С. 3–15.
5. Плотніков О.В. Повоєнне відновлення України в контексті фрагментації світової економіки. *Економіка України*. 2022. № 2. С. 3–12.

6. Денисенко В., Амелін А. Прогноз. Ukrainian Institute for the Future. 2022. С. 102–103.
7. Самаєва Ю. Скільки грошей не вистачає Україні та де їх взяти. URL: <https://zn.ua/ukr/macrolevel/skilki-hroshej-ne-vistachaje-ukrajini-ta-de-jikh-vzjati.html> (дата звернення: 12.05.2023).
8. Відділ новин. Децентралізація: захистити і продовжити. *Урядовий кур'єр*. 2019. № 113. С. 2.
9. Колдомасов І. Ринок землі працює під час війни: оголошено 5 тисяч аукціонів на понад мільярд. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/04/30/686462/> (дата звернення: 12.05.2023).
10. Гордійчук Д. Україна отримала офіційний статус в європейській енергосистемі. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/04/26/686270/> (дата звернення: 12.05.2023).
11. Самаєва Ю. Нобелівський лауреат Пол Кругман: «Треба говорити про визначальну роль держави у подоланні кризи, про необхідність втручання у ринкові механізми та ручного керування». *Дзеркало тижня*. 2017. № 35. С. 1–6.
12. Відділ новин. Інвестори готові працювати на Україну. *Урядовий кур'єр*. 2020. № 30. С. 2.
13. Фахурдінова М. Фінансування та поштовх до реформ: що дасть Україні статус кандидата на членство в ЄС. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/05/11/7139235/> (дата звернення: 10.05.2023).
14. Панченко Ю. Питання на сотні мільярдів: як ЄС планує відновити та модернізувати Україну. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/05/19/7139698/> (дата звернення: 10.05.2023).
15. Глушенко О. Фон дер Ляєн обговорила зі Шмигалем відновлення України. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/05/6/7400931/> (дата звернення: 10.05.2023).
16. Контроль за відбудовою України онлайн: в уряді показали систему. *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/05/5/699835/> (дата звернення: 12.05.2023).
17. Калатур А. МВФ: війна РФ проти України затьмарила перспективи глобальної економіки. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/05/24/7348121/> (дата звернення: 12.05.2023).
18. Колдомасов І. Світовий банк: у 2022 енергоресурси подорожують на 50%, а продукти харчування – на 23%. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/04/26/686285/> (дата звернення: 15.05.2023).
19. Мельник С. Роботу у Польщі знайшли 80 тисяч українських біженців. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/04/27/686314/> (дата звернення: 15.05.2023).
20. Сидоренко С. Україна – лідерка та Україна – двісниця: як Брюссель оцінює готовність Києва до вступу в ЄС. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/02/7/7155643/> (дата звернення: 15.05.2023).

References:

1. Korablin S.I. (2022) Ukraina: finansovyi vymir viiny. [Ukraine: the financial dimension of war] *Visnyk natsionalnoi akademii nauk Ukrainy*, no. 7, pp. 39–41.
2. Kindzerskyi Yu. (2022) Povoienne vidnovlennia promyslovosti Ukrainy: vyklyky ta osoblyvosti [Post-War Industrial Recovery in Ukraine: Challenges and Peculiarities]. *Ekonomichnyi analiz*, vol. 32, no. 2, pp. 101–117.
3. Onishchenko V.P. (2023) Liudskiy i sotsialnyi kapital Ukrainy v period yii pislivoiennoho vidnovlennia [Human and social capital of Ukraine in the period of its post-war recovery]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 1, pp. 3–17.
4. Kisterskyi L.L. (2023) Stratehichni pryntsyupy povoiennoho vidnovlennia Ukrainy [Strategic principles of postwar reconstruction of Ukraine.]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 2. pp. 3–15.
5. Plotnikov O.V. (2022) Povoienne vidnovlennia Ukrainy v konteksti frahmentatsii svitovoi ekonomiky [Ukraine's post-war recovery in the context of global economic fragmentation]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 2, pp. 3–12.
6. Denysenko V., Amelin A. (2022) Prohnoz [Forecast]. Ukrainian Institute for the Future. P.102–103.
7. Samaieva Yu. Skilky hroshei ne vystachae Ukraini ta de yikh vzjaty [How much money Ukraine lacks and where to get it]. Available at: <https://zn.ua/ukr/macrolevel/skilki-hroshej-ne-vistachaje-ukrajini-ta-de-jikh-vzjati.html> (accessed May 12, 2023).
8. Viddil novyn. Detsentralizatsiia: zakhysty i prodovzhyty [Newsroom. Decentralization: protect and continue]. (2019) *Uriadovi kurier*, no. 113, p. 2.
9. Koldomasov I. Rynok zemli pratsiuie pid chas viiny: oholosheno 5 tysiach auktsioniv na ponad miliard [The land market is operating during the war: 5,000 auctions worth more than a billion have been announced]. Available at: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/04/30/686462/> (accessed May 12, 2023).
10. Hordiichuk D. Ukraina otrymala ofitsiinyi status v yevropeiskii enerhosystemi [Ukraine receives official status in the European energy system]. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/04/26/686270/> (accessed May 12, 2023).
11. Samaieva Yu. (2017) Nobelivskiy laureat Pol Kruhman: «Treba hovoryty pro vyznachalnu rol derzhavy u podolanni kryzy, pro neobkhdnist vtruchannia u rynkovi mekhanizmy ta ruchnoho keruvannia» [Nobel laureate Paul Krugman: "We need to talk about the crucial role of the state in overcoming the crisis, about the need for intervention in market mechanisms and manual control"]. *Dzerkalo tyzhnia*, no. 35, pp. 1–6.
12. Viddil novyn [Newsroom]. (2020) Investory hotovi pratsiuvaty na Ukrainu [Investors are ready to work for Ukraine]. *Uriadovi kurier*, no. 30, p. 2.
13. Fakhurdinova M. Finansuvannia ta poshtovkh do reform: shcho dast Ukraini status kandydata na chlenstvo v YeS [Financing and impetus for reforms: what will give Ukraine the status of an EU candidate]. Available at: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/05/11/7139235/> (accessed May 10, 2023).
14. Panchenko Yu. Pytannia na sotni miliardiv: yak YeS planuie vidnovyty ta modernizuvaty Ukrainu [A question worth hundreds of billions: how the EU plans to restore and modernize Ukraine]. Available at: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/05/19/7139698/> (accessed May 10, 2023).
15. Hlushchenko O. Fon der Liaien obhovoryla zi Shmyhalem vidnovlennia Ukrainy [Von der Leyen discusses Ukraine's recovery with Shmyhal]. Available at: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/05/6/7400931/> (accessed May 10, 2023).
16. Ekonomichna pravda. Kontrol za vidbudovoiu Ukrainy onlain: v uradi pokazaly systemu DREAM [Ekonomichna Pravda. Control over Ukraine's reconstruction online: the government showed the DREAM system]. Available at: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/05/5/699835/> (accessed May 12, 2023).
17. Kalatur A. MVF: viina RF proty Ukrainy zatmaryla perspektyvy hlobalnoi ekonomiky [IMF: Russia's war against Ukraine has darkened the outlook for the global economy]. Available at: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/05/24/7348121/> (accessed May 12, 2023).

18. Koldomasov I. Svitovyi bank: u 2022 enerhoresursy podorozhchaiut na 50%, a produkty kharchuvannia – na 23% [World Bank: in 2022, energy prices will rise by 50% and food prices by 23%]. Available at: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/04/26/686285/> (accessed May 15, 2023).
19. Melnyk S. Robotu u Polshchi znaiushly 80 tysiach ukrainskykh bizhentsiv [80 thousand Ukrainian refugees found jobs in Poland]. Available at: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/04/27/686314/> (accessed May 15, 2023).
20. Sydorenko S. Ukraina – liderka ta Ukraina – dviiechnytisia: yak Briussel otsiniuie hotovnist Kyieva do vstupu v YeS [Ukraine – a leader and Ukraine – a failing student: how Brussels assesses Kyiv's readiness to join the EU]. Available at: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/02/7/7155643/> (accessed May 15, 2023).

THE FORMATION OF THE EUROPEAN INTEGRATION MACROECONOMIC MODEL OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF RUSSIAN MILITARY AGGRESSION

Summary. This article demonstrates the feasibility of transformational reforms towards Ukraine's accession to the European Union in the context of Russian military aggression. These processes should be based on the realization that there are objective problems and contradictions not only in Ukraine but also in the EU countries are investigated. The EU officially recognizes the systemic crisis of the union and the inevitability of its reforms. The main purpose of the article is to develop theoretical and methodological provisions and recommendations for political and economic transformations in Ukraine in the context of Russia's military aggression and its post-war recovery. Based on the analysis of recent research and publications by well-known economists, the current state of the Ukrainian economy in the context of war, the main directions of political and economic reform of society are examined by the authors. The results thus obtained are compatible with are consistent with certain economic and legal factors that stimulate or constrain the potential of a future agreement on Ukraine's accession to the European Union and Ukraine's access to EU financial instruments aimed at supporting and developing candidate countries. The directions and instruments of assistance to our country that will make Ukraine an attractive place for investment and access to loans and grants from the EU member states are analyzed in the paper. Special attention is paid to the post-war recovery of Ukraine in the context of the international political and economic situation. It has been found that special attention is paid to the realization of the benefits of the candidate status. This step will launch the official procedure of Ukraine's accession to the European Union and reforms in all areas. The positive reforms that have been launched in previous years must be continued. It is concluded that the prospects for further research in this area may include an analysis of the problems associated with reforming the Ukrainian economy towards EU accession, as well as the transformation of Ukraine in the context of Russia's military aggression. Reforms in our country should be coordinated with the changes taking place in the European Union.

Key words: European Union, integration, military aggression, competition, investment climate, EU candidate state, Association Agreement.

НОТАТКИ

Науковий журнал

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
УЖГОРОДСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

**Серія
МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ
ТА СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО**

Випуск 48

Коректура • *Бабич В. І.*

Комп'ютерна верстка • *Войтюк Ю. Г.*

*Засновник видання – Факультет міжнародних економічних відносин
Ужгородського національного університету*

Заснований у 2014 році. Виходить 6 разів на рік.

Адреса редакції:

88000, Україна, м. Ужгород, вул. Університетська 14, каб. 510
Факультет міжнародних економічних відносин,
Ужгородський національний університет
Телефон редакції: +38 (050) 050 2012
Електронна пошта редакції: ebitda@helvetica.ua
Сторінка наукового журналу: www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 11,16.

Підписано до друку 20.09.2023 р. Замов. № 0823/527. Наклад 100 прим.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»

65101, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1

Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

Е-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.